



รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ

ขบวนการนักศึกษาไทย พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๔ ศึกษาจากผู้ปฏิบัติงาน

โดย สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ

เมษายน ๒๕๕๖

สัญญาเลขที่..... RTA 4480086

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ

ขบวนการนักศึกษาไทย พ.ศ.๒๕๑๓-๒๕๑๘ ศึกษาจากผู้ปฏิบัติงาน

สุชาชัย ยัมประเสริฐ

ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทคัดย่อ ขบวนการนักศึกษาไทย พ.ศ.๒๕๑๓-๒๕๑๕ ศึกษาจากผู้ปฏิบัติงาน

ขบวนการนักศึกษาไทยก่อรูปขึ้นตั้งแต่การก่อตั้งของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๓ จากนั้น ก็พัฒนาจนกระทั่งกลายเป็นขบวนการที่มีบทบาททางการเมืองอย่างมากตั้งแต่หลังกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖

ผลสะท้อนจากการต่อสู้ของขบวนการนักศึกษา ได้นำมาซึ่งการเฟื่องฟูครั้งใหญ่ของการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยในสังคมไทย โดยขบวนการนักศึกษาเป็นแกนนำในการเคลื่อนไหว เพื่อเอกราช ประชาธิปไตย และความเป็นธรรม ซึ่งก่อให้เกิดการกระบวนการณ์สำคัญ เช่น การขยายตัวของอุดมการณ์สังคมนิยมอันนำมาสู่การวิพากษ์สังคมไทยครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์ไทย การนำมาสู่การเคลื่อนไหวเอกราชสมบูรณ์ นั่นคือการต่อต้านฐานทัพอเมริกาที่ตั้งอยู่ในประเทศไทย การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิของชนชั้นกรรมกรชาวนาและประชาชนระดับล่าง และขบวนการทางสังคมอื่นๆ อันหมายถึง ขบวนการสิทธิสตรี ขบวนการสภาพแวดล้อม และองค์กรพัฒนาภาคเอกชน เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมในลักษณะเช่นนี้เอง ที่ทำให้กลุ่มอนุรักษ์นิยม และกลุ่มอำนาจเก่า ไม่อาจจะยอมรับได้ การมองการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาไทย ควบคู่ไปกับการปฏิวัติในกัมพูชา ลาว เวียดนาม ใน พ.ศ.๒๕๑๘ ก่อให้เกิดความวิตกว่า ประเทศไทยจะเปลี่ยนแปลงสู่ระบอบคอมมิวนิสต์ ดังนั้น จึงได้มีการผลักดันไปสู่การกวาดล้างปราบปรามขบวนการนักศึกษา ซึ่งก็คือการก่อกรณี ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙

การศึกษาขบวนการนักศึกษาไทย ในงานวิจัยนี้ จะพิจารณาว่า ขบวนการนักศึกษานั้น มีโครงสร้างที่มีรูปการจัดตั้ง อันแน่นอนมั่นคง หากแต่ประกอบด้วยองค์ย่อย ที่มีผู้ปฏิบัติงานจำนวนมากเข้าร่วม การนำในองค์กรนักศึกษาเป็นรูปแบบของความสมัครใจที่ไม่มีอามิสสินจ้างหรือผลประโยชน์ หากแต่เป็นการเชื่อมร้อยด้วยแนวคิดและอุดมการณ์ เอกภาพของขบวนการนักศึกษา จึงเป็นสิ่งที่เป็นลักษณะพิเศษและน่าสนใจอย่างยิ่ง

Abstract : History of Thai Student Movement 1970-1976 : Study on the activists

Thai student movement was formed since the founding of the Student Center of Thailand in 1970, later they increased their activities significantly after the incident of 14 October 1973.

Thanks to activities of the student movement, it brought about a big boom of the democracy in Thailand. The student movement led the people to fight against the hegemony of US imperialism, and to fight for justice in Thai society. Moreover, the Socialist ideology expanded, leading up to movements for the rights of farmers and the lower working classes, and other social movements, such as women's rights. environmental movement and non-government organizations.

In the condition of these political and social changes, the conservatives and the old ruling classes could not tolerant. They considered the student movement, coupled with the socialist revolution in Cambodia, Vietnam and Laos in 1975, as a threat to transform Thailand to Communist regime. Consequently, they committed a suppression of the student movement in the incident of the 6 October, 1976.

The study of the student movement in this research will be explained not as a firmly established organization, since it composed with many small organizations. The students participated in a form of voluntary with no incentive or benefit. Their unity came from the same ideology that is a unique and very interesting.

ขบวนการนักศึกษาไทย พ.ศ.๒๕๑๓-๒๕๑๕ ศึกษาจากผู้ปฏิบัติงาน

History of Thai Student Movement 1970-1976 : Study on the activists.

๑. บทนำ

ในการศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยใหม่นั้น ประวัติศาสตร์แห่งขบวนการนักศึกษาในระยะตั้งแต่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ จนถึงกรณี ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๕ เป็นกรณีหนึ่งที่น่าสนใจอย่างมาก เพราะเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทย ที่ขบวนการของนักศึกษาอันประกอบขึ้นจากเยาวชนคนหนุ่มสาว เข้ามามีบทบาทในทางการเมืองเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะบทบาทในฐานะพลังทางการเมืองนอกกระบวนการราชการ ที่พยายามดำเนินการต่อสู้เพื่อสิทธิของประชาชน และเพื่อความเป็นธรรมในสังคม ขบวนการนักศึกษาได้ก่อรูปขึ้นทีละน้อย ภายใต้การปกครองของจอมพลถนอม กิตติขจร จนเริ่มมีรูปการเป็นขบวนการชัดเจน เมื่อมีการจัดตั้งศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยใน พ.ศ.๒๕๑๓ จากนั้น ก็ได้พัฒนาต่อมาจนกลายเป็นพลังทางการเมืองอันชัดเจน จนสามารถที่จะระดมประชาชนจำนวนมากเข้าร่วม และกลายเป็นกองหน้าของประชาชนในการเคลื่อนไหวกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ซึ่งสามารถที่จะโค่นล้มระบอบเผด็จการของจอมพลถนอม กิตติขจร ได้สำเร็จ

ผลสะท้อนจากการต่อสู้ของขบวนการ ๑๔ ตุลา ได้นำมาซึ่งการเฟื่องฟูครั้งใหญ่ของการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยในสังคมไทย จากนั้นขบวนการนักศึกษาก็ยังเป็นแกนนำในการเคลื่อนไหว เพื่อเอกราชประชาธิปไตย และความเป็นธรรมอีกหลายครั้ง ซึ่งก่อให้เกิดการกระบวนการณ์สำคัญอันสำคัญ เช่น การขยายตัวของอุดมการณ์สังคมนิยมอันนำมาสู่การวิพากษ์สังคมไทยครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์ไทย การนำมาสู่การเคลื่อนไหวเอกราชสมบูรณ์ นั่นคือการต่อต้านฐานทัพอเมริกาที่ตั้งอยู่ในประเทศไทย การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิของชนชั้นกรรมกรชาวนาและประชาชนระดับล่าง และขบวนการทางสังคมอื่นๆ อันหมายถึง ขบวนการสิทธิสตรี ขบวนการสภาพแวดล้อม และองค์กรพัฒนาภาคเอกชน เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมในลักษณะเช่นนี้เอง ที่ทำให้กลุ่มอนุรักษ์นิยม และกลุ่มอำนาจเก่า ไม่อาจจะยอมรับได้ การมองการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาไทย ควบคู่ไปกับการปฏิวัติในกัมพูชา ลาว เวียดนาม ใน พ.ศ.๒๕๑๘ ก่อให้เกิดความวิตกว่า ประเทศไทยจะเปลี่ยนแปลงสู่ระบอบ

คอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่อาจยอมรับได้ ดังนั้น จึงได้มีการผลักดันไปสู่การกวาดล้างปราบปรามขบวนการนักศึกษา ซึ่งเหตุการณ์นั้นก็คือ การนำเอาจอมพลถนอม กิตติขจรกลับเข้ามาในประเทศไทย แล้วให้บวชเป็นพระอยู่ที่วัดบวรนิเวศในเดือนกันยายน พ.ศ.๒๕๑๕ จากนั้น ก็สร้างสถานการณ์ขึ้นมาปราบปรามขบวนการนักศึกษา ในกรณีของเดือนวันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่กำลังตำรวจร่วมกับองค์กรฝ่ายขวาต่างๆ เข้าทำการกวาดล้างฝ่ายนักศึกษาที่ชุมนุมกันที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้วยความรุนแรงอย่างมาก (ดูวิดีโอเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๕) ในข้ออ้างที่ว่า ฝ่ายนักศึกษาก่อการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ จาการกวาดล้างครั้งนี้ กลายเป็นเงื่อนไขที่นำมาสู่การรัฐประหารของกลุ่มทหาร ในนามของ คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ซึ่งทำให้ระบอบประชาธิปไตยปิดฉากลงชั่วคราว

ภายหลังจากเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๕ ได้มีความพยายามที่จะศึกษาและอธิบายถึงบทบาทของขบวนการนักศึกษา และสาเหตุของการเกิดกรณี ๖ ตุลาคม อยู่บ้าง โดยมุ่งที่จะอธิบายถึงปัจจัยของการก่อการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพของบพท ความของป๊วย อึ้งภากรณ์ ชื่อ "ความรุนแรงและรัฐประหาร ๖ ตุลาคม" น่าจะเป็นงานชิ้นแรกๆ ที่พยายามจะอธิบายเหตุการณ์จากมุมมองของผู้ที่เกี่ยวข้อง ในฐานะที่ผู้เขียนเป็นอธิการบดีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในขณะที่เกิดเหตุการณ์ บทความดังกล่าวตีพิมพ์ในต่างประเทศตั้งแต่ปลาย พ.ศ. ๒๕๑๕ และจะถูกนำมาตีพิมพ์ซ้ำอีกหลายครั้ง ประเด็นของบทความได้อธิบายให้เห็นว่า กรณี ๖ ตุลาคมนั้นเป็นเจตนาที่จะก่อความวุ่นวายโศกเศร้าของฝ่ายรัฐ นอกจากนี้ บทความยังได้ชี้ว่า นิสิตนักศึกษาส่วนใหญ่นั้นบริสุทธิ์ ต้องการประชาธิปไตย ช่วยเหลือคนยากคนจน ฉะนั้น พลังนักศึกษาจึงเป็นพลังสำคัญในระบอบประชาธิปไตย ข้อกล่าวหาว่า นักศึกษาทำลายชาติ เป็นการใส่ร้ายป้ายสี ตัวอย่างที่ถูกยกมาให้เห็นชัดเจนคือ ข้อกล่าวหาที่ว่า ธรรมศาสตร์มีสถานที่สะสมอาวุธสงครามและมีอุโมงค์ลับ ซึ่งไม่ปรากฏว่าเป็นความจริงแต่อย่างใด ป๊วยได้ชี้ให้เห็นว่า การทำลายล้างขบวนการศึกษานั้น มีการเตรียมการมาก่อน โดยผู้ที่เกรงว่า การมีประชาธิปไตยมากเกินไป จะทำให้พวกเขาเสียอำนาจทางเศรษฐกิจ ในกลุ่มนี้มีทั้งนายทุน เจ้าที่ดินรายใหญ่ ทหารและตำรวจบางกลุ่ม รวมถึงนักการเมือง และ นวพลิกขุ เช่น กิตติวุฑโฒ

บทความต่อมา เขียนโดย เบเนดิก แอนเดอร์สัน(๒๕๒๐) เขียนเป็นภาษาอังกฤษและเผยแพร่ในสหรัฐอเมริกา ต่อมาได้ถูกแปลเป็นภาษาไทย(๒๕๔๑) บทความดังกล่าวได้อธิบายถึงรากฐานความเป็นมาอันนำมาสู่การปราบปราม โดยชี้ว่ากลุ่มฝ่ายขวาต่างๆ ได้รับการสนับสนุนจากชนชั้นกลางที่หวาดกลัวการเปลี่ยนแปลง และดึงมวลชนมาเข้าร่วมโดยอ้างสถาบันกษัตริย์ เพื่อต่อต้านขบวนการนักศึกษา และยังเกิดการปลุ่ตีในประเทศอินโดจีนและมีการล้มสถาบันกษัตริย์แล้ว ก็ยังมีความวิตกมากขึ้นว่า การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาจะ

กระทบกระเทือนสถาบันกษัตริย์ไทย ดังนั้นจึงสร้างเรื่องการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ เพื่อเป็นข้อให้ร้ายแล้วใช้เป็นเหตุผลในการปราบปราม

ต่อมาในวิทยานิพนธ์ของ สุรพันธ์ ทับสุวรรณ (๒๕๒๓) ได้พยายามอธิบายและวิเคราะห์กรณีของ เลือด ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๙ ว่า การปราบปรามในวันนั้นเป็นการแสดงถึงความล้มเหลวของประชาธิปไตยในประเทศไทย เพราะการปฏิวัติ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ นั้น ไม่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคม กลุ่มอำนาจเก่ายังคงอยู่ ในขณะที่ขบวนการนักศึกษาสร้างภาพที่รุนแรงและเป็นซ้าย ทำให้สังคมไทยหวาดกลัวความเป็นคอมมิวนิสต์ ประชาชนจึงหันไปสนับสนุนและเรียกร้องให้ฝ่ายทหารเข้ามาจัดการรักษาความสงบของบ้านเมือง

ส่วนในบทความของ สุทธิ ประวัติไทย(๒๕๒๔) อธิบายว่า อุดมคติของการปฏิวัติ ๑๔ ตุลาคม มีลักษณะหลายหลากไม่เด่นชัดพอ จึงทำให้เกิดสภาวะชะงักงันในด้านพลังการเคลื่อนไหวของฝ่ายประชาชน เป็นผลให้ฝ่ายโครงสร้างอำนาจเดิมสามารถดำรงอยู่ได้ และหันกลับมาเป็นพลังปราบปรามฝ่ายขบวนการนักศึกษา ส่วนบทความของ สรพพรหม วาศสุรางค์(๒๕๒๔) ก็ได้อธิบายชัดเจนขึ้นถึงกระบวนการที่นำมาสู่กรณี ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๙ ว่า ทั้งแผนการปราบปรามนักศึกษา และแผนรัฐประหาร เป็นสิ่งที่มีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า โดยมีการตั้งกองกำลังฝ่ายขวาต่างๆ แล้วมีการสร้างสถานการณ์นำมาสู่การปราบปราม

นอกเหนือจากความพยายามในการอธิบายถึงปัจจัยที่นำมาสู่กรณี ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๙ แล้ว ยังมี ความพยายามในการวิเคราะห์ปัจจัยภายในของขบวนการนักศึกษา บทความของพรภิรมย์ เอี่ยมธรรม(๒๕๒๖) อธิบายว่า ขบวนการนักศึกษามีบทบาทในการต่อต้านอำนาจและระบบคุณค่าเดิมประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งก็คือการแสวงหาอุดมการณ์ใหม่ คือ อุดมการณ์สังคมนิยม ซึ่งทำให้สังคมไทยไม่อาจยอมรับได้ จึงนำมาสู่การปราบปราม ส่วนวิทยานิพนธ์ของ คณินันต์ ตั้งใจตรง(๒๕๓๐) ได้วิเคราะห์ให้เห็นว่า แนวคิดของขบวนการนักศึกษานั้น พัฒนามาจากเงื่อนไขภายในสังคมไทยเอง การนำไปสู่สังคมนิยมของขบวนการนักศึกษา มาจากการที่นักศึกษาที่มีแนวคิดก้าวหน้า เข้ามามีบทบาทในขบวนการนักศึกษา โดยเฉพาะการนำในศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย กลุ่มนักศึกษาที่ก้าวหน้าเหล่านี้ ดันตัวขึ้นจากการได้รับรู้ปัญหาต่างๆ ของสังคมไทย และด้วยความต้องการที่จะแก้ไข จึงได้ผลักดันขบวนการไปเผชิญหน้ากับอำนาจรัฐมากยิ่งขึ้น จึงนำมาสู่การต่อต้านจากฝ่ายรัฐอย่างน้อยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๓ ดังจะเห็นได้จากการคุกคามชีวิตของผู้่นักศึกษา กรรมการชวนา และนักการเมืองฝ่ายสังคมนิยมหลายระลอก ก่อนที่จะนำมาสู่การปราบปรามใหญ่ ในวันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๙

และผลงานล่าสุด ชงชัย วินิจจะกูล(๒๕๓๘ และ ๒๕๔๓) ได้เสนอว่า เหตุการณ์ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ นั้นเป็นบทเรียนที่สังคมไทยยังไม่ยอมรับรู้ และเป็นอดีตที่เป็นบาดแผลสำหรับสังคมไทย ที่ทำให้สังคมไทยยังไม่อาจตกลงได้ว่า จะบันทึกประวัติศาสตร์นี้อย่างไร ทั้งนี้เพราะสังคมไทยนั้น ยังไม่ได้เปิดพื้นที่สำหรับความแตกต่างขัดแย้งกับรัฐ รวมถึงอุดมคติที่แหวกกรอบ นอกคอก ผิดแผกจากความเชื่อทั่วไป โดยเฉพาะที่ขัดแย้งกับสถาบันหลักของสังคมไทย

ในงานวิจัยฉบับนี้ อาจจะยังไม่มุ่งจะถกเถียงในประเด็นเกี่ยวกับบทเรียนทางประวัติศาสตร์ ๖ ตุลาคม ตามที่ชงชัยได้นำเสนอไว้ หากแต่จะหันมาพิจารณาถึงลักษณะของขบวนการนักศึกษาอีกครั้ง ทั้งนี้เพราะจากงานของ คณินนิตย์ ตั้งใจตรง และงานอื่นๆ ที่กล่าวมา ทำให้ตั้งข้อสังเกตได้ว่า ขบวนการนักศึกษาอาจจะมิได้ประกอบขึ้นด้วยองค์กรนำนักศึกษาที่เป็นเอกภาพ มีระเบียบวาระและการจัดตั้งที่ชัดเจนเป็นปึกแผ่น แต่ประกอบด้วยโครงสร้างของกลุ่มนักศึกษาที่เป็นอิสระจำนวนมากจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่เชื่อมร้อยกันอย่างมีรูปการหลวม และมีนิสิตนักศึกษาจำนวนมาก ตลอดจนถึงระดับนักเรียน มาเป็นผู้ปฏิบัติงานตามความสมัครใจ ลักษณะองค์กรเช่นนี้ จะมีลักษณะที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับองค์กรเช่น กองทัพ ระบบราชการ หรือ พรรคการเมือง ดังนั้น การที่องค์กรที่รวมตัวกันในลักษณะหลวม เช่นขบวนการนักศึกษาสามารถเคลื่อนไหวทางการเมืองไปสู่ทิศทางอันเป็นเอกภาพและมีพลัง จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ แต่ปรากฏว่า ยังไม่มีผู้ใดที่ทำการศึกษาศาขบวนการนักศึกษาในมิติเช่นนี้อย่างจริงจัง และในขณะนี้ อดีตผู้ปฏิบัติงานในขบวนการนักศึกษาจำนวนมากยังมีชีวิตอยู่และมีอายุอยู่ในระดับกลางคน ซึ่งความทรงจำของหลายคนเริ่มเลือนราง ดังนั้น จึงน่าที่จะมีการศึกษาขบวนการนักศึกษาใหม่อีกครั้ง โดยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์อดีตผู้ปฏิบัติงานเหล่านั้น ก่อนที่จะลี้มเสียหมด เพื่อมาประกอบกับการศึกษาจากเอกสารร่วมสมัย ซึ่งน่าจะช่วยให้ได้ภาพองค์กรภายในของขบวนการนักศึกษาได้ชัดเจนขึ้น

การศึกษาขบวนการนักศึกษาไทย ในงานวิจัยนี้ จะมีสมมติฐานว่า ขบวนการนักศึกษานั้น มีใช้องค์กรที่มีรูปการจัดตั้งอันแน่นหนามั่นคง หากแต่ประกอบด้วยองค์กรย่อย ที่มีผู้ปฏิบัติงานจำนวนมากเข้าร่วม การนำในองค์กรนักศึกษาเป็นรูปแบบของความสมัครใจที่ไม่มีอามิสสินจ้างหรือผลประโยชน์ หากแต่เป็นการเชื่อมร้อยด้วยแนวคิดและอุดมการณ์ เอกภาพของขบวนการนักศึกษา จึงเป็นสิ่งที่เป็นลักษณะพิเศษและน่าสนใจอย่างยิ่ง

คำว่า ผู้ปฏิบัติงานของขบวนการนักศึกษา จะหมายถึง นิสิต นักศึกษา และอาจรวมถึงนักเรียน ที่สมัครใจเข้าร่วมกับขบวนการนักศึกษา ปฏิบัติงานในองค์กรของนักศึกษาหรือนักเรียน เพื่อผลักดันกิจกรรมของขบวนการนักศึกษาให้ลุล่วงไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษาในงานวิจัยนี้ ก็เพื่อศึกษาลักษณะของการจัดองค์กร วิธีการเคลื่อนไหว และการสร้างเอกภาพของขบวนการนักศึกษาในระยะก่อนเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๙ และเพื่อให้เข้าใจถึงความคิดของผู้ปฏิบัติงานระดับต่างๆ ของขบวนการศึกษา อันเป็นผลจากเงื่อนไขทางสังคมและการเมืองของยุคสมัย โดยถือการตั้งศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย(สนท.) เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๓ เป็นจุดเริ่มต้น ด้วยเหตุผลที่ว่า ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยน่าจะถือได้ว่าเป็นองค์กรที่มีฐานะเป็นทางการ และเป็นแกนนำของขบวนการนักศึกษา และจะสิ้นสุดการวิจัยเมื่อเกิดกรณี ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๙ ซึ่งถือได้ว่าขบวนการนักศึกษาได้ยุติบทบาทการต่อสู้ลง

๒. การพัฒนาของขบวนการนักศึกษา

การเกิดขึ้นและพัฒนาของขบวนการศึกษามีปัจจัยสำคัญที่จะต้องพิจารณาดังนี้

๒.๑ ความเสื่อมของระบบถนอม-ประภาส ดังจะเห็นได้ว่า ตั้งแต่การรัฐประหารเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๔ ความชอบธรรมในการปกครองของระบอบถนอม-ประภาส สิ้นสุดลง เพราะประชาชนจำนวนมาก ไม่อาจยอมรับในการรื้อฟื้นเผด็จการ การใช้อำนาจปฏิวัติ การเลื่อนการใช้รัฐธรรมนูญชั่วคราว และการตั้งกรรมการร่างรัฐธรรมนูญถาวร เพื่อถ่วงเวลาการใช้อำนาจเผด็จการ กลายเป็นเรื่องน่าเบื่อสำหรับประชาชน และการจับกุมคุมขังอดีต ส.ส.อุทัย พิมพ์ใจชน อนันต์ ภักดีประไพ และ บุญเกิด หิรัญคำ ก็ก่อให้เกิดความรู้สึกไม่พอใจอยู่มาก

แต่ปัญหาของระบบการปกครองของจอมพลถนอม กิตติขจร ยังอยู่ที่ความพยายามในการเพิ่มอำนาจของ พ.อ.ณรงค์ กิตติขจร พ.อ.ณรงค์ นั้นเป็นบุตรชายของจอมพลถนอม และ สมรสกับ ธิดา ของ พล.อ. ประภาส จารุเสถียร จึงเป็นบุคคลที่เป็นตัวเชื่อมอำนาจของผู้นำทั้งสองคน ดังนั้น เมื่อ ณรงค์ กิตติขจร รับราชการทหาร จึงได้ชื่อว่าเป็นนายทหารที่เลื่องลืออย่างรวดเร็ว แต่ปัญหาก็คือภาพพจน์ไม่ดีในหมู่ประชาชน เช่นในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๓ มีข่าว พ.ท.ณรงค์ พังปอ่มตำรวจ กลายเป็นข่าวใหญ่ในขณะนั้น ต่อมาหลังจากการรัฐประหารพฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๔ พ.อ.ณรงค์ กลับมีบทบาทมากยิ่งขึ้น และเมื่อวันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ.๒๕๑๕ คณะปฏิวัติ ก็ได้ตั้ง พ.อ.ณรงค์ กิตติขจร เป็นรองเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการตรวจตราและ

ปราบปรามการประพาศมิชอบ (กตป.) เพื่อให้แก้ปัญหาเรื่องทุจริตการเกณฑ์ทหาร กรณีการขยายบทบาทของ พ.อ.ณรงค์ นำมาสู่ความไม่พอใจมากขึ้นในกองทัพ สำหรับนายทหารระดับรอง เพราะรู้สึกว่าการขยายอำนาจแบ่ง และไม่เคารพผู้บังคับบัญชาในระดับนายพล ดังนั้น กลุ่มนายพล นำโดย พล.อ.เกษม สิวะรา พล.ต.อ.ประเสริฐ รุจิรวงศ์ พล.อ.อ.ทวี จุลละทรัพย์ พล.ต.ประเสริฐ ธรรมศิริ แม่ทัพภาคที่ ๑ เริ่มที่จะถอนการสนับสนุนกลุ่มของ จอมพลถนอม-พล.อ.ประภาส

๒. ปัญหาเศรษฐกิจ ส่วนหนึ่งมีที่มาจากแผนพัฒนา เพราะการพัฒนาตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีข้อสังเกต ๓ ประการคือ ประการแรก การลงทุนทางเศรษฐกิจดำเนินไปด้วยการทุจริตภาคชนบท โดยการเก็บพรีเมียมข้าว ให้ชาวนาเข้ามาเป็นผู้แบกรับภาระจากการพัฒนา ไม่มีการปฏิรูปที่ดิน พร้อมกันนั้นก็มีการกดค่าจ้างแรงงานให้ต่ำ เพื่อสร้างเงื่อนไขอันเอื้ออำนวยต่อการลงทุน การพัฒนาเศรษฐกิจในสมัยแห่งชาติ แผนพัฒนานี้ จึงเป็นการทุจริตจากกรรมกรชาวนา ทำให้ช่องว่างทางชนชั้นทวีขึ้น และทำให้สังคมเมืองกับชนบท ห่างไกลกันมากยิ่งขึ้น ในที่สุดชาวนาเสียที่ดิน และกลายเป็นผู้เช่า นอกจากนี้คือตกเป็นหนี้รายเงิน ต้องขายลูกสาว เพราะฐานทัพอเมริกา นำมาซึ่งปัญหาเมียเช่า และหญิงบริการโสเภณีจำนวนมาก ต้องอพยพเข้าเมือง นำมาซึ่งปัญหาสลัม และประชากรเมืองเพิ่มอย่างรวดเร็ว ประการที่สอง การขยายตัวทางเศรษฐกิจครั้งนี้มิได้เกิดจากระบบการแข่งขันเสรี หากแต่เป็นระบบผูกขาดของพ่อค้ายาทุนรายใหญ่ โดยเฉพาะกลุ่มธุรกิจที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้นำในกองทัพ หรือบริษัทต่างประเทศ โดยเฉพาะจากสหรัฐและญี่ปุ่นจะได้โอกาสมาก่อนในการลงทุนขยายกิจการ และจะมีการตอบแทนผลประโยชน์โดยให้นายทหารรายสำคัญเข้าไปมีส่วนคือ "หุ้นลม" ลักษณะของระบบเศรษฐกิจจึงเป็นแบบอุปถัมภ์ระหว่าง พ่อค้ากับผู้นำทางทหาร ประการที่สาม การขยายตัวทางเศรษฐกิจนั้น นอกจากจะเปิดตลาดให้กับการลงทุนของต่างชาติแล้ว ยังมีเงินดอลลาร์จากสหรัฐจำนวนมากไหลทะลักเข้ามาในประเทศ เนื่องจากการที่สหรัฐได้ใช้ไทยเป็นที่ตั้งฐานทัพในสงครามเวียดนาม เงินสกุลดอลลาร์ที่เข้ามาสู่ตลาดอย่างมากก่อให้เกิดภาวลงตาของความฟู่ฟ่าทางเศรษฐกิจ เพราะมิได้มาจากการขยายตัวของการผลิต และการอุตสาหกรรมของไทยอย่างแท้จริง ดังนั้นเศรษฐกิจไทยภายใต้แผนพัฒนา ดังกล่าวจึงมีความเปราะบางอย่างมาก

ในสมัย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี เป็นช่วงต้นของการเปลี่ยนแปลงนโยบาย และตลาดโลกก็ยังคงอยู่ในภาวะเฟื่องฟู จึงทำให้รัฐบาลเผด็จการไม่ประสบปัญหามากนัก และยังได้ชื่อว่าเป็นผู้สร้างความสำเร็จในการพัฒนา แต่เมื่อจอมพลถนอม กิตติขจร เข้ามารับตำแหน่งสืบมานานถึง ๑๐ ปี เป็นระยะที่ผลร้ายจากแผนพัฒนา และภาวลงตาทางเศรษฐกิจก็เริ่มปรากฏให้เห็น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อเกิดการผันผวน

ทางเศรษฐกิจโลกเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๔ และเกิดภัยธรรมชาติ แล้งอย่างหนัก ใน พ.ศ.๒๕๑๕ เศรษฐกิจไทยก็เข้าสู่ภาวะวิกฤต ขาวนาจำนวนมากจะล้มละลาย และไหลบ่าเข้าเมือง ในขณะที่อัตราเงินเฟ้อเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และสินค้าอุปโภคสำคัญ เช่น ข้าวขาดแคลนจนประชาชนต้องเข้าแถวซื้อ รัฐบาลพยายามแก้ไขโดยการตั้ง พ.อ.ณรงค์ เข้ามาเป็นประธานแก้ไขปัญหาเรื่องข้าว และใช้มาตรา ๑๗ เข้ามาแก้ไข แต่ก็ไม่ประสบผล ความล้มเหลวในด้านเศรษฐกิจนี้เอง ก่อให้เกิดความไม่พอใจอย่างมากต่อระบอบเผด็จการ และทำให้ประชาชนพร้อมที่จะยอมรับสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น

๓. การพัฒนาของชนชั้นกลางนอกระบบราชการ เนื่องรายได้ประชาชาติของประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างมาก ทำให้เศรษฐกิจเฟื่องฟูและชนชั้นกลางในสังคมเมืองขยายตัว ขณะที่เศรษฐกิจท้องถิ่นก็ขยายตัว เป็นการขยายฐานชนชั้นกลางในชนบท อันเป็นปัจจัยนำมาซึ่งการเติบโตของขบวนการนักศึกษา

เงื่อนไขการเกิดขบวนการนักศึกษา ส่วนหนึ่งมาจากการขยายตัวของการศึกษาในระดับอุดมศึกษาในประเทศไทย แต่เดิมก่อน พ.ศ.๒๕๐๐ มีมหาวิทยาลัยอยู่เพียง ๕ แห่ง และรับนักศึกษาในระดับอุดมศึกษาค่อนข้างน้อย แต่ในระยะหลังจากแผนพัฒนา มหาวิทยาลัยต่างๆ รับนักศึกษาเพิ่มขึ้นอย่างมาก แต่ละแห่งก็มีการเปิดคณะและวิชาใหม่ เป้าหมายการผลิตบัณฑิตขยายตัวจากการผลิตข้าราชการมาสู่การผลิตคนเพื่อรองรับภาคเอกชน นอกจากนี้ยังมีการเปิดมหาวิทยาลัยในระดับภูมิภาค เช่น เชียงใหม่ ขอนแก่น และ สงขลา เป็นต้น และยังขยายวิทยาลัยอาชีวะและวิทยาลัยครูต่างๆ ทั่วประเทศ และท้ายที่สุดการเปิดของมหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. ๒๕๑๔ เพื่อเป็นตลาดวิชา และรับสมัครนักศึกษานับแสนคน ปรากฏว่าในการปฐมนิเทศน์ นักศึกษาครั้งแรก วันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๔ ถึงกับต้องใช้สนามศุภชลาศัยเป็นสถานที่ กรณีเหล่านี้ก็มีส่วนสำคัญอย่างมาก อย่างน้อยในทางจำนวน ก็ทำให้ขบวนการนักศึกษา มีกำลังพื้นฐานที่แน่นอนในการต่อสู้เรียกร้องประชาธิปไตย

แต่จำนวนนักศึกษาที่เพิ่มขึ้น ยังไม่สามารถทำให้เกิดการพัฒนาของขบวนการนักศึกษา เพื่อประชาธิปไตย โดยอัตโนมัติ หากแต่ขบวนการเคลื่อนไหวทางความคิดของปัญญาชนที่พัฒนามากขึ้นในระยะหลัง พ.ศ.๒๕๑๐ ก็มีผลสำคัญในการก่อร่างขบวนการนักศึกษา การพัฒนาของกลุ่มปัญญาชนนี้ ส่วนหนึ่งมาจากการที่สหรัฐฯซึ่งมีความสัมพันธ์อันดีกับรัฐบาลเผด็จการทหารของไทย มีโครงการที่จะส่งเสริมปัญญาชนให้ไปศึกษาต่อในระดับสูงในประเทศสหรัฐอเมริกา โดยมีการให้ทุนเพื่อการศึกษาต่อเป็นจำนวนมาก เป้าหมายของสหรัฐฯก็คือ ต้องการให้ปัญญาชนเหล่านี้เกิดความประทับใจ เพื่อจะได้กลับเป็นกำลังสำคัญในการเชิดชูระบอบเสรีประชาธิปไตย และต่อต้านคอมมิวนิสต์ ปรากฏว่า เมื่อปัญญาชนเหล่านี้จำนวนมากกลับ

จากต่างประเทศแล้ว ก็รับเอาแนวคิดประชาธิปไตยกลับมาตามเป้าหมาย หากแต่มันจะกลายเป็นนักคิดหรือนักวิพากษ์ต่อระบอบเผด็จการอย่างสำคัญ

สื่อสำคัญอย่างหนึ่งของกลุ่มปัญญาชน ที่กลายเป็นอาวุธสำคัญในการเผยแพร่แนวความคิดต่อต้านเผด็จการ และวิพากษ์วิจารณ์สังคม ก็คือ วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ซึ่งเป็นวารสารรายสามเดือน ที่มีจุดมุ่งหมายจะเผยแพร่ความรู้ในทางสังคมศาสตร์ต่อประชาชน และมันจะมีการวิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองอยู่เสมอ โดยเฉพาะหลังจาก สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เข้ามาเป็นบรรณาธิการ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ และต่อมา พ.ศ. ๒๕๑๓ เมื่อเปลี่ยนบรรณาธิการมาเป็น สุชาติ สวัสดิ์ศรี ก็ยังคงมีแนวทางนำการเสนอเช่นเดิม ผลจึงปรากฏว่า สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ได้กลายเป็นหนังสือที่มีบทบาทอย่างยิ่งแก่ปัญญาชน และคนหนุ่มสาวในยุคสมัยนั้น และในบางครั้งสังคมศาสตร์ปริทัศน์ได้แสดงบทบาทการต่อสู้ที่อาหยาญ เช่น เมื่อเกิดการรัฐประหารตนเอง จอมพลถนอม กิตติขจร ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๔ วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ก็ขึ้นสีดำนำบรรณาธิการ เพื่อเป็นการไว้อาลัยต่อระบอบประชาธิปไตย

ความจริงแล้ว สังคมของนักศึกษาในมหาวิทยาลัย เมื่อก่อน พ.ศ. ๒๕๑๐ ก็ยังไม่มีแนวโน้มจะมีลักษณะที่ก้าวหน้าหรือสร้างสรรค์แต่อย่างใด กิจกรรมนักศึกษาส่วนใหญ่ก็จะเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีอันล้ำหลัง ไร่สารประเภทที่รับน้อง น้องรับพี่ และยังมีระบบ "วีก" อันป่าเถื่อน การรับน้องใหม่ในแต่ละปีจึงมักจะเกิดเหตุการณ์ทารุณกรรมเสมอ ส่วนกิจกรรมตลอดปีของนิสิตนักศึกษา โดยเฉพาะจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น จะมีแต่การเชียร์ ที่แวดล้อมการแข่งขันฟุตบอลประเพณีระหว่าง ๒ มหาวิทยาลัย จึงมักจะเรียกยุคสมัยนี้ว่า ยุคสายลมแสงแดด ในวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๘ ในธรรมศาสตร์นักศึกษานิติศาสตร์ยกพวกตีกับนักศึกษารัฐศาสตร์ เหตุเพราะแข่งฟุตบอล ปิดมหาวิทยาลัย ๑๐ วัน ในปีต่อมา วันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๙ ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นิสิตคณะวิศวกรรมกับคณะวิทยาศาสตร์ยกพวกตีกันเอง เพราะเรื่องบาตเก้ตบอล ทำให้ตำรวจต้องนำกำลังไปตรึงมหาวิทยาลัย และต้องปิดมหาวิทยาลัย ๓ วัน ด้วยเหตุนี้ ถ้ามองจากกระแสหลัก จึงยังไม่มีแนวโน้มที่จะเห็นได้ว่านิสิตนักศึกษาจะกลายมาเป็นพลังทางการเมืองอันสำคัญ แต่กระนั้นภายใต้ภาพอันฉาบฉวยดังกล่าว การเปลี่ยนแปลงก็กำลังจะเกิดขึ้น เพราะเริ่มมีกลุ่มนักศึกษาบางส่วนที่รู้สึกเบื่อหน่ายต่อกิจกรรมที่ไร้สาระในมหาวิทยาลัย และต้องการที่จะออกมาสู่โลกภายนอกเพื่อสร้างประโยชน์แก่สังคม ดังนั้นในระยะต่อมา จึงได้มีการเรียกยุคสมัยนี้ว่า ยุค "ฉันทมาหาความหมาย" ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของบทกลอนของ วิทยากร เชียงกูล ที่วิพากษ์สังคมมหาวิทยาลัยในสมัยนั้นไว้ว่า

"ฉันทเขว้า ฉันทเขลา ฉันททั้ง ฉันทจึงมาหาความหาย

ฉันทหวังเก็บอะไรไปมากมาย สุดท้ายให้กระดาษฉันทแผ่นเดียว"

ดังนั้นใน พ.ศ.๒๕๐๕ จึงได้เกิดกลุ่มนักศึกษาที่เรียกว่า "กลุ่มปริทัศน์เสวนา" ซึ่งเป็นกลุ่มที่มาร่วมกันจัดทำหนังสือสังคมศาสตร์ฉบับนักศึกษา และต่อมาได้กลายเป็นกลุ่มที่มีการเสวนาแลกเปลี่ยนกันในปัญหาทางการเมืองและสังคมอยู่เสมอ กลุ่มปริทัศน์เสวนา จึงเป็นกลุ่มนักศึกษากลุ่มแรกๆ ในสมัยนี้ ที่หันมาสนใจเรื่องการวางกว้างมากขึ้นกว่าเรื่องในรั้วของมหาวิทยาลัย ต่อมานักศึกษากลุ่มนี้ ก็ได้ออกหนังสือชื่อ "เจ็ดสถาบัน" เพื่อเผยแพร่ความคิดใหม่แต่ออกมาได้เพียงไม่กี่ฉบับก็ต้องหยุด เพราะถูกรัฐบาลเตือน และยังเป็นเพราะกลุ่มนักศึกษาที่กำลังจะจบการศึกษาและไม่มีใครทำต่อ

เดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๑ รถเมล์ขึ้นราคาจาก ๕๐ สตางค์เป็น ๗๕ สตางค์ นักศึกษาเริ่มคัดค้านวันที่ ๒๑ มิถุนายน นักศึกษาเดินขบวน ยื่นข้อเรียกร้องให้ลดราคารถเมล์ พ่วงให้ลดราคาหมู และสอบสวนนายชำนาญ ยุวบูรณ์ อธิบดีกรมการปกครอง ในที่สุด กระทรวงคมนาคมยอมลดราคา นับเป็นการเคลื่อนไหวครั้งแรกของขบวนการนักศึกษา และประสบความสำเร็จ

นอกจากนี้ ภายหลังจาก พ.ศ.๒๕๑๑ เมื่อปัญหาชนบทรุนแรงมากขึ้น ก่อให้เกิดการเฟื่องฟูของกิจกรรมนักศึกษาอีกประการหนึ่ง ก็คือ "ค่ายอาสาพัฒนาชนบท" ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ขึ้นหน้าขึ้นตามาก เช่น ใน พ.ศ. ๒๕๑๔ มีการออกค่ายของนักศึกษาถึง ๖๔ ค่ายและมีนิสิตนักศึกษาเข้าร่วมราว ๓,๕๐๐ คน ซึ่งงานค่ายเหล่านี้ได้มีส่วนทำให้นักศึกษาได้สัมผัสปัญหาและได้เข้าใจชีวิตชนบทที่เป็นจริงมากขึ้นการเฟื่องฟูของกิจกรรมค่ายดังกล่าวได้นำมาซึ่งการก่อตั้ง "กลุ่มบูรณะชนบท" เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๓ ซึ่งเป็นองค์กรประสานงานระหว่างกิจกรรมค่ายของนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยต่างๆ กลุ่มบูรณะชนบทจึงเป็นกลุ่มข้ามสถาบันกลุ่มแรกๆ ของฝ่ายนิสิตนักศึกษาที่จะปูทางไปสู่การสร้างขบวนการนักศึกษา

ต่อมา เมื่อรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ยอมให้มีการเลือกตั้งในวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ นักศึกษากลุ่มหนึ่งได้รวมตัวกันและร่วมสังเกตการณ์เพื่อให้การเลือกตั้งเป็นไปโดยบริสุทธิ์ยุติธรรมโดยใช้ชื่อว่า "กลุ่มนิสิตนักศึกษาอาสาสมัครสังเกตการณ์เลือกตั้ง" มีนิสิตนักศึกษาเข้าร่วมถึง ๑๗ สถาบัน การสังเกตการณ์เลือกตั้งครั้งนี้ เป็นขั้นตอนที่จะนำสู่การตั้งองค์กรกลางในการประสานระหว่างสโมสรหรือองค์กรบริหารนิสิตนักศึกษาจากสถาบันต่างๆ ในที่สุดก็ได้มีการจัดตั้งองค์กรประสานงานในลักษณะดังกล่าวอย่างเป็นทางการ เรียกว่า "ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.)"เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๓ โดยมี โกศล

โรจน์พันธุ์ รับตำแหน่งเลขธิการคนแรก แต่กระนั้นศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาฯ จะแสดงบทบาทในการต่อสู้เพื่อสิทธิทางการเมืองของประชาชนที่ชัดเจน เมื่อ ชีรยุทธ บุญมี ตัวแทนจากจุฬาลงกรณ์ฯ ได้เข้ารับตำแหน่งเลขธิการเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕

การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาที่มากขึ้นนี้ ส่วนหนึ่งก็เชื่อมโยงกับบทบาทของพระมหากษัตริย์ เช่นในวันที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๐๘ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเยือนประเทศอังกฤษ ไม่ประทับห้องบินพิเศษ แต่ทรงนั่งเครื่องบินปนกับผู้โดยสารอื่นๆ เพื่อสร้างความใกล้ชิดกับประชาชน นอกจากนี้ ก็คือการเสด็จพระราชทานปริญญาบัตรตามมหาวิทยาลัย เพื่อให้ใกล้ชิดกับนิสิตนักศึกษา ในกรณีนี้ จอมพลถนอม กิตติขจร เคยกล่าวทักท้วงในเดือนธันวาคม พ.ศ.๒๕๐๘ ว่า ควรจะเปลี่ยนวิธีพระราชทานปริญญาบัตร และนักศึกษาเพิ่มจำนวนมาากมากขึ้น และจะเป็นที่ตราตรำพระวรกาย แต่กระนั้น พิธีพระราชทานปริญญาบัตรก็ยังดำเนินต่อมา นอกจากนี้ ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๐ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงดนตรีที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ต่อมา ก็เสด็จทรงดนตรีตามมหาวิทยาลัยอีก ๔ แห่ง ได้แก่ จุฬาลงกรณ์ ธรรมศาสตร์ มหิดล และ วิทยาลัยวิชาการศึกษา จนกระทั่ง งานทรงดนตรีในมหาวิทยาลัยกลายเป็นเหตุการณ์ปกติ จนถึงวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ.๒๕๑๖ ยังทรงดนตรีที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และในวันที่ ๒๕ กันยายน พระองค์ก็ทรงดนตรีกับนักศึกษาครั้งสุดท้ายที่มหาวิทยาลัยมหิดล หลังจากเกิดเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ แล้ว พระองค์ก็มีได้เสด็จทรงดนตรีตามมหาวิทยาลัยอีก

นอกจากนี้ พระราชภารกิจอีกประการหนึ่งของพระองค์ ก็คือการเสด็จต่างจังหวัดชายแดน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความห่วงใยที่มีต่อประชาชนในเขตทุรกันดาร และหลังจาก พ.ศ.๒๕๑๔ ก็เริ่มมีข่าวลือ ในเชิงให้ร้ายแก่ระบบถนอม-ประภาส ในลักษณะที่ว่า ที่ว่า พ.อ.ณรงค์ กิตติขจร หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ และอยากเป็นประธานาธิบดี ซึ่งข่าวลืออันปราศจากมูลความจริงเหล่านี้ ได้เพิ่มความเกลียดชังที่มีต่อ พ.อ.ณรงค์ มากยิ่งขึ้น

แต่กระนั้นฐานสำคัญที่จะรองรับการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษา ตั้งแต่ก่อน พ.ศ.๒๕๑๖ นั้น มาจากการเฟื่องฟูของกิจกรรมนักศึกษาในลักษณะใหม่โดยมีการจัดตั้งกลุ่มอิสระต่างๆ ที่มีเป้าหมายในทางการเมืองและสังคมเกิดขึ้นแทบทุกมหาวิทยาลัย ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้แก่ การเกิดกลุ่มสภาน้ำโดม นำโดย เสกสรรค์ ประเสริฐกุล จรัส ดิษฐาภิรักษ์ นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ ที่ก้าวหน้า เช่น กลุ่มเศรษฐกรรม กลุ่มนิสิตศึกษา เป็นต้น ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้แก่ กลุ่มฟื้นฟูชีวิตใหม่ ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มีกลุ่มนักศึกษาที่มาร่วมเสวนาทางการเมืองเป็นประจำเรียกว่า กลุ่มสภากาแฟ ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีกลุ่มเรียกว่า วลัยชัทสน์ ที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง มีชมรมคนรุ่นใหม่ เป็นต้น การเกิด

ของกลุ่มอิสระต่างๆ เหล่านี้ที่จะเป็นตัวการสำคัญในการสร้างกระแสความตื่นตัวทางการเมืองในหมู่นักศึกษา ในกรณีของกลุ่มวลัญชทัศน์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้มีการออกหนังสือชื่อ *ภัยเขียว* ขึ้นโจมตีการปกครอง ระบอบเผด็จการ เมื่อมีกระแสว่าอาจจะเกิดการรัฐประหารขึ้น ปรากฏว่าเมื่อเกิดการรัฐประหารจริงๆ เมื่อเดือน พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๔ ก็มึ้นักศึกษาจำนวนหนึ่งนำหริศไปวางที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยเป็นการไว้อาลัย

โดยเฉพาะในกรณีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กลุ่มอิสระของนักศึกษาได้มีส่วนในการเรียกร้อง และผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองตนเองของนักศึกษา โดยรณรงค์ให้มีการเลิกระบบ "สโมสร นักศึกษา" ที่ให้บทบาทแก่อาจารย์ในการเข้ามาควบคุมกิจกรรมของนักศึกษา มาสู่ระบบ "องค์การบริหาร" ซึ่ง นักศึกษาจะมีสิทธิในการปกครองตนเอง โดยมีการจัดโครงสร้างเป็นองค์การ พ.ศ.๒๕๑๖ ซึ่งเริ่มการก่อตั้งจาก กลุ่มสหภาพน้ำโดม และกลุ่มอิสระต่างๆ นั้นเอง จากนั้น ก็ได้มีการเลือกตั้งภายในธรรมศาสตร์ โดยมีการจัดตั้ง พรรคการเมือง ๔ พรรค มาแข่งขันกัน โดยกลุ่มอิสระต่างๆ ได้รวมกันตั้งพรรคพลังธรรม นอกจากนี้ ยังมีพรรค ยูงทอง พรรคพิทักษ์ธรรม และ พรรคธรรมจักร ในการเลือกตั้งครั้งแรก ต้น พ.ศ.๒๕๑๖ พรรคพลังธรรมชนะ เลือกตั้งท่วมท้น และ ไพโรจน์ ตรีชะเกษม ได้รับตำแหน่งนายกอมร คนแรก นอกเหนือจากนี้ ก็คือ การผลักดัน ให้เลิกงานรับน้อง เปลี่ยนกิจกรรมเป็นการรับเพื่อนใหม่ เพื่อนั่นถึงความเสมอภาค

การเคลื่อนไหวทางความคิดในขบวนการนักศึกษา ตั้งแต่ก่อนหน้ากรณี ๑๔ ตุลาคม นั้น นอกจากจะ นำไปสู่กระแสการวิพากษ์สังคมเก่าแล้ว ที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งก็คือการเกิดอุดมการณ์หรือจิตสำนึกที่จะเสียสละ เพื่อส่วนรวม หนังสือและบทความจำนวนมาก ที่ออกเผยแพร่ในมหาวิทยาลัยต่างๆ ได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหา การเมืองและสังคมไทยในลักษณะต่างๆ และเรียกร้องให้นักศึกษาเข้าร่วมในการแบกรับ ในฐานะที่ นักศึกษาเป็นแนวหน้าของประเทศ และเป็นลูกหลานของประชาชน นักศึกษาสามารถที่จะเรียนหนังสือมาถึง ระดับสูงได้ ก็มาจากเงินภาษีของประชาชน ดังนั้นเมื่อประชาชนมีความทุกข์ยากเดือดร้อน นักศึกษาก็ควรที่ จะต้องต่อสู้และเสียสละเพื่อประโยชน์ของประชาชน หนังสือที่เริ่มแพร่หลายตั้งแต่ก่อน ๑๔ ตุลาคม เล่มหนึ่ง คือ หนุ่มสาวคือชีวิต ซึ่งได้เรียกร้องให้เยาวชนคนหนึ่งสาวสนใจสภาพแวดล้อมรอบตัว เพราะเยาวชนเป็นพลัง สำคัญในการผลักดันสังคมให้ก้าวรุดไปข้างหน้า เป็นการไม่ถูกต้องที่นักศึกษาจะเอาแต่เรียนเพื่อแข่งขันมุ่ง ประโยชน์ส่วนตนโดยไม่สนใจสังคม และยังประเทศชาติมีปัญหาความเดือดร้อน ประชาชนยังอยู่ได้เอากอง แผลัดการทหาร นักศึกษาควรที่จะต้องแสดงความรับผิดชอบ การเคลื่อนไหวทางความคิดในลักษณะเช่นนี้ เป็น การตระเตรียมอย่างสำคัญ ที่จะให้ขบวนการนักศึกษาออกมาเคลื่อนไหวแสดงบทบาท โดยมีนักศึกษา จำนวนมากเป็นฐานรองรับให้การสนับสนุน

การเคลื่อนไหวครั้งแรกของขบวนการนักศึกษา เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕ เมื่อศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาสมัยธีรยุทธ บุญมี ได้เปิดการ "รณรงค์ต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น" เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๕ เพื่อชักชวนให้ประชาชนมีความรู้สึกชาตินิยม และตระหนักถึงภัยรุกรานทางเศรษฐกิจจากญี่ปุ่น ในครั้งนี้ กลุ่มสภาภาพของนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้ออกหนังสือชื่อ ภัยเหลือง วิพากษ์บทบาทการครอบงำทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นด้วย ปรากฏว่าการเคลื่อนไหวครั้งนี้ ได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวางจากประชาชน ซึ่งทำให้เห็นได้ว่า ขบวนการนักศึกษาเริ่มที่จะกลายเป็นแกนกลางของขบวนการมวลชนในยุคสมัยดังกล่าว นอกจากนี้ ในระยะเดียวกัน ได้มีกลุ่มนักศึกษากลุ่มหนึ่งนำโดยสภาน้ำโดม และกลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์ เดินทางไปคัดค้านการประกวดนางงามวชิราวุธในวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน โดยประเด็นที่นำเสนอก็คือ การประกวดนางงามนั้นเป็นการดูถูกคุณค่าของสตรี ว่ามีความงามแต่เพียงเรื่องการนุ่งน้อยห่มน้อยให้ผู้ชายชม และการจัดงานเช่นนี้เป็น การไม่สอดคล้องกับภาวะของประเทศที่ประชาชนกำลังยากจน และเดือดร้อนอย่างหนัก

ต่อมาก็คือ การเคลื่อนไหวคัดค้าน คำประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๒๕๕ ที่เรียกว่า "กฎหมายโบว์ดำ" ซึ่งมีกลุ่มอิสระและนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นแกนกลาง ครั้งนี้เอง ที่ รวี โคม พระจันทร์ นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้แต่งบทกวีแห่งการต่อสู้อันลือชื่อบทหนึ่ง ซึ่งมีใจความตอนหนึ่งว่า

"ตื่นเถิดเสรีชน อย่ายอมทนกับหน้าผี

ดาบหอกกระบอกปืน หรือทนคลื่นกระแสเรา"

ปัญหาประการต่อมา ที่ทำให้รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ต้องถูกวิจารณ์อย่างมาก คือ เรื่องกรณีทุ่งใหญ่ เพราะเฮลิคอปเตอร์ของทางราชการลำหนึ่ง กลับจากป่าทุ่งใหญ่ จังหวัดกาญจนบุรี แต่มาตกที่อำเภอบางเลน นครปฐม ในวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ.๒๕๑๖ ปรากฏว่า ในซากเฮลิคอปเตอร์ มีเนื้อสัตว์กระทิง เก้งกวางจำนวนมาก ทั้งที่เป็นเฮลิคอปเตอร์ของคณะนายทหารและตำรวจ แต่มีดารภาพยนตร์หญิงร่วมเดินทางไปด้วย กรณีนี้กลายเป็นข่าวใหญ่ นักศึกษาชมรมอนุรักษธรรมชาติ ได้ออกภาพถ่ายมาเผยแพร่ว่า คณะทหารตำรวจดังกล่าว ล่าสัตว์ป่า แล้วยิงทิ้งขว้างจำนวนมาก ปรากฏว่า รัฐบาลจอมพลถนอมได้แถลงว่า เจ้าหน้าที่เหล่านี้เดินทางไปราชการลับชายแดน ส่วนเนื้อสัตว์ในเฮลิคอปเตอร์อาจจะเป็นของคนอื่นฝากมา ซึ่งก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวคัดค้านอย่างมาก และในระหว่างที่มีการเคลื่อนไหวเรื่องทุ่งใหญ่นี้เอง วันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๑๖ พล.อ.ประภาส จารุเสถียร ได้รับยศจอมพล และได้ต่ออายุราชการ ๑ ปี

กรณีนี้ นำมาสู่การเคลื่อนไหวที่ใหญ่มากขึ้นในเดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๕๑๖ เนื่องจากนักศึกษาชมรมคนรุ่นใหม่ ของมหาวิทยาลัยรามคำแหง ออกหนังสือชื่อ *มหาวิทยาลัยที่ยังไม่มีคำตอบ* เลียดสีจอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร ว่า “สภาสัตว์ป่าแห่งทุ่งใหญ่มติให้ต่ออายุสัตว์ป่าอีก ๑ ปี เนื่องจากสถานการณ์ภายในและภายนอกไม่เป็นที่น่าไว้วางใจ” ปรากฏว่า ดร.ศักดิ์ ฝาสุกนิรันดร์ อธิการบดีของมหาวิทยาลัย เห็นว่านักศึกษาเหล่านี้หมิ่นประมาทผู้นำประเทศ จึงลบชื่อนักศึกษา ๕ คนออกจากสภาพภาพความเป็นนักศึกษา ในกรณีนี้ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาฯ ได้จัดให้มีการชุมนุมประท้วงที่หอประชุมจุฬาลงกรณ์ ในวันที่ ๒๑ มิถุนายน แล้วเดินขบวนกันมายังอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย เพื่อเรียกร้องสิทธิของนักศึกษาที่ถูกลบชื่อ และขับ ดร.ศักดิ์ ฝาสุกนิรันดร์ ปรากฏว่ามีนักศึกษาและประชาชนเข้าร่วมการเคลื่อนไหวนับแสนคน ซึ่งนับเป็นการชุมนุมทางการเมืองของประชาชนครั้งใหญ่ที่สุด นับตั้งแต่กรณีเลือกตั้งสกปรกเป็นต้นมา และได้มีการชุมนุมข้ามคืนครั้งแรก ก่อนที่จะสลายในวันที่ ๒๒ มิถุนายน หลังจากบรรลุนิยามเรียกร้อง โดยมหาวิทยาลัยรามคำแหงต้องยอมรับนักศึกษาทั้ง ๕ คนให้กลับเข้าเรียนตามเดิม และ ดร.ศักดิ์ ฝาสุกนิรันดร์ ต้องลาออกจากตำแหน่ง

การเคลื่อนไหวครั้งนี้ จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่เห็นได้ชัดแห่งการก่อรูปของขบวนการมวลชน ที่มีขบวนการนักศึกษาเป็นแกนกลาง และมีเป้าหมายในการต่อต้านเผด็จการอย่างชัดเจน ระหว่างที่มีการชุมนุม เสกสรรค์ ประเสริฐกุล นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้แต่งเพลง “สู้เข้าไปอย่าได้ถอย” ซึ่งต่อมาจะเป็นเพลงประจำการชุมนุมของนักศึกษาประชาชน เพราะแต่เดิมการเคลื่อนไหวก่อนหน้านี้ ขบวนการนักศึกษาไม่มีเพลง ต้องนำเพลงรักเมืองไทย มาร้องปลุกใจ

ความสำคัญต่อมา ในระหว่างการเคลื่อนไหวก็คือ การที่ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาฯ โดยธีรยุทธ บุญมี ได้ยื่นข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ด้วยว่า ขอให้รัฐบาลประกาศใช้รัฐธรรมนูญภายใน ๖ เดือน ซึ่งจะกลายเป็นขบวนการเหตุให้เกิดกรณี ๑๔ ตุลาคม ต่อมา

๓. กรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖

การเคลื่อนไหวใหญ่กรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ เริ่มโดย ธีรยุทธ บุญมี ซึ่งพ้นวาระตำแหน่งเลขาธิการศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยแล้ว และ สมบัติ ธำรงธัญวงศ์ นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้เป็นเลขาธิการศูนย์นิสิตคนใหม่ ธีรยุทธ บุญมี ได้ผลักดันให้มีการตั้ง “กลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญ” และได้มีการล่ารายชื่อกลุ่มนักศึกษาปัญญาชน ๑๐๐ คนเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลมอบรัฐธรรมนูญฉบับถาวรให้แก่ประชาชน

จนถึงต้นเดือนตุลาคม กลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญ ก็ได้รายชื่อมาครบถ้วน จากนั้นในวันที่ ๕ ตุลาคม กลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญก็ยื่นข้อเสนอ ๓ ข้อต่อรัฐบาล คือ

๑. เรียกร้องให้รัฐบาลประกาศใช้รัฐธรรมนูญโดยเร็วที่สุด โดยสันติวิธี

๒. ให้การศึกษาทางการเมืองเกี่ยวกับเรื่องรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตย

๓. กระตุ้นให้ประชาชนเกิดความสำนึกและห่วงใยประชาธิปไตยของตน

ปรากฏว่าสมาชิกของกลุ่มถูกจับ ๑๐ คน ขณะแจกใบปลิวที่ประตูน้ำ ในจำนวนที่ถูกจับนี้ รวมถึง ชีรยุทธ บุญมี เองด้วย ต่อมา ทางตำรวจได้จับเพิ่มอีก ๓ คน โดยเฉพาะ จับกุมอดีต ส.ส. ไชยแสง สุกใส เพื่อจะสร้างเรื่องให้กรณีนี้เป็นการเคลื่อนไหวที่มีเป้าหมายทางการเมือง ไม่ใช่การเรียกร้องของนิสิตนักศึกษาอย่างบริสุทธิ์ใจ แต่ปรากฏว่าเหตุการณ์นี้กลายเป็นขบวนการให้เกิดการเคลื่อนไหวของนักศึกษาและประชาชนเป็นจำนวนมากที่สุดอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน

ตั้งแต่วันที่ ๕ ตุลาคม เป็นต้นไป การชุมนุมของนักศึกษาได้เริ่มต้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์โดยองค์การนักศึกษาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และกลุ่มอิสระต่างๆ เป็นผู้ดำเนินการให้ทางคสช. และจัดการชุมนุมนักศึกษาที่ลานโพธิ์ ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ชุมนุมได้เรียกร้องต่อรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ให้ปล่อยตัวนักศึกษาประชาชน ๑๓ คน ที่ถูกจับกุม และให้รัฐธรรมนูญแก่ประชาชนภายใน ๖ เดือน ปรากฏว่ามีนักเรียนนักศึกษาและประชาชนเข้าร่วมการชุมนุมเพิ่มทวีมากขึ้นทุกที และครั้งนี้เองที่ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล จากกลุ่มอิสระธรรมศาสตร์ได้กลายเป็นบุคคลสำคัญที่สุดในการนำการชุมนุม

ในวันที่ ๑๐ ตุลาคม ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย นำโดย สมบัติ ธำรงธัญญวงศ์ได้เข้าร่วมการชุมนุมด้วย และได้มีนักเรียน นักศึกษาจากสถาบันต่างๆ รวมทั้งประชาชนกลุ่มต่างๆ มาเข้าร่วมการชุมนุมเป็นจำนวนมาก การชุมนุมประท้วงดำเนินต่อไปจนถึงวันที่ ๑๓ ตุลาคม ขบวนการนักศึกษาที่นำการชุมนุม จึงได้ตัดสินใจให้มีการเดินขบวนใหญ่ไปตามถนนราชดำเนินไปจนถึงพระบรมรูปทรงม้าเพื่อแสดงกำลังต่อต้านรัฐบาล ซึ่งกลายเป็นปรากฏการณ์ครั้งแรก ที่มีประชาชนมาเข้าร่วมชุมนุมและเดินขบวนหลายแสนคน นั่นหมายถึง ว่าเจตนารมณ์ต่อต้านเผด็จการได้กลายเป็นเจตนารมณ์ร่วมของประชาชนไทยไปแล้ว

เมื่อเป็นเช่นนี้ รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ต้องยอมจำนน โดยการเปิดเจรจากับฝ่ายนักศึกษา และในเวลาเย็นของวันที่ ๑๓ ตุลาคม รัฐบาลก็ปล่อยตัวผู้ต้องหาทั้ง ๑๓ คน นอกจากนี้ ก็ได้รับข้อเสนอที่จะร่าง

รัฐธรรมนูญเพื่อประกาศใช้ภายใน ๑ ปี แต่ปรากฏว่า มีปัญหาในเรื่องการประสานงานระหว่างกรรมการศูนย์
นิสิตที่เป็นตัวแทนเจรจากับรัฐบาล กับนักศึกษากลุ่มอิสระธรรมศาสตร์ ที่นำการชุมนุม ทำให้การชุมนุมของ
ประชาชนมิได้สลายตัว จนถึงเวลาตีของวันที่ ๑๓ ตุลาคม ในที่สุด ฝ่ายนำของขบวนการนักศึกษาที่ตกลง
ร่วมกันที่จะสลายการชุมนุมในเวลา ๕.๐๐ น. ของวันที่ ๑๔ ตุลาคม

แต่ปรากฏว่า หลังจากที่สลายการชุมนุมแล้ว ประชาชนกำลังเดินทางกลับบ้าน ได้เกิดการปะทะกัน
อย่างมีเงื่อนไขระหว่างเจ้าหน้าที่ตำรวจกับประชาชนที่ข้างพระราชวังสวนจิตรลดา ในเวลาราว ๖.๐๐ น. ของ
วันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ โดยฝ่ายตำรวจนำโดย พล.ต.ท.มนต์ชัย พันธะคงขึ้น ได้ใช้ระเบิดแก๊สน้ำตาโยนใส่
ประชาชน และใช้กระบองตีเพื่อสลายประชาชนที่กำลังกลับบ้าน เหตุการณ์นี้ กลายเป็นจุดเริ่มต้น ที่ทำให้
สถานการณ์ลุกลามกลายเป็นการลุกขึ้นสู้ของประชาชน นำมาซึ่งการปะทะกันอย่างกว้างขวาง รัฐบาลจอมพล
ถนอม กิตติขจร ได้พยายามสั่งให้มีการปราบปราม โดยเคลื่อนกำลังทหารส่วนหนึ่งเข้ารักษาสถานการณ์ แต่
การต่อสู้ของนักศึกษาประชาชนก็ขยายตัวออกไป จนในที่สุด ฝ่ายรัฐบาลไม่อาจจะควบคุมสถานการณ์ได้
นอกจากนี้ รัฐบาลยังไม่สามารถที่จะบัญชาการให้กองทัพบุกเข้าร่วมปราบปรามจลาจล และรักษาความสงบ
เพราะ พล.อ.ถนอม กิตติขจร ผู้บัญชาการทหารบก และ พล.ท.ประเสริฐ ธรรมศิริ แม่ทัพภาคที่ ๑ ไม่ยอมออก
คำสั่งเคลื่อนกำลังทหารเข้ารักษาสถานการณ์ ตามคำสั่งของนายกรัฐมนตรี และตรึงกำลังเอาไว้ ซึ่งเท่ากับว่า
ฝ่ายของ พล.อ.ถนอม กิตติขจร เป็นฝ่ายควบคุมสถานการณ์ ดังนั้น จอมพลถนอม กิตติขจร จึงต้องยินยอมลาออกจาก
ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในเวลาเย็นของวันที่ ๑๔ ตุลาคมนั่นเอง และ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรง
ประกาศแต่งตั้ง นายสัญญา ธรรมศักดิ์ เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนใหม่

แต่กระนั้น สถานการณ์การต่อสู้ก็ยังดำเนินต่อไปในวันที่ ๑๕ ตุลาคม เพราะ จอมพลถนอม กิตติขจร
จอมพลประภาส จารุเสถียร และ พ.อ.ณรงค์ กิตติขจร ยังคงอยู่ในตำแหน่งทางการทหาร ที่สั่งการปราบปราม
ได้ จนในที่สุด เวลาเย็นของวันที่ ๑๕ ตุลาคม ได้มีการประกาศว่า จอมพลถนอม จอมพลประภาส และ พ.อ.
ณรงค์ ได้เดินทางหนีออกจากประเทศไทยแล้ว สถานการณ์จึงค่อยสงบลง และสรุปได้ว่า การเคลื่อนไหวกรณี
๑๔ ตุลาคม จบลงด้วยชัยชนะของฝ่ายประชาชน โดยมีผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์ ๖๕ คน อย่างไรก็ตาม กรณี ๑๔
ตุลาคม นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทย ที่ขบวนการประชาชนนอกกลุ่มของชนชั้นนำ สามารถทำการ
ต่อสู้จนสามารถสร้างเงื่อนไขให้ได้รับชัยชนะทางการเมืองได้ และทำให้อำนาจเผด็จการของกลุ่มทหารบก ที่
สืบเนื่องมาตั้งแต่การรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๐๑ ต้องยุติลง เป็นที่

คาดหมายอย่างมากว่า การเมืองไทยจะเปลี่ยนไปสู่ยุคใหม่ ที่เป็นประชาธิปไตย และประชาชนจะมีบทบาทมากขึ้น

๔. ยุคแห่งการเคลื่อนไหวมวลชน

นายกรัฐมนตรีคนใหม่ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ เกิดเมื่อวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ.๒๔๕๐ บิดาคือ พระยาธรรมสารเวทย์วิเศษภักดี(ทองดี ธรรมศักดิ์) สำเร็จโรงเรียนอัสสัมชัญ และโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม จากนั้น ไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษจนจบสำนักมิดเดิลเทมเปิล ได้เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ กลับมารับราชการเป็นผู้พิพากษาและเป็นอาจารย์คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จนเกษียณอายุ เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๑ และได้รับตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จนถึง ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ได้รับโปรดเกล้าฯให้เป็นนายกรัฐมนตรี เพราะใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และยังเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย ที่สามารถเชื่อมกับฝ่ายนักศึกษาได้ โดยไม่ขัดแย้งกับฝ่ายทหาร

แม้ว่าจะประกาศเป็นรัฐบาลรักษาราชการ แต่นายสัญญา ธรรมศักดิ์ได้เปลี่ยนภาพลักษณ์ของการบริหารประเทศไปไม่น้อย จากการตั้งคณะรัฐบาลชุดใหม่เมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ มีคณะรัฐมนตรี ๒๕ คน ในจำนวนนี้มีพลเรือนหรือทหารนอกราชการถึง ๒๑ คน เป็นนายทหารและนายตำรวจ ๗ คน ซึ่งเป็นครั้งแรกนับตั้งแต่การรัฐประหารเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๙๔ เป็นต้นมา ที่คณะบริหารมีส่วนสำคัญของพลเรือนมาก เช่นนี้ แต่กระนั้น รัฐบาลของนายสัญญา ธรรมศักดิ์นั้น มีรัฐมนตรีถึง ๑๓ คน ที่เคยเป็นรัฐมนตรีสมัยจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งอาจจะตีความได้ว่า แนวคิดในการบริหารประเทศของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ อาจจะไม่ได้แตกต่างมากนักกับสมัยจอมพลถนอม กิตติขจร และยังเป็นการบริหารที่อาศัยข้าราชการเป็นหลัก เพียงแต่เป็นข้าราชการพลเรือน อดีตรัฐมนตรีสมัยจอมพลถนอม ดำรงตำแหน่งสำคัญ เช่น สุกิจ นิมมานเหมินท์ รองนายกรัฐมนตรี กมล วรรณประภา อดีตอธิบดีกรมอัยการ เป็นรัฐมนตรีมหาดไทย พล.อ.อ.ทวี จุลละทรัพย์ เป็นรัฐมนตรีกลาโหม พล.ท.แสวง เสนาณรงค์ เป็นรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี อภัย จันทวิมล อดีตปลัดกระทรวงศึกษา เป็นรัฐมนตรีศึกษาธิการ พล.ต.ชาติชาย ชุณหะวัณ รัฐมนตรีช่วยต่างประเทศ ส่วนรัฐมนตรีใหม่ในตำแหน่งสำคัญ เช่น บุญมา วงศ์สวรรค์ ปลัดกระทรวงการคลัง เป็นรัฐมนตรีคลัง จรูญพันธ์ อิศรางกูรฯ ปลัดกระทรวงต่างประเทศ เป็นรัฐมนตรีต่างประเทศ ม.จ.จักพันธุ์เพ็ญศิริ จักรพันธุ์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นรัฐมนตรีเกษตรและสหกรณ์ เป็นต้น

จากนั้น รัฐบาลสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้ยกเลิกคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามผลการปฏิบัติราชการ (กตป.) และได้สั่งอายัดทรัพย์สินของจอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลประภาส จารุเสถียร และ พ.อ.ณรงค์ กิตติขจร เพื่อตรวจสอบการทุจริต นอกจากนี้ ยังได้ตั้งกรรมการสอบสวนลงโทษผู้นำทั้ง ๓ คน จากการก่อการกบฏสังหารประชาชนในเหตุการณ์ ๑๔-๑๕ ตุลาคม อีกด้วย นอกจากนี้ รัฐบาลยังมอบหมายให้คณะกรรมการกฤษฎีกา ไปพิจารณาเสาะแสวงและยกเลิกประกาศคณะปฏิวัติบางฉบับที่ขัดต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย หรือที่ไม่เหมาะสมกับเหตุการณ์ปัจจุบัน เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่สังคม หรือเพื่อให้เป็นไปตามหลักของความยุติธรรมที่อารยประเทศเขานิยมทำกัน จากนั้น ในวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๖ ก็ได้ยกเลิกประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๔ ที่ห้ามมิให้มั่วสุมชุมนุมทางการเมืองเกินกว่า ๕ คนขึ้นไป ในขั้นตอนต่อมา นายกรัฐมนตรีได้ประกาศในวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ตั้งกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ๑๘ คน โดยมีประกอบ หุตะสิงห์ เป็นประธาน และ ไพศาล กุมลย์วิสัย เป็นกรรมการและเลขานุการ

นายกรัฐมนตรี สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้ประกาศว่าจะปกครองประเทศด้วยระบอบประชาธิปไตย จะให้เสรีภาพแก่ประชาชนอย่างเต็มที่ พยายามที่จะแสดงความใกล้ชิดกับประชาชนโดยการออกรายการโทรทัศน์ที่ชื่อว่า พบประชาชน เป็นระยะๆ เพื่อแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลมิได้บริหารประเทศโดยพลการดังที่ผ่านมา นอกจากนี้ นายกรัฐมนตรีก็ยังให้สัญญาที่จะแก้ปัญหของประเทศในหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาเงินเฟ้อ ปัญหาความเดือดร้อนของชาวนา ปัญหาความยากจนของประชาชน เป็นต้น และสัญญาว่าจะดำเนินการให้ประเทศเป็นประชาธิปไตยโดยเร็ว และให้มีการสอบสวนคดีสังหารหมู่ในวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ส่วน พล.อ.ถนอม กิตติขจร ผู้บัญชาการทหารบก ก็ได้เสนอห้ามการต่ออายุข้าราชการทหาร และเรื่องให้มีการยกเลิกการพระราชทานยศจอมพลแก่นายทหาร ทำให้อัยการจอมพลสิ้นสุดลง

ในวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๖ มีพระบรมราชโองการว่า มีพระประสงค์ที่จะแต่งตั้งสมาชิกสภานิติบัญญัติขึ้นใหม่ โดยเลือกมาจากบุคคลผู้มีความรู้จากแขนงต่างๆ จึงได้โปรดเกล้าให้ตั้งสมาชิกสมัชชาแห่งชาติขึ้นตามพระราชอัยยาศรัย จากกลุ่มบุคคลสาขาต่างๆ ทั่วประเทศจำนวน ๒,๓๔๑ คน เพื่อให้สมัชชาแห่งชาติทำหน้าที่เลือกสมาชิกสภานิติบัญญัติชุดใหม่ ดังนั้น สมาชิกสภานิติบัญญัติชุดเดิมจึงลาออกจากตำแหน่งเป็นจำนวนมาก จนถึงวันที่ ๑๖ ธันวาคม เหลือสมาชิกที่ยังไม่ลาออกเพียง ๑๑ คน รัฐบาลจึงได้ตราพระราชกฤษฎีกายุบสภานิติบัญญัติชุดเดิม จากนั้น วันที่ ๑๘ ธันวาคม ก็ได้มีการเปิดประชุมสมัชชาแห่งชาติ ที่สนามม้าราชฤทธมัยสมาคม เพื่อให้มีการเลือกกันเอง เหลือ ๒๕๕ คน เพื่อมาทำหน้าที่เป็นสภานิติบัญญัติแห่งชาติ สมัชชาจึงเรียกกันต่อมาว่าเป็น สภาสนามม้า ปรากฏว่าสมาชิกสภานิติบัญญัติชุดใหม่ที่ได้รับเลือกและแต่งตั้ง

ในวันที่ ๒๓ ธันวาคม กลายเป็นสภาพเลวร้ายเป็นครั้งแรกนับตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๔๔ เพราะมีฝ่ายทหารได้รับเลือกเป็นสมาชิกเพียง ๒๗(๒๕) คน ดำรง ๑๗ คน ส่วนที่เหลือเป็นพลเรือน ๒๕๕ คน ในจำนวนนี้น่าสังเกต คือ เป็นสตรี ๑๕ คน นับว่าเป็นสภาพที่มีสตรีเป็นสมาชิกเป็นสัดส่วนมากที่สุด เท่าที่เคยมีมา

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลสัญญา ธรรมศักดิ์ ก็ประสบวิกฤตอย่างหนัก เพราะปัญหาหลายด้านรุมเร้า ส่วนหนึ่งมาจากวิกฤตเศรษฐกิจที่รุนแรงมากยิ่งขึ้น อันเนื่องจากวิกฤตการณ์น้ำมันในตลาดโลก ซึ่งเกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๑๗ ทำให้รัฐบาลต้องขึ้นราคาน้ำมันภายในประเทศ ซึ่งส่งผลกระทบต่อราคาสินค้าอุปโภคบริโภค ทำให้ประชาชนเดือดร้อนมากขึ้น นอกจากนี้ก็คือการเผชิญกับกระแสการตื่นตัวของประชาชน ทำให้เกิดการประท้วงจากประชาชนส่วนต่างๆ ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม จนรัฐบาลไม่อาจจะแก้ปัญหาได้ การควบคุมเสถียรภาพทางการเมืองก็ทำได้ยาก ดังนั้น ในวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๗ นายกรัฐมนตรี สัญญา ธรรมศักดิ์ จึงลาออกจากตำแหน่ง แต่ก็ได้รับการสนับสนุนจากสภานิติบัญญัติ ให้กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง จึงได้มีการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่เป็นชุดที่ ๓๔ ในวันที่ ๒๗ พฤษภาคม คณะรัฐมนตรีชุดนี้ มีรัฐมนตรี ๓๑ คน เป็นรัฐมนตรีชุดเดิม ๑๒ คน ที่เปลี่ยนแปลงก็เช่น พล.อ.ควรวุธ สุทธานินทร์(ขุนควรวุธ) มารับตำแหน่งรัฐมนตรีกลาโหม พล.ต.ต.อรรถสิทธิ์ สิทธิสุนทร(หลวงอรรถสิทธิ์สุนทร) รับตำแหน่งรัฐมนตรีมหาดไทย สมหมาย สุนทระกุล รับตำแหน่งรัฐมนตรีคลัง เกรียง กිරติกร เป็นรัฐมนตรีศึกษาธิการ มนูญ บริสุทธิ์ รับตำแหน่งรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ส่วน จรูญพันธ์ อิศรางกูร ม.จ.จักพันธ์เพ็ญศิริ จักรพันธ์ ยังอยู่ในตำแหน่งเดิม เป็นต้น ลักษณะที่น่าสนใจคือ แม้ว่ารัฐบาลชุดนี้จะยังอิงอยู่กับข้าราชการเป็นหลัก เช่นเดิม แต่ก็เป็คณะรัฐมนตรีที่เป็นพลเรือนมากที่สุด เพราะนอกเหนือจากกระทรวงกลาโหมแล้ว ไม่มีนายทหารอื่นใดไปดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงอื่นอีกเลย นอกจากอดีตนายทหารเช่น พล.ต.ชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการต่างประเทศ

รัฐบาลชุดนี้ บริหารประเทศต่อมาอีก ๕ เดือน ในระหว่างนี้ รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ได้ร่างเสร็จสมบูรณ์ และประกาศใช้ในวันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๗ ตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ กำหนดให้นายกรัฐมนตรีจะต้องเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ให้ ส.ส.ต้องสังกัดพรรค ลดอำนาจวุฒิสภา และห้ามข้าราชการประจำเข้ามารับตำแหน่งทางการเมือง จึงจะเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีหลักการที่ตรงข้ามกับรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ.๒๕๑๑ นอกจากนี้ ยังเป็นครั้งแรกที่มีการกำหนดให้มีการเลือกตั้งแบ่งเขต แต่เป็นแบบที่เรียกว่า พวงใหญ่ คือ เขตละ ๓ คนถ้าเป็นไปได้ เช่น เขตกรุงเทพฯ มี ส.ส.ได้ ๒๖ คน จะแบ่งเป็น ๕ เขต เป็นเขตละ ๓ คน ๘ เขต ๒ คน ๑ คน เป็นต้น การกำหนดให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องสังกัดพรรคการเมือง จึงได้นำมาสู่การก่อตั้งพรรคการเมืองขึ้น

แข่งขันถึง ๔๒ พรรค พรรคการเมืองเดิมที่ฟื้นฟูกู้ขึ้นมา ก็เช่น พรรคประชาธิปัตย์ ซึ่ง ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นหัวหน้าพรรค พรรคแนวร่วมสังคมนิยม ที่มี แคล้ว นรปดิ เป็นหัวหน้าพรรค ส่วนนายพลกลุ่มราชครู ๓ คน คือ พล.ต.ประมาณ อติเรกสาร พล.ต.ชาติชาย ชุณหะวัณ และ พล.ต.ศิริ ศิริโยธิน ได้ตั้งพรรคการเมืองใหม่ ชื่อ พรรคชาติไทย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ร่วมด้วย บุญเท่ง ทองสวัสดิ์ ก็ตั้งพรรคการเมืองใหม่ ชื่อ พรรคกิจสังคม นอกจากนี้ อดีต ส.ส.สหประชาไทย ได้ตั้งพรรคการเมืองใหม่หลายพรรค เช่น กลุ่มที่ใหญ่ที่สุด ตั้งพรรคการเมือง คือ พรรคธรรมสังคม นำโดย ทวิช กลิ่นประทุม พรรคสังคมชาตินิยม โดย ประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ และ พรรคเกษตรสังคม โดย เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ เป็นต้น ส่วนพรรคที่โน้มไปทางฝ่ายซ้ายที่ตั้งขึ้นใหม่ ก็คือ พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย นำโดย พ.อ.สมคิด ศรีสังคม และ พรรคพลังใหม่ นำโดย กระแส ชนะวงศ์

ในวันที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ.๒๕๑๘ ได้มีการประกาศตั้งวุฒิสมาชิกชุดใหม่ ๑๐๐ คน ซึ่งเป็นไปตามเงื่อนไขของรัฐธรรมนูญ พ.ศ.๒๕๑๑ ที่จะให้มีวุฒิสภาเพื่อช่วยกลั่นกรองกฎหมาย โดยห้ามข้าราชการประจำเข้าเป็นสมาชิกวุฒิสภา ดังนั้น วุฒิสมาชิกชุดนี้ จึงไม่มีนายทหารประจำการเลย มีแต่เพียงทหารและตำรวจนอกราชการ ๑๕ คน นอกนั้นเป็นพลเรือนหมด แต่กระนั้น การที่วุฒิสมาชิกชุดนี้ มีข้าราชการเกษียณอายุจำนวนมาก จึงได้ชื่อว่าเป็นวุฒิสภาสูงอายุ

ในวันเดียวกันนั้น ได้มีการจัดการเลือกตั้ง ส.ส.ทั่วประเทศ ปรากฏว่า จากจำนวน ๒๖๕ คน พรรคประชาธิปัตย์ได้คะแนนเสียง ๑๒ ที่นั่ง ธรรมสังคม ได้ ๔๕ ที่นั่ง พรรคชาติไทยได้ ๒๘ ที่นั่ง เกษตรสังคมได้ ๑๕ ที่นั่ง กิจสังคมได้ ๑๘ ที่นั่ง สังคมชาตินิยม ๑๖ ที่นั่ง พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ๑๕ ที่นั่ง พลังใหม่ ๑๒ ที่นั่ง พรรคแนวร่วมสังคมนิยม ๑๐ ที่นั่ง และพรรคเล็กน้อย ๑๓ พรรคอีก ๑๒ ที่นั่ง ดังนั้น ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์จึงได้รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนใหม่ เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ และได้มีการตั้งรัฐบาล ๒ พรรคระหว่างประชาธิปัตย์และเกษตรสังคม ซึ่งมีเสียง ๕๑ ที่นั่ง แต่ปรากฏว่าในวันแถลงนโยบาย สภาลงมติไม่รับรองนโยบายรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ จึงต้องลาออกจากตำแหน่ง

จากนั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช หัวหน้าพรรคกิจสังคม ซึ่งมีเสียงในสภาเพียง ๑๘ เสียง ได้รวบรวมเสียงพรรคต่างๆ ๑๖ พรรคมาสนับสนุนเรียกว่า ‘สหพรรค’ นำโดยพรรคใหญ่ เช่น พรรคธรรมสังคม พรรคชาติไทย พรรคกิจสังคม พรรคสังคมนิยม พรรคสันติชน ฯลฯ ซึ่งทำให้คะแนนเสียง ๑๔๗ เสียง ซึ่งมากจนเพียงพอ จึงได้เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และตั้งคณะรัฐมนตรี ๒๖ คน ที่น่าสังเกตคือ รัฐมนตรีคณะนี้ มาจาก ส.ส.ถึง ๒๕ คน มีเพียง พล.ร.อ.กมล สีดกลิน เพียงคนเดียวที่เป็นอดีตนายทหารเรือที่ได้รับเชิญมารับตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกลาโหม นอกจากนั้นเป็น ส.ส.จากพรรคกิจสังคม ๔ คน ที่สำคัญคือ บุญ

เท่ง ทองสวัสดิ์(ลำปาง) รับตำแหน่งรัฐมนตรีมหาดไทย บุญชู โรจนเสถียร(ชลบุรี)- รัฐมนตรีคลัง ใหญ่ ศวิตชาติ(นครสวรรค์) - รัฐมนตรียุติธรรม นอกเหนือจากนั้น เป็นโควตาของพรรคธรรมสังคม ๕ คน ที่สำคัญ คือ ทวิช กลิ่นประทุม หัวหน้าพรรครับตำแหน่งรัฐมนตรีเกษตรและสหกรณ์ นิพนธ์ ศศิธร(ราชบุรี) - รัฐมนตรีศึกษาธิการ ประชุม รัตน์เพียร(ตราด) - รัฐมนตรีสาธารณสุข สุรินทร์ เทพกาญจนา(สมุทรสาคร)- รัฐมนตรีอุตสาหกรรม ทองหยด จิตตวิระ(สุพรรณบุรี)- รัฐมนตรีพาณิชย์ เป็นต้น พรรคชาติไทยได้ ๖ ตำแหน่ง โดย พล.ต.ประมาณ อภิเรณูสาร(สระบุรี) หัวหน้าพรรค รับตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีกลาโหม พล.ต.ชาติชาย ชุณหะวัณ(นครราชสีมา)- รัฐมนตรีต่างประเทศ พล.ต.ศิริ ศิริโยธิน(ชลบุรี)- รัฐมนตรีคมนาคม เป็นต้น พรรคสังคมชาตินิยม รับตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการ ๒ ตำแหน่ง เพราะหัวหน้าพรรคคือ ประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ รับตำแหน่งประธานสภาผู้แทนไปแล้ว พรรคสันติชนได้ตำแหน่งรัฐมนตรี ๒ ตำแหน่ง พรรคไท ได้ ๑ ตำแหน่ง และ พรรคพลังประชาชนได้ ๑ ตำแหน่ง

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้แถลงนโยบายหลักคือ ช่วยเหลือประชาชนโดยการผันเงินสู่ชนบท สงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยในกรุงเทพฯ ให้ขึ้นรถเมล์ฟรี รักษาพยาบาลฟรี เรียกกันว่า นโยบายพระศรีอารียัง ดังนั้น รัฐบาลชุดนี้จึงมีความน่าสนใจที่ว่า เป็นรัฐบาลจากพรรคการเมืองชุดแรก ที่มีข้อเสนอทางนโยบายการบริหารประเทศที่ชัดเจนและแปลกใหม่ รัฐบาลชุดนี้ได้รับการรับรองจากสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ.๒๕๑๘

นอกจากนี้ รัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังเป็นรัฐบาลแรกนับตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๕๐ ที่ดำเนินนโยบายต่างประเทศเป็นอิสระจากสหรัฐฯ เริ่มจากการกำหนดให้สหรัฐฯ ถอนทหารและฐานทัพทั้งหมดจากประเทศไทยภายใน ๑ ปีนับแต่วันแถลงนโยบาย ซึ่งหมายถึงว่า สหรัฐจะต้องถอนทหารจากไทยให้เรียบร้อยก่อนวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ.๒๕๑๘ นโยบายเช่นนี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกามีความหวังมากขึ้น และนำมาสู่กรณีพิพาทกรณีเรือมาลากา เมื่อสหรัฐได้ขอใช้พื้นที่ของประเทศไทยเพื่อปฏิบัติการยึดเรือมาลากาจากรัฐบาลเขมร ปรากฏว่ารัฐบาลไทยได้ประกาศในวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๘ ไม่อนุญาตให้สหรัฐดำเนินการเช่นนั้น เพราะถือว่าเป็นการละเมิดอธิปไตยของประเทศไทย อย่างไรก็ตาม ฝ่ายทหารสหรัฐก็ฝ่าฝืนความประสงค์ของรัฐบาลไทย โดยใช้ดินแดนประเทศไทยเป็นฐาน ยึดเรือมาลากา รัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ จึงได้มีมติให้ทบทวนข้อผูกพันทั้งหมดกับสหรัฐ และควบคุมการใช้ฐานทัพและสิ่งอำนวยความสะดวกทางทหารในประเทศไทยอย่างเคร่งครัด ความสัมพันธ์หวังดีมากยิ่งขึ้น หลังจากที่นายกรัฐมนตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เดินทางไปเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน และมีการลงนามในข้อตกลงที่จะสถาปนา

ความสัมพันธ์ทางการทูตในวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๘ กรณีนี้นำมาสู่การตัดความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างรัฐบาลได้หวั่นกับไทยอย่างเป็นทางการ หลังจากที่รัฐบาลไทยได้รับรองรัฐบาลได้หวั่นเสมอมา ตั้งแต่หลังการปฏิวัติในจีน พ.ศ.๒๔๙๒

รัฐบาลของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช บริหารประเทศต่อจากนั้นมาได้นาน ๑๐ เดือน ก็เกิดวิกฤตการณ์อย่างหนักในคณะรัฐบาล หลังจากที้นายกรัฐมนตรีพยายามจะดึงพรรคเกษตรสังคมมาเข้าร่วมรัฐบาล แต่กลับก่อให้เกิดความแตกแยกอย่างมากในหมู่พรรคร่วมรัฐบาลพรรคอื่น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ จึงได้ประกาศยุบสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ.๒๕๑๙ และประกาศให้มีการเลือกตั้งใหม่ใน ๑ เดือน

ในการเลือกตั้งเมื่อวันที่ ๔ เมษายน พ.ศ.๒๕๑๙ พรรคประชาธิปัตย์ได้รับชัยชนะด้วยเสียงมากที่สุด คือ ๑๑๔ ที่นั่ง จากจำนวน ๒๗๕ ที่นั่ง นอกจากนี้ พรรคชาติไทยได้ ๕๖ ที่นั่ง พรรคกิจสังคมได้ ๔๕ ที่นั่ง แต่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี ก็พ่ายแพ้ในการเลือกตั้ง ต่อ นายสมัคร สุนทรเวช ผู้สมัครของพรรคประชาธิปัตย์ที่เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร พรรคอื่นๆ ที่ได้ที่นั่งในสภาได้แก่ พรรคธรรมสังคมได้ ๒๘ ที่นั่ง พรรคเกษตรสังคม ๕ ที่นั่ง พรรคสังคมชาตินิยม ๘ ที่นั่ง พรรคพลังใหม่ ๑ ที่นั่ง นอกเหนือจากนี้เป็นพรรคอื่นๆ ๑๒ พรรคได้ ๑๖ ที่นั่ง ดังนั้น ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ จึงกลับมารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และตั้งรัฐบาลผสม ๔ พรรค คือ พรรคประชาธิปัตย์เป็นแกนนำร่วมกับ พรรคชาติไทย ที่นำโดย พล.ต.ประมาธ อติเรกสาร พรรคธรรมสังคม นำโดย พล.อ.อ.ทวี จุลละทรัพย์ และ พรรคสังคมชาตินิยม นำโดย นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ ทำให้มีเสียงสนับสนุนราว ๒๐๖ เสียง ส่วนพรรคกิจสังคม เป็นฝ่ายค้าน

คณะรัฐมนตรีชุดใหม่ มาจาก ส.ส.แทบทั้งหมดเช่นกัน คือ จากจำนวนรัฐมนตรี ๓๑ คน มีเพียง พล.อ. กฤษณ์ สีวะรา คนเดียว ที่ได้รับเชิญมารับตำแหน่งรัฐมนตรีกลาโหม ส่วนที่เหลือ พรรคประชาธิปัตย์ได้ตำแหน่ง ๑๑ ตำแหน่ง มีตำแหน่งสำคัญ เช่น นายกรัฐมนตรี รับตำแหน่งรัฐมนตรีมหาดไทยด้วย เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์(ระยอง) เป็นรองนายกฯและรัฐมนตรีคลัง สุรินทร์ มาศดิตถ์(นครศรีธรรมราช)- รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี พิชัย รัตตกุล(กรุงเทพฯ)- รัฐมนตรีต่างประเทศ ดำรง ลัทธพิพัฒน์(กรุงเทพฯ)- รัฐมนตรีพาณิชย์ ขวณ หลัภย์(ตรัง)- รัฐมนตรีสำนักนายกฯควบกับรัฐมนตรีคมนาคม และ สมัคร สุนทรเวช (กรุงเทพฯ)- รัฐมนตรีช่วยมหาดไทย เป็นต้น พรรคชาติไทยได้ ๘ ตำแหน่ง ที่สำคัญคือ พล.ต.ประมาธ อติเรกสาร(สระบุรี) เป็นรองนายกฯควบรัฐมนตรีเกษตรและสหกรณ์ พล.ต.ชาติชาย ชุณหะวัณ(นครราชสีมา) - รัฐมนตรีอุตสาหกรรม พล.ต.ศิริ ศิริโยธิน(ชลบุรี)- รัฐมนตรีศึกษาธิการ ที่น่าสนใจคือ บรรหาร ศิลปอาชา ซึ่งได้รับเลือกตั้งครั้งแรกจากสุพรรณบุรี ก็ได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการอุตสาหกรรมทันที พรรคธรรมสังคม

ได้ ๔ ตำแหน่ง คือ พล.อ.ทวิ จุลละทรัพย์(แม่ฮ่องสอน) - รัฐมนตรีสาธารณสุข ทวิข กลิ่นประทุม(ราชบุรี)- รัฐมนตรีคมนาคม และ สังคมชาตินิยมได้ ๑ ตำแหน่ง คือ ประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์(ฉะเชิงเทรา) ได้เป็นรัฐมนตรี ยุติธรรม

รัฐบาลชุดนี้ บริหารประเทศมาจนถึงเมื่อเกิดเหตุการณ์วันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๕

๕. บทบาทของขบวนการนักศึกษาประชาชน

กรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ที่กล่าวมา นับเป็นครั้งแรก ที่ขบวนการของประชาชนสามารถใช้พลังของตนเป็นอาวุธทำการล้มล้างเผด็จการได้ ดังนั้น ระยะเวลา ๑๔ ตุลาคม จึงเป็นยุคประชาธิปไตยเฟื่องฟูอย่างมาก และเป็นอีกครั้งหนึ่งที่ประชาชนไทยได้รับสิทธิเสรีภาพเต็มที่ ผลสะท้อนของกรณี ๑๔ ตุลาคม ทำให้เกิดกระแสการต่อสู้เพื่อ "เอกราช ประชาธิปไตยและความเป็นธรรม" ขึ้นสูงมาก โดยมีขบวนการนักศึกษาเป็นแกนนำ และมุ่งที่จะวิพากษ์และโจมตีโครงสร้างของสังคม และอำนาจของกลุ่มอภิสิทธิ์ชนโดยตรง ถ้าจะกล่าวโดยสังเขปแล้ว อาจสรุปได้ว่า ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายลักษณะคือ

๑. การเฟื่องฟูของอุดมการณ์สังคมนิยม

เนื่องจากชัยชนะของกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ทำให้การผูกขาดทางความคิดโดยรัฐพังทลายลง จึงเป็นครั้งแรกที่สังคมไทยมีเสรีภาพทางความคิดอย่างเต็มที่ หลังจากที่ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจเผด็จการมานาน ดังนั้น เสรีภาพในการแสวงหาความรู้ใหม่กลายเป็นที่ชอบธรรม ความรู้และความคิดแบบสังคมนิยมที่เคยเป็นความคิดต้องห้ามในสมัยก่อนกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ จึงได้รับความสนใจอย่างยิ่ง ส่วนหนึ่งเริ่มต้นจากความสนใจในเรื่องราวเกี่ยวกับสาธารณรัฐประชาชนจีน หรือที่เรียกกันว่าจีนคอมมิวนิสต์ เพราะก่อนหน้านี้ รัฐบาลไทยถือว่า จีนคอมมิวนิสต์นั้นเป็นศัตรูสำคัญ และจะโฆษณาให้เห็นว่า จีนเป็นผู้ก่อให้เกิดความไม่สงบในเอเชีย และเป็นรัฐที่มุ่งจะรุกรานประเทศไทย ความรู้เรื่องจีนคอมมิวนิสต์ในด้านต่างๆ จึงเป็นสิ่งห้ามเผยแพร่ ต่อมาในระยะก่อน พ.ศ.๒๕๑๖ ไม่นานนัก ได้เริ่มเกิดกระแสพิจารณาจีนในอีกลักษณะหนึ่ง กล่าวคือ จีนไม่ใช่ศัตรูผู้รุกรานมากเท่าที่เคยเข้าใจ กระแสความคิดนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ระหว่างประเทศ นั่นคือ การที่จีนได้รับการรับรองเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติ เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๔ และการที่ประธานาธิบดีริชาร์ด นิกสัน แห่งสหรัฐฯ เดินทางไปเยือนจีนเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕ อันเป็นการเปิดความสัมพันธ์ระหว่าง ๒ มหาอำนาจ สถานการณ์นี้ส่งผลทำให้รัฐบาลไทยต้องเริ่มปรับท่าที และจะเริ่มมี

หนังสือที่อธิบายถึงเรื่องจีนออกเผยแพร่มาก เช่น นโยบายต่างประเทศของสาธารณรัฐประชาชนจีน ของ ฉันทิมา อ่องสุรักษ์ และ โจวเอนไหล ของ อ.อิทธิพล ซึ่งเผยแพร่นใน พ.ศ.๒๕๑๖

แต่กระนั้น กระแสแห่งตื่นตัวของประชาชนที่สนใจในเรื่องความรู้เกี่ยวกับจีนอย่างจริงจัง เริ่มเห็นได้ชัดหลังกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ เช่นการที่ ฝ่ายวิชาการ สจพ.(สโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) ได้ตีพิมพ์เรื่อง จีน:แผ่นดินแห่งการปฏิวัติตลอดกาล ออกเผยแพร่นในเดือนธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๖ หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือแปลจากบันทึกของสามีภรรยาคนหนึ่งที่ได้เดินทางเข้าไปในจีน และได้้นำความรู้เกี่ยวกับสังคมจีนหลังปฏิวัติมาเผยแพร่นกับชาวโลก นอกจากนี้ เกษม วงศ์ประดิษฐ์ ก็แปลเรื่อง ๑๕ ปีในสาธารณรัฐประชาชนจีน ออกเผยแพร่นเมื่อต้นปี พ.ศ.๒๕๑๗ เรื่องนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับนายแพทย์ชาวอังกฤษ ชื่อ เจ.เอส.ฮอร์น ซึ่งได้เข้าไปทำงานในจีนหลังปฏิวัติ และอาศัยอยู่ในจีนนานถึง ๒๕ ปี หนังสือเล่มนี้ได้กลายเป็นหนังสือขายดี และมีส่วนสำคัญที่ทำให้ความรู้เกี่ยวกับจีนแพร่หลายมากขึ้น นอกจากนี้ ผลสะท้อนในด้านแนวคิดสังคมนิยมก็เริ่มแสดงให้เห็นเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากคำแถลงในการจัดพิมพ์เรื่อง จีน:แผ่นดินแห่งการปฏิวัติตลอดกาล ได้มีข้อความลงท้ายว่า

“ในระยะแรกนี้ขอบข่ายการทำงานของเราจะอยู่ในวงแคบ ด้วยความจำกัดของประสบการณ์ โลกทัศน์ และชีวิตทัศน์ อีกทั้งแรงงานของเราก็เป็นแรงงานอาสาสมัคร แต่เราก็จะเข้าร่วมต่อสู้ทางความคิดในกระแสของประวัติศาสตร์ เพื่อแสวงหาทิศทางของการสร้างสังคมใหม่ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต”¹

จนกระทั่ง หัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญที่ทำให้ความคิดสังคมนิยมเป็นที่สนใจเพิ่มขึ้นอย่างมาก ก็คือการจัดนิทรรศการจีนแดง โดยองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่หอประชุมใหญ่ของมหาวิทยาลัยระหว่างวันที่ ๒๓-๒๕ มกราคม พ.ศ.๒๕๑๗ ซึ่งนิทรรศการแสดงถึงประวัติบุคคลสำคัญของลัทธิคอมมิวนิสต์ และให้ความรู้ในเรื่องราวเกี่ยวกับจีนในด้านต่างๆ เช่น ในด้านการเมืองการปกครอง การศึกษา การแพทย์ เศรษฐกิจ การกีฬา และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ นอกจากนี้ก็ยังมีภาพยนตร์ที่มาจากจีนคอมมิวนิสต์ด้วย นับเป็นครั้งแรกที่ความรู้เกี่ยวกับจีน ได้รับการเปิดเผยต่อสาธารณชนในหลายแง่มุมเช่นนี้ ปรากฏว่านิทรรศการได้รับความสนใจอย่างล้นหลามจากประชาชนโดยทั่วไป เพราะมีผู้มาเข้าชมแน่นขนัดทุกวัน จนต้องขยายงานไปจนถึงวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ และในงานนี้ ได้มีการนำเอาหนังสือต่างๆ ที่ให้ความรู้เรื่องจีนมาวาง

¹ 4 มโน มั่นในธรรม จีน:แผ่นดินแห่งการปฏิวัติตลอดกาล. กรุงเทพฯ : ฝ่ายวิชาการ สจพ. ๒๕๑๖ : ๑๕.

จำหน่าย เป็นเรื่อง เกี่ยวกับเงินแดง ประวัติของเมาชะตุง ประวัติการต่อสู้ของพรรคคอมมิวนิสต์จีน เป็นต้น² ซึ่งได้รับความสนใจเช่นกัน

การจัดนิทรรศการครั้งนี้เป็นที่สนใจของฝ่ายรัฐบาลด้วยเช่นกัน ดังเห็นได้จาก การที่นายพ่วง สุวรรณรัตน์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้กล่าวในวันที่ ๒๘ มกราคม พ.ศ.๒๕๑๗ ว่า การแสดงออกต่อประชาชนของนิทรรศการเงินแดงถือว่า ผิดกฎหมายว่าด้วยการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ แต่ได้ชี้แจงต่อไปว่า แต่ที่เจ้าหน้าที่มิได้ดำเนินการกับการกระทำดังกล่าวให้เป็นไปตามกฎหมาย ก็เพราะเป็นเรื่องนโยบายปัจจุบัน (สยามรัฐ ๒๕ มกราคม ๒๕๑๗ : ๑) ในที่สุดได้มีการนำเรื่องนี้ เข้าพิจารณาในที่ประชุมคณะรัฐมนตรี ปรากฏว่า รัฐมนตรีส่วนใหญ่มีความเห็นว่า การแสดงนิทรรศการครั้งนี้ไม่มีผลเสียแต่อย่างใด เพราะเป็นการให้การศึกษาในแง่วิชาการ และหนังสือที่วางขายก็ไม่ถือว่าผิดกฎหมาย เพราะเป็นหนังสือที่หาซื้อได้ทั่วไป

ผลจากการจัดนิทรรศการนี้ ได้ทำให้หนังสือ วารสาร อ.ม.ธ.ฉบับนิทรรศการเงินแดง และ ปรัชญานิพนธ์เหมาเจ๋อตง ที่ตีพิมพ์เนื่องจากนิทรรศการนี้ กลายเป็นหนังสือขายดี โดยเฉพาะเล่มหลังมีการพิมพ์ซ้ำ และหลังจากงานนิทรรศการนี้ มีหนังสือที่เกี่ยวข้องกับจีนศึกษาออกเผยแพร่อีก เช่น โฉมหน้าจีนใหม่ ของเกษม วงศ์ประดิษฐ์ ซึ่งเป็นภาคสองของเรื่อง ๑๕ ปีในสาธารณรัฐประชาชนจีน จากนั้น ก็คือเรื่อง ว่าด้วยลัทธิประชาธิปไตยแผนใหม่ ของ เหมาเจ๋อตง รุคมานไม้ไผ่ ตอนจีนปฏิวัติวัฒนธรรม เป็นความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับจีน และ ศิลปะปฏิวัติ เป็นหนังสือแสดงภาพปั้นขาวนาของจีนที่สะท้อนการถูกกดขี่พร้อมกับคำบรรยาย หนังสือเล่มนี้เป็นเล่มแรกที่ถูกสั่งเก็บโดยทางตำรวจสันติบาลเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๘ เพราะทางกรมตำรวจได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาเพื่อพิจารณา แล้วเห็นว่าเป็นหนังสือที่อาจจะก่อให้เกิดอันตรายได้³ ซึ่งทำให้ทางการตำรวจถูกโจมตีอย่างมากในการลิดรอนสิทธิของประชาชนเช่นนั้น จนต้องยกเลิกคำสั่งเก็บหนังสือดังกล่าวในระยะต่อมา

ถึงกระนั้น ก็ยังมีหนังสือในแนวสังคมนิยมออกตีพิมพ์จำหน่ายอีกมากมาย เริ่มจากเรื่อง คำประกาศแห่งความเสมอภาค ซึ่งแปลจากเรื่อง Communist Manifesto ของคาร์ล มาร์กซ และเฟรเดอริก เองเงิลส์ ซึ่งแม้ว่าจะเป็นหนังสือแปลที่อ่านยาก แต่ก็ได้รับความสนใจอย่างมาก หนังสือแนวลัทธิมาร์กซเล่มอื่นที่ตีพิมพ์

² จรัส รัตนารรรณ และ คณะ. นิทรรศการเงินแดง. กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต, ๒๕๑๗ : ๒๖.

³ ยึดหนังสือศิลปะปฏิวัติ อะไรคือหลักเกณฑ์ ประชาชาติ. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๗๐ (๒๐ มีนาคม ๒๕๑๘) : ๑๔.

ใน พ.ศ.๒๕๑๗ ก็เช่น หลักลัทธิเลนิน ของ ไพรัช บำรุงวาทิ ปรัชญาลัทธิมาร์กซิส ของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ปรัชญาชาวบ้าน ของ ศักดิ์ สุริยะ ซึ่งเป็นการนำเอาลัทธิมาร์กสมาธิบายให้เข้าใจง่าย และประยุกต์ได้กับชีวิตประจำวัน หนังสือเหล่านี้ เมื่อพิมพ์เผยแพร่แล้วก็กลายเป็นที่สนใจอย่างยิ่งในหมู่ประชาชน แม้กระทั่งหนังสือในเชิงวิชาการลัทธิมาร์กซ ที่ออกเผยแพร่แล้วเสนอหลักการไม่ชัดเจนและยากแก่การทำความเข้าใจ เช่น วิวัฒนาการของมาร์กซิสม์ ของ น.ช.ญานูตม์ และหนังสือต่อต้านคอมมิวนิสต์ แต่เสนอประวัติของมาร์กซ์ เช่น ความผิดพลาดของนายหมากรุก ของ วสิษฐ เดชกุญชร ก็ได้รับความสนใจเช่นกัน

หนังสือที่เริ่มเสนอแนวทางการวิเคราะห์สังคมโดยใช้ทฤษฎีลัทธิมาร์กซ ที่ออกเผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๕๑๗ ก็มีแล้ว นั่นคือเรื่อง วิวัฒนาการของสังคม ของ สุพจน์ ด้านตระกูล เรื่อง วิจัยสังคมไทย ของ อำนาจ ยุทธวิวัฒน์ เรื่อง การเมืองไทยกับทางไปสู่สังคมนิยม ของ สุรัฐ รัตนาวรรณ หนังสืออีกเล่มที่มีความสำคัญก็คือ เรื่อง ภัยร้ายจากเผด็จการฟาสซิสต์ ของ โยธิน มหายุทธนา ซึ่งรวบรวมตีพิมพ์ตั้งแต่ต้นปี พ.ศ.๒๕๑๗ แต่กระนั้น หนังสือที่ทำสถิติขายดี ก็คือเรื่อง โคมหน้าศักดินาไทย ของ จิตร ภูมิศักดิ์ โดยใช้นามปากกาว่า สมสมัย ศรีสุทธรพรม หนังสือนี้ เขียนมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๐๐ แล้วนำมาพิมพ์ซ้ำ ในเรื่องนี้ จิตร ภูมิศักดิ์ได้ใช้ลัทธิมาร์กซ มาเป็นเครื่องมือวิเคราะห์สังคมไทยในสมัยศักดินา และชี้ให้เห็นโคมหน้าที่กดขี่ของสังคมศักดินา ซึ่งเป็นการทำลายภาพดั้งเดิมในสังคมไทย ที่พยายามเสนอว่า สังคมยุคศักดินาเป็นสังคมที่สงบร่มเย็น ภายใต้อำนาจของผู้ปกครอง ความจริงแล้วเคยมีงานของจิตร ภูมิศักดิ์ ที่ได้ถูกตีพิมพ์เผยแพร่ก่อนกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ เช่น ศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน พิมพ์ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๕ โดย กมล กมลตระกูล ผู้นำกลับมาตีพิมพ์อธิบายว่า ค้นพบหนังสือนี้ในห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงเอามาพิมพ์ซ้ำ แต่ขายไม่คืนัก จนเมื่อนำมาตีพิมพ์ใหม่หลังกรณี ๑๔ ตุลาฯ กลับกลายเป็นหนังสือขายดีมาก

เรื่องราวสำคัญ ที่เผยแพร่ในระยะ พ.ศ.๒๕๑๗ นี้ด้วย ก็คือเรื่องเกี่ยวกับกรณีสวรรคตของพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มีการพิมพ์เรื่อง ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกรณีสวรรคต ของ สุพจน์ ด้านตระกูล ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์สวรรคต เพื่อยืนยันว่า นายปรีดี พนมยงค์ ไม่มีความผิด นอกจากนี้ก็คือ เรื่อง กรณีสวรรคต ๕ มิถุนายน ๒๔๘๙ ของ สรรใจ แสงวิเชียร และ วิมลพรรณ ปิตรวัชชัย ซึ่งมุ่งจะอธิบายถวายพระเกียรติพระราชอนุชาว่า ทรงบริสุทธิ์พระทัยและไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สังหารครั้งนี้ แต่หนังสือเรื่องกรณีสวรรคตเล่มสำคัญที่ตีพิมพ์ในระยะนี้คือเรื่อง กองจักรปีศาจ ซึ่งเป็นหนังสือที่ ร.อ.ชลิต ชัยสิทธิเวช แปลจากหนังสือเรื่อง The Devil's Discus ของ Rayne Kruger และเป็นหนังสือต้องห้ามในประเทศไทยในระยะก่อนหน้านี้ หนังสือเล่มนี้ได้ให้ข้อเท็จจริง และเปิดประเด็นใหม่เกี่ยวกับกรณีสวรรคต

โดยชี้ให้เห็นเช่นกันว่า นายปรีดี พนมยงค์ และเจ้าหน้าที่พระราชวัง ๓ คนที่ถูกประหารชีวิตไม่มีความผิดแต่อย่างใด อาจจะเป็นเพราะกรณีสวรรคตยังอยู่ในความสนใจของประชาชนเสมอ หนังสือเหล่านี้จึงได้รับความสนใจอย่างมาก

นอกจากหนังสือเล่มแล้ว ยังมีหนังสือพิมพ์ และวารสารในเชิงก้าวหน้าที่เสนอแนวคิดใหม่แก่สังคมทั้งในด้านแนวทางประชาธิปไตย ข้อถกเถียงเกี่ยวกับแนวคิดสังคมนิยม ตลอดจนเสนอบทบาทของขบวนการนักศึกษา ที่เป็นหนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทยเช่น ประชาชาติ ประชาธิปไตย และ เสียงใหม่ และที่เป็นหนังสือพิมพ์รายวันภาษาอังกฤษคือ The Nation สำหรับหนังสือพิมพ์ อธิปไตย ของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.) ออกราย ๓ วัน ส่วนที่เป็นหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ก็คือ มหาราชฎูร์ ซึ่งออกพิมพ์เผยแพร่ตั้งแต่ก่อนกรณี ๑๔ ตุลาฯ ประชาชาติรายสัปดาห์ ซึ่งอยู่ในกลุ่มเดียวกับประชาชาติรายวัน และ The Nation นอกจากนี้ ก็คือหนังสือรายสัปดาห์ จตุรัส ที่เด่นมากในการเสนอประเด็นทางการเมืองและสังคม และ เอเชียวิเคราะห้ข่าว ซึ่งเสนอแนวทางสังคมนิยม และเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับจีนศึกษาให้แก่ขบวนการนักศึกษาอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ ก็คือหนังสือ สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ของสมาคมสังคมศาสตร์□ซึ่งมีอิทธิพลมาหลายปีก่อนเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาฯ ปุณฺชน ซึ่งเป็นนิตยสารทางวรรณกรรมและสังคม แม้กระทั่งวารสารรายเดือน อักษรศาสตร์วิจารณ์ ของกลุ่มนิสิตคณะอักษรศาสตร์ ซึ่งมี ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล เป็นบรรณาธิการ ก็มีบทบาทที่ก้าวหน้ามากขึ้น และช่วยสร้างความคิดใหม่ให้แก่ขบวนการนักศึกษาเช่นกัน

ต่อมา ใน พ.ศ.๒๕๑๘ และ พ.ศ.๒๕๑๙ ก็ยังคงเป็นระยะดอกไม้ร้อยดอกเบ่งบานสำหรับแนวคิดสังคมนิยม เพราะหนังสือที่เสนอแนวทางสังคมนิยมยังคงตีพิมพ์เผยแพร่อย่างต่อเนื่อง และครอบครองส่วนข้างมากของตลาดหนังสือ ที่สำคัญคือ กลุ่มนักศึกษาที่ก้าวหน้ากลุ่มหนึ่งที่นำโดย นิสิต จิตรโสภณ ได้ตั้งสำนักพิมพ์ชื่อ ชมรมหนังสือแสงตะวัน เพื่อพิมพ์หนังสือเผยแพร่อุดมการณ์สังคมนิยมโดยตรง สำนักพิมพ์นี้พิมพ์หนังสือที่เด่นมากที่สุดคือ หนังสือชุด สรรนิพนธ์ เหมาเจ๋อตง ซึ่งพิมพ์ออกมาเป็น ๘ เล่ม เล่มอื่นๆ ก็เช่น เหมาเจ๋อตง ผู้นำจีนใหม่ ของ เทอด ประชาธรรม ลัทธิคอมมิวนิสต์จอมปลอมของครุสชอฟ ของ กองบรรณาธิการหุนจิ แผลงการณ์ของพรรคคอมมิวนิสต์ ของ มาร์กซ และ เองเกลส์ ซึ่งฉบับที่ชมรมหนังสือแสงตะวันนำมาตีพิมพ์ก็คือ ฉบับแปลของสำนักพิมพ์ภาษาต่างประเทศ ปักกิ่ง ทิพยกร ศิลปินนักรบของประชาชน เป็นหนังสือรวมบทความด้านวรรณกรรมของ จิตร ภูมิศักดิ์ ความเรียงว่าด้วยศาสนา เป็นงานแปลเชิงวิพากษ์ศาสนาของ จิตร ภูมิศักดิ์ เรื่อง วิทยาศาสตร์สังคมของประชาชน ของ อนันต์ ปันเอี่ยม ซึ่งเป็นหนังสืออธิบายลัทธิมาร์กซ์อย่าง

ง่ายเช่นกัน เรื่อง วรรณนาการแห่งสังคมสยาม ของ สรรค์ รังสฤษฎี เป็นเรื่องของการนำเอาลัทธิมาร์กขมาอธิบายประวัติศาสตร์สังคมไทย เป็นต้น

นอกจากหนังสือของชมรมหนังสือแสงตะวัน ยังมีหนังสืออื่นๆ อีกมากซึ่งเสนอความรู้เกี่ยวกับจีนและแนวทางสังคมนิยม หนังสือเหล่านี้พิมพ์เผยแพร่ในนามสำนักพิมพ์ต่างๆ หลากหลายกัน ที่เป็นหนังสือเชิงทฤษฎี เช่น วรรณนาการความคิดสังคมนิยม (๒๕๑๘) ของ ชาญ กรัสนัยบุระ ลัทธิสังคมนิยมแบบเหอฝินและแบบวิทยาศาสตร์ (๒๕๑๘) ของ เฟรเดอริก เองเกลส์ แปลโดย อุทิศและ โยธิน มาร์กซังใจพิสูจน์อะไร (๒๕๑๘) ของ สุภา ศิริमानนท์ เศรษฐศาสตร์เพื่อมวลชน (๒๕๑๘) ของ วิภาช รักษาชาติ เป็นต้น เรื่องที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์พรรคคอมมิวนิสต์จีน และแนวคิดทฤษฎีก็เช่น นักศึกษาจีน:แนวทางขบวนการปฏิวัติสังคม (๒๕๑๘) ซึ่งพิมพ์โดยพรรคพลังธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คติพจน์เหมาเจ๋อตงว่าด้วยการสร้างพรรค (๒๕๑๙) ว่าด้วยประชาธิปไตยรวมศูนย์ (๒๕๑๙) โฉมหน้าจีนใหม่ (๒๕๑๙) ตีพิมพ์โดยองค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บนเส้นทางสังคมนิยมจีน (๒๕๑๙) ของ ชีรยุทธ บุญมี นอกจากเรื่องเงินแล้ว เรื่องเกี่ยวกับผู้นำเกาหลีเหนือก็ได้รับการตีพิมพ์เป็นภาษาไทยเช่นเดียวกันคือ กิมอิลซอง ของ คม ทิวากร ซึ่งพิมพ์โดยสำนักพิมพ์เข็มทิศ และเผยแพร่เมื่อต้นปี พ.ศ.๒๕๑๙ นอกจากนี้ก็คือ เรื่องที่เกี่ยวกับการต่อสู้ของประชาชนอินโดจีน เช่น สงครามอินโดจีน(๒๕๑๖) ของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล สงครามอินโดจีน ลาว เขมร เวียดนาม (๒๕๑๗) ของ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ สงครามจรยุทธ์ ของ ไหว้เงินเกียบ แปลโดย ศาสวัต วิสุทธีวิภาช และตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ป๋อชุน ใน พ.ศ.๒๕๑๗ สรรนิพนธ์โฮจิมินห์ (๒๕๑๘) และเรื่อง วิเคราะห์การต่อสู้ของพรรคลาวต้อง(๒๕๑๙) ของ ชีรยุทธ บุญมี เป็นต้น และหนังสือที่แพร่หลายอย่างมากอีกเรื่องหนึ่งคือ เซ กูวารา นายแพทย์นักปฏิวัติผู้ยิ่งใหญ่ ของ ศรีอุบล ซึ่งเป็นเรื่องของ เซ กูวารา นักปฏิวัติสากลนิยมผู้โด่งดัง ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๖ ต่อมากลายเป็นหนังสือขายดีจนต้องตีพิมพ์ซ้ำหลายครั้ง และทำให้เซ กูวาราเป็นที่รู้จักทั่วไปในสังคมไทย

แม้กระทั่ง เอกสารภายในพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยหลายฉบับที่เสนอเนื้อหาปฏิวัติ ก็ได้รับการนำมาตีพิมพ์อย่างเปิดเผย เช่น ชีวิตคนเยาวชน ซึ่งนำเสนอหลักการในการดำรงชีวิตที่ก้าวหน้าของเยาวชนลัทธิวัตถุนิยมทางประวัติศาสตร์และวรรณนาการทางสังคม โดย อธิคม กรองเกรดเพชร เป็นเอกสารศึกษาเรื่องทฤษฎีภายในพรรค ใครสร้างใครทำ เป็นเอกสารของพรรคที่นำเสนอการวิเคราะห์สังคมไทยอย่างง่าย ๆ คติพจน์เหมาเจ๋อตง เป็นการรวบรวมวลีและถ้อยคำต่างๆ ของเหมาเจ๋อตง มาไว้ในเล่มเดียวกัน และถือเป็นหนังสือคู่มือของสมาชิกสันนิบาตเยาวชนพรรคคอมมิวนิสต์ไทย หนทางการปฏิวัติไทย เป็นเอกสารชี้นำสถานการณ์

ภายในพรรค และเรื่องอื่นๆ เช่น หลิงสู่วินยงชนะ ได้ธงปฏิวัติ ฯลฯ แต่ที่สำคัญก็คือ การตีพิมพ์ไทยกึ่งเมืองขึ้นของ อรัญ พรหมขมภู(อุดม ศรีสุวรรณ) เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕ ซึ่งเป็นหนังสือวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ที่สำคัญอย่างยิ่ง ที่ชี้ให้เห็นว่า ไทยนั้นมีประเทศที่เป็นเอกราชสมบูรณ์ แต่ตกอยู่ในฐานะกึ่งเมืองขึ้นของจักรพรรดินิยมมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔

การเผยแพร่ของหนังสือเหล่านี้ ถือได้ว่าเป็นการนำมาซึ่งการปฏิวัติทางภูมิปัญญาของสังคมไทย ทำให้นักศึกษาประชาชนจำนวนมาก หลุดจากกรอบทางความคิดแบบเก่าสู่โครงสร้างทางความคิดแบบใหม่ที่มีที่ท้าวจะก้าวหน้ากว่าในยุคสมัยนั้น นั่นคือแนวคิดแบบสังคมนิยม การที่แนวคิดสังคมนิยมกลายเป็นที่ยอมรับส่วนหนึ่งก็เพราะทฤษฎีลัทธิมาร์กซ์สามารถวิเคราะห์สังคมเก่าได้อย่างมีพลัง และยังเสนอทางออกได้ชัดเจน นั่นคือการนำเสนอว่า สังคมมนุษย์เป็นสังคมที่มีชนชั้น มีการกดขี่ขูดรีด เอารัดเอาเปรียบกัน เพื่อรักษาการกดขี่ขูดรีดนั้น ชนชั้นปกครองจะสร้างรัฐขึ้นมาปกป้องอำนาจของตน และสร้างศาสนาและวัฒนธรรมขึ้นมาอมเมาประชาชน แต่สาระสำคัญที่ชนชั้นปกครองต้องการรักษาไว้คือ การขูดรีดทางเศรษฐกิจ ที่ทำให้ชนชั้นปกครองที่เป็นชนชั้นศักดินาและนายทุน มีฐานะมั่งคั่งร่ำรวย ขณะที่ประชาชนชั้นล่างที่เป็นกรรมกรชาวนา จะตกอยู่ในภาวะยากจนข้นแค้นเสมอ แต่กระนั้น แนวคิดสังคมนิยมก็ได้สอนให้ประชาชนท้อแท้ เพราะตามหลักปรัชญาสังคมนิยมนั้น มนุษย์เป็นผู้สร้างสังคมของตนเอง ดังนั้น ชนชั้นกรรมกรและชาวนาจึงสามารถที่จะกำหนดอนาคตของตนได้ โดยการรวมพลังกันก่อการปฏิวัติ โค่นล้มสังคมที่กดขี่ลง แล้วสร้างสังคมใหม่ของชนชั้นกรรมกรขึ้นแทน สังคมใหม่ของกรรมกรชาวนานี้คือ สังคมแบบสังคมนิยม ที่มนุษย์จะมีความเสมอภาค ไม่มีการกดขี่ขูดรีดกันอีกต่อไป จะเป็นสังคมที่ก้าวหน้ารุ่งเรือง

ตัวอย่างที่ดีสำหรับความก้าวหน้าของลัทธิสังคมนิยม ในความรู้ที่พัฒนาหลังกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ก็คือ ชัยชนะและการยืนหยัดของการปฏิวัติจีน เพราะตั้งแต่หลังการปฏิวัติเมื่อ พ.ศ.๒๔๙๒ จีนก็สามารถแก้ปัญหาความยากจนและล้าหลังของตน และพัฒนาจนกลายเป็นประเทศชั้นนำของโลก และเป็นสังคมที่มีความเสมอภาคยิ่งกว่าประเทศทุนนิยมใดๆ การที่หนังสือพิมพ์เอเชียวิเคราะห์ข่าว ได้นำเอาเรื่องเกี่ยวกับความก้าวหน้า ชัยชนะ และแบบอย่างอันดีของจีนมาเผยแพร่ ก็เป็นการปลุกเร้าให้เห็นอนาคตว่า สังคมไทยจะต้องดีขึ้นอย่างแน่นอน ดังบทความที่สะท้อนว่า ระบบเศรษฐกิจของเราจำเป็นต้องเปลี่ยนไปเป็นสังคมนิยม จึงจะแก้ไขภาวะยุ่งยากได้ และความจริงแนวโน้มความเสื่อมสัทธิในระบบทุนนิยมนั้นเป็นไปทั่วโลก⁴ นอกจากนี้ ชัยชนะในการปฏิวัติของกัมพูชาและเวียดนามในเดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๑๘ และชัยชนะของ

⁴ จำต้องเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจ อธิปไตย. (๔-๑๐ ธันวาคม ๒๕๑๗) : ๗.

การปฏิวัติลาวในเดือนธันวาคมปีเดียวกัน ก็เป็นแรงใจปลุกเร้าให้เห็นว่า โอกาสในการขับไล่จักรพรรดินิยม และสร้างชัยชนะที่จะนำมาสู่การสร้างสังคมใหม่นั้นเกิดขึ้นได้ และเป็นการช่วยตอกย้ำให้เกิดความมั่นใจในชัยชนะของประชาชนมากขึ้น

ด้วยเหตุเหล่านี้ จึงทำให้อุดมการณ์สังคมนิยมค่อยๆ กลายเป็นอุดมการณ์ของขบวนการนักศึกษาไทย และทฤษฎีสังคมนิยมกลายเป็นอาวุธในการวิพากษ์สังคมไทยอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน โดยการวิเคราะห์และวิพากษ์สังคมไทยว่า เป็นสังคมชนชั้น ที่มีการกดขี่ขูดรีดกันอย่างรุนแรง ชนชั้นปกครองไทยได้สับคับกับจักรพรรดินิยมอเมริกา ทำการกดขี่ประชาชนอย่างหนัก หนทางในการแก้ไขจึงจะต้องปฏิวัติประเทศไปสู่สังคมนิยม โคนล้มชนชั้นที่กดขี่ อันได้แก่ กลุ่มทุนนิยมขุนนาง ขุนศึก และ ศักดินา ขับไล่จักรพรรดินิยมอเมริกา และสร้างสังคมใหม่แห่งชนชั้นกรรมกรชาวจีน อุดมการณ์สังคมนิยมได้เรียกร้องให้นักศึกษาในฐานะที่เป็นเยาวชน เข้าแบกรับหน้าที่นี้ ซึ่งสอดคล้องกับจิตสำนึกในการต่อสู้เพื่อส่วนรวมในขบวนการนักศึกษา ที่พัฒนามาตั้งแต่ยุคก่อนกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ เมื่อมาถึงขณะนี้ คำขวัญเรียกร้องให้รับใช้ประชาชนจึงแพร่หลายทั่วไปในขบวนการนักศึกษา

การเผยแพร่ของอุดมการณ์สังคมนิยม ซึ่งเปิดโปงให้เห็นความเหลวแหลกเสื่อมทรามของสังคมไทยอย่างชัดเจน ได้รับการเผยแพร่เป็นที่สนใจของประชาชนอย่างมากมาก ในที่สุด แม้กระทั่งพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งเป็นพรรคการเมืองใหญ่และค่อนข้างมีบทบาท ก็ยังประกาศว่าจะใช้นโยบายบริหารประเทศแบบ สังคมนิยมอ่อนๆ นอกจากนี้ ยังมีการก่อตั้งพรรคการเมืองแนวสังคมนิยมขึ้นมาต่อสู้ทางรัฐสภา ๓ พรรค นั่นคือ พรรคแนวร่วมสังคมนิยม ที่นำโดยนายแคล้ว นรปดิ และมี นายเกริก ระวังภัย เป็นรองหัวหน้าพรรค นายพรชัย แสงซังจี้ เป็นเลขาธิการพรรค ต่อมาคือ พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ซึ่งมี พ.อ.สมคิด ศรีสังคม เป็นหัวหน้าพรรค นายไขแสง สุกใส เป็นรองหัวหน้าพรรค และนายบุญสนอง บุญโยทยานเป็นเลขาธิการพรรค ปรากฏว่าพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ได้รับการต้อนรับและเข้าร่วมจากคนรุ่นใหม่จากขบวนการนักศึกษาจำนวนมาก และได้ชูคำขวัญว่า "ประชาชนต้องเป็นใหญ่ในแผ่นดิน" พรรคที่สามก็คือ พรรคพลังใหม่ ซึ่งตั้งขึ้นโดยกลุ่มนักวิชาการและปัญญาชนที่รักความเป็นธรรมอีกกลุ่มหนึ่ง หัวหน้าพรรคก็คือ นายกระแสนะวงศ์ นายแพทย์รางวัลแมกไซไซ เลขาธิการพรรคก็คือ นายปราโมทย์ นาคทรรพ์ นอกจากนี้ยังร่วมด้วยคนอื่นๆ เช่น นายเจริญ ประดับพงษ์ นายประสาน ต่างใจ นายอาทิตย์ อุไรรัตน์ เป็นต้น

พรรคแนวทางสังคมนิยมทั้งสามพรรค ได้พยายามดำเนินการต่อสู้หนทางรัฐสภาเพื่อปกป้องพิทักษ์ผลประโยชน์ของประชาชนคนยากคนจนอย่างเต็มที่ และได้รับการสนับสนุนจากประชาชนไม่น้อย ดังจะเห็น

ได้จากการเลือกตั้งเมื่อ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๘ มีสมาชิกทั้ง ๓ พรรคได้รับเลือกเข้าสู่สภาถึง ๓๓ ที่นั่ง เป็น สมาชิกพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ๑๕ ที่นั่ง พรรคพลังใหม่ ๑๒ ที่นั่ง และ พรรคแนวร่วมสังคมนิยม ๑๐ ที่นั่ง และในจำนวนนี้ ปรากฏว่า นายสุธีร์ ภูวนันท์ ส.ส.พรรคแนวร่วมสังคมนิยมจากจังหวัดสุรินทร์ ได้รับคะแนนเสียงจากประชาชนมากที่สุดของประเทศด้วย อันเป็นการแสดงให้เห็นว่า พรรคแนวทางสังคมนิยมได้รับการต้อนรับจากประชาชนเป็นอย่างดี และกลายเป็นพลังต่อรองทางการเมืองในรัฐสภาอันสำคัญยิ่ง

ผลงานชิ้นสำคัญของพรรคแนวทางสังคมนิยมทั้ง ๓ พรรคก็คือ ความพยายามผลักดันให้มีการเลิกกฎหมายคอมมิวนิสต์ พ.ศ.๒๔๙๖ โดยเริ่มจากวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ.๒๕๑๘ บุญสนอง บุญโยทยาน เลขานุการพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย แถลงว่าจะเสนอให้มีการเลิกพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ เพราะเห็นว่ากฎหมายฉบับนี้ เป็นเครื่องมือของฝ่ายพระราชย์ในการเข่นฆ่าและทำร้ายประชาชนผู้บริสุทธิ์ จึงควรที่จะยกเลิกเสีย และได้เสนอให้ประชาชนไทย สามารถตั้งพรรคคอมมิวนิสต์ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมายเช่นในยุโรปตะวันตก ดังนั้น ในวันที่ ๒๓ เมษายน ทั้งสามพรรคได้ชักชวนให้พรรคประชาธิปไตย และพรรคเกษตรสังคม ซึ่งเป็นพรรคร่วมฝ่ายค้าน เสนอร่างยกเลิกพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์อย่างเป็นทางการ จึงนำมาซึ่งการอภิปรายกันอย่างกว้างขวาง เพราะฝ่ายทหารและข้าราชการยังเห็นว่ากฎหมายฉบับนี้มีความจำเป็นในการใช้ปราบปรามการก่อการร้ายของฝ่ายคอมมิวนิสต์ หรือถ้าเลิกกฎหมายฉบับนี้ ก็ควรจะต้องมีกฎหมายความมั่นคงฉบับใหม่ ในที่สุด สภาความมั่นคงก็ได้เสนอร่างกฎหมายใหม่ เรียกว่า ร่างกฎหมายความปลอดภัยแห่งชาติ ซึ่งยังมีมาตรการในการปราบปรามประชาชนที่ครอบจักรวาลยิ่งกว่าพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ และในวันที่ ๒ กันยายน พ.ศ.๒๕๑๘ คณะรัฐมนตรีได้รับร่างกฎหมายฉบับใหม่นี้ แต่ต่อมา ได้เกิดกระแสการคัดค้านอย่างหนัก โดยขบวนการนักศึกษา และพรรคสังคมนิยมทั้ง ๓ พรรค รัฐบาลจึงแถลงว่า จะมอบให้คณะกรรมการกฤษฎีกาไปพิจารณาใหม่

ด้วยการเคลื่อนไหวของฝ่ายพรรคสังคมนิยม ทำให้ผู้ปกครองศักดินาและพรรคการเมืองชนชั้นนายทุน ก็เกิดความหวาดระแวงว่า พรรคแนวทางสังคมนิยมเหล่านี้ จะไปทำให้ผลประโยชน์และความได้เปรียบของตนลดลง จึงได้ใช้พยายามที่จะใส่ร้ายป้ายสีและทำลาย เช่น การโจมตีว่าพรรคสังคมนิยมเหล่านี้เป็นแนวร่วมของคอมมิวนิสต์ โดยใช้คำขวัญรณรงค์ว่าสังคมนิยมทุกชนิด คือคอมมิวนิสต์นั่นเอง หรือได้เงินจากองค์การสืบราชการลับของเคจีบี.แห่งสหภาพโซเวียตบ้าง ขยายชาติให้เวียตนามบ้าง เป็นปฏิปักษ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์บ้าง นอกจากนี้ก็คือการใช้ความรุนแรงทำร้ายและก่อวินาศกรรมผู้สมัครรับเลือกตั้งของทั้ง ๓ พรรค ด้วยเหตุจากการโจมตีใส่ร้ายและสะกดกันทุกวิถีทางดังกล่าว ทำให้การเลือกตั้งในเดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๑๙ มี

ผู้สมัครทั้ง ๓ พรรคได้รับเลือกเข้าสภาผู้แทนราษฎรเพียง ๖ คนเท่านั้น คือ พรรคพลังใหม่ ๓ คน พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ๒ คน และ พรรคแนวร่วมสังคมนิยม ๑ คน

อย่างไรก็ตาม การแพร่หลายของความรู้เกี่ยวกับจีน และการเผยแพร่แนวคิดสังคมนิยม ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนนโยบายเช่นกัน เพราะรัฐบาลพลเรือนหลัง ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ มีแนวโน้มที่จะยอมรับการเป็นมิตรกับจีนมากขึ้น วันที่ ๔ เมษายน พ.ศ.๒๕๑๗ รัฐบาลสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้เสนอยกเลิก ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๕๓ ที่จะให้มีการเปิดการค้ากับจีนอย่างเสรี แต่ปรากฏว่าสมาชิกสภาที่เรียกว่ากลุ่ม ๕๕ คัดค้าน อย่างไรก็ตาม กระแสต่อต้านจีนไม่อาจจะดำรงอยู่ได้ เมื่อ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ก็เดินทางไปเยือนจีนอย่างเป็นทางการ และได้ออกแถลงการณ์ร่วมเพื่อฟื้นฟูและกระชับไมตรีระหว่าง ๒ ประเทศ เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๘

๒ การต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมของกรรมกร ชาวนา และประชาชนกลุ่มต่างๆ

ผลสะท้อนของกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือการทำให้ประชาชนไทยได้รับสิทธิเสรีภาพ และนำมาซึ่งระบอบประชาธิปไตยตามวิถีทางรัฐสภา การโค่นล้มของระบอบเผด็จการนั้นได้ก่อให้เกิดความตื่นตัวในด้านสิทธิประชาธิปไตยครั้งใหญ่แก่ประชาชนในทุกระดับ แม้ว่าชัยชนะจากกรณี ๑๔ ตุลาคมยังจะมีได้ทำให้ประชาชนได้เป็นเจ้าของอำนาจรัฐโดยสิ้นเชิง แต่ทำให้พลังฝ่ายปฏิกริยาและอนุรักษนิยมต้องถดถอยไปขณะหนึ่ง และเปิดโอกาสให้กับยุคทองแห่งเสรีภาพ กำลังของฝ่ายพลังที่ก้าวหน้า ซึ่งต้องการเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้ไปสู่สังคมที่ดั่งใจได้ก่อรูปขึ้นอย่างชัดเจน และได้ก่อการรุกในแทบทุกด้าน กระแสการต่อสู้ในเรื่องการต่อสู้เพื่อเอกราช ประชาธิปไตย ความเป็นธรรม ได้แผ่ขยายออกไป ความตื่นตัวของประชาชนขยายตัวออกไปจากห้องเรียน สุ่วโรงงานและท้องไร่ท้องนารวมทั้งตามถนนหนทางทั่วไป และก่อให้เกิดรูปขบวนของการเคลื่อนไหวของประชาชนขนาดใหญ่ อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ไทย ดังจะพิจารณาได้คือ

๒.๑ การต่อสู้ของกรรมกร

ขบวนการเคลื่อนไหวที่สำคัญแรกสุดก็คือ การต่อสู้ของชนชั้นกรรมกร ทั้งนี้เพราะตลอดเวลาที่อยู่ภายใต้การปกครองเผด็จการ กรรมกรได้ถูกกดขี่ขูดรีดอย่างหนัก เนื่องจากนโยบายมุ่งส่งเสริมการลงทุนของรัฐบาลตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่มุ่งที่จะสร้างบรรยากาศการลงทุนที่ดีสำหรับนักลงทุนต่างชาติ จึงมุ่งที่จะกดค่าจ้างแรงงานของกรรมกรให้ต่ำ แต่ในขณะเดียวกันก็ได้ยกเลิกกฎหมายแรงงานสัมพันธ์ ใช้กฎ

อัยการศึก ห้ามการนัดหยุดงานของกรรมกรอย่างเด็ดขาด หากคนงานขัดขึ้น มีโอกาสที่จะถูกจับกุมในข้อหา คอมมิวนิสต์โดยทันที กรรมกรไทยจึงยากจนข้นแค้น และต้องทำงานในเงื่อนไขที่ยากลำบาก ค่าจ้างแรงงานต่ำ ไม่มีหลักประกันในด้านสวัสดิการและชีวิตการทำงาน ต้องตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบอย่างยิ่งต่อนายทุนเจ้าของโรงงาน ดังนั้น ปัญหาของชนชั้นกรรมกร จึงเป็นปัญหาที่สั่งสมมากขึ้นทุกที กรรมกรจึงได้มีความพยายามในการนัดหยุดงานต่อสู้อยู่บ้าง โดยเฉพาะในระยะปีก่อนหน้ากรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ได้เริ่มมีการนัดหยุดงานของกรรมกรเพิ่มขึ้นทุกปี ในขณะเดียวกัน รัฐบาลก็เริ่มใช้นโยบายผ่อนปรนบางประการ เช่น การออกกฎหมายรวมสหภาพไทยวันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ.๒๕๑๕ ให้มีการตั้งกรรมการพิจารณาคำหนดค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำ ตามมาตรฐานขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ ปรากฏว่าในการประกาศใช้ค่าจ้างขั้นต่ำครั้งแรก เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๖ ให้ค่าจ้างขั้นต่ำเท่ากับ ๑๒ บาทต่อวัน⁵

แต่กระนั้น มาตรการผ่อนปรนเหล่านี้ ก็ได้แก้ปัญหาคืนพื้นฐานของชนชั้นกรรมกร เพราะแม้ว่าอัตราค่าแรงขั้นต่ำนั้นจะต่ำมากเมื่อเทียบกับระดับการครองชีพ แต่โรงงานจำนวนมากก็ยังจ่ายค่าแรงต่ำกว่าที่กฎหมายกำหนด ดังนั้น เมื่อระบอบเผด็จการพังทลายจากกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ จึงได้เกิดกระแสการนัดหยุดงานเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมขนานใหญ่ ดังจะเห็นได้จากหลังกรณี ๑๔ ตุลาคมเพียง ๑ เดือนเศษ จนถึงวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน กรรมกรนัดหยุดงานถึง ๑๘๐ ครั้ง โดยเฉลี่ยแล้วมีการนัดหยุดงานของกรรมกรถึง ๔ รายต่อวัน และการนัดหยุดงานของกรรมกรนี้แผ่ขยายไปทั่วทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด จากนั้นในเดือนต่อมา กรรมกรได้นัดหยุดงานอีกเป็นจำนวน ๓๐๐ ครั้ง คิดเป็นอัตราถึง ๑๐ รายต่อวัน และในการประท้วงของชนชั้นคนงาน มีหลายครั้งที่กระทบกระเทือนอย่างมาก เช่น การนัดหยุดงานของกรรมกรท่าเรือ และกรรมกรได้เข้ายึดท่าเรือปิดการขนส่ง ๑ วัน จนทำให้ทางฝ่ายบริหารการท่าเรือต้องยอมปรับค่าแรงตามข้อเรียกร้อง ต่อมาในวันที่ ๑๒ ธันวาคม กรรมกรรถไฟนัดหยุดงาน ทำให้การขนส่งทางรถไฟต้องชะงัก และท้ายที่สุดทางการรถไฟก็ต้องปรับค่าแรงกรรมกรเช่นกัน

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ กระแสการหยุดงานของกรรมกรก็ยิ่งสูงขึ้นจนถึง ๓๕๗ ครั้ง และมีกรรมกรที่เกี่ยวข้องกับการนัดหยุดงานเพิ่มทวีมากขึ้น จากนั้น ใน พ.ศ.๒๕๑๘ มีการนัดหยุดงานของกรรมกรอีก ๒๔๑ ครั้ง และ ใน พ.ศ.๒๕๑๙ จนถึงเดือนตุลาคมที่เกิดเหตุการณ์ ๖ ตุลาฯ มีการนัดหยุดงาน ๑๓๓ ครั้ง จนกล่าวได้

⁵ 9 ไตรรงค์ สุวรรณคีรี และ คณะ การกำหนดอัตราค่าจ้างขั้นต่ำทั่วประเทศและผลทางเศรษฐกิจ วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มิถุนายน-กันยายน ๒๕๑๘) : ๒-๓.

ว่าขบวนการกรรมกรเกือบทั้งหมดได้ผ่านการนัดหยุดงานในช่วง ระยะเวลา ก่อน ๖ ตุลาคมนี้แล้วแทบทั้งสิ้น การขยายตัวแห่งการนัดหยุดงานของชนชั้นกรรมกร อาจแสดงให้เห็นได้ดังตาราง

ตาราง สถิติการนัดหยุดงาน ในระยะ พ.ศ.๒๕๑๔-๒๕๑๕

ปี	การนัดหยุดงาน	วันทำงานที่สูญเสีย	จำนวนลูกจ้างที่เกี่ยวข้อง
๒๕๑๔	๒๓	๕,๑๕๓	๑๒,๖๔๖
๒๕๑๕	๓๔	๓,๘๐๓	๑๕,๕๐๓
๒๕๑๖	๕๐๑	๑๑๓,๘๘๓	๒๕๖,๘๘๓
๒๕๑๗	๓๕๓	๑๐๕,๘๘๓	๕๐๓,๖๐๓
๒๕๑๘	๒๔๑	๕๓,๗๓๔	๗๒๒,๕๔๖
๒๕๑๙	๑๓๓	๖๕,๓๔๒	๔๕๕,๖๑๕

ที่มา กรมแรงงาน กระทรวงมหาดไทย

ปัญหาอยู่ที่ว่าการนัดหยุดงานดังกล่าวเกิดขึ้นจากการขู่ของฝ่ายซ้ายหรือ คำตอบคือ ไม่น่าจะใช้ เพราะในระหว่างปลายปี พ.ศ.๒๕๑๖ จนถึง ๒๕๑๗ ที่กรรมกรนัดหยุดงานอย่างมากมาย นั้น ยังไม่มีขบวนการฝ่ายซ้ายที่ไหนแข็งแกร่งพอที่จะไปขู่ข่มขู่กรรมกรโรงงานนับพันโรงงานให้หยุดงานได้ ดังนั้น ปัญหาการนัดหยุดงานเหล่านี้ เกิดจากสภาพความบีบคั้นเร้นลับของกรรมกรที่สั่งสมตัวมาแสนนาน จนเกิดแรงระเบิดขึ้นในระยะดังกล่าว ข้อเรียกร้องของกรรมกรโดยมากก็มักเป็นเรื่องขอให้นายจ้างเพิ่มค่าแรงงานและสวัสดิการ รวมทั้งหลักประกันในการทำงานต่างๆ กระแสแห่งการต่อสู้ของกรรมกรที่เพิ่มขึ้นในระยะนี้เอง ได้นำมาสู่การก่อตั้งองค์กรกรรมกร ในรูปของสหภาพแรงงานขึ้นมากมายในวิสาหกิจต่างๆ ทั้งในภาครัฐวิสาหกิจและโรงงานเอกชน ซึ่งการรวมตัวกันของกรรมกรเข้าเป็นสหภาพแรงงาน จะเกิดขึ้นไม่ได้เลยภายใต้ระบอบเผด็จการก่อนหน้า การเกิดขององค์กรกรรมกรเหล่านี้ ทำให้การเคลื่อนไหวของชนชั้นกรรมกร เป็นระบบและเป็นขบวนการมากยิ่งขึ้น โดยเริ่มจากวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๗ กลุ่มกรรมกรต่างๆ ๓๔ สมาคม ได้ร่วมมือกับขบวนการนักศึกษาจัดงานวันกรรมกรขึ้น ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และที่สวนลุมพินี มีกรรมกร

เข้าร่วมนับหมื่นคน ซึ่งนับเป็นครั้งแรกตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๐๐ ที่มีการจัดงานวันกรรมกรยิ่งใหญ่เช่นนี้ และ นายกรัฐมนตรีสัญญา ธรรมศักดิ์ ก็ได้ออกปราศรัยทางวิทยุและโทรทัศน์ เพื่อสดุดีชนชั้นกรรมกรด้วย

ต่อมา เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๑๗ กรรมกรโรงงานทอผ้าย่านอ้อมน้อยได้เรียกร้องให้โรงงานอื่นๆ เข้าประท้วงสมาคมสิ่งทอของกลุ่มนายทุนทอผ้า ที่ประกาศจะลดการผลิตและลดเวลาการทำงานของ กรรมกร โดยอ้างเหตุผลว่ายอดขายในตลาดโลกตกลง สมาคมกรรมกร ๓๔ แห่งได้ร่วมกันยื่นหนังสือถึง รัฐบาลให้ช่วยแก้ไข แต่ไม่ได้รับการตอบสนอง ในวันที่ ๘ มิถุนายน กรรมกรทอผ้า ๖๐๐ โรงงานทั่วประเทศจึง นัดหยุดงาน และนัดชุมนุมที่สนามหลวง ตั้งข้อเรียกร้องให้มีการปรับค่าจ้างแรงงาน ให้มีสวัสดิการ และให้มี กฎหมายคุ้มครองแรงงาน การชุมนุมขยายตัวเป็นการชุมนุมใหญ่ที่ยืดเยื้อถึง ๔ วัน และมีกรรมกรหลายหมื่น คนเข้าร่วม ซึ่งนับเป็นการเคลื่อนไหวชุมนุมใหญ่ที่สุดหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ในที่สุด รัฐบาลก็ รับปากที่จะพิจารณาข้อเรียกร้องของกรรมกร โดยเฉพาะเรื่องค่าชดเชยเมื่อออกจากงาน และการปรับค่าจ้าง แรงงานขั้นต่ำ ในที่สุดรัฐบาลต้องยอมประกาศยอมประกันค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำให้กรรมกร ซึ่งนำมาสู่การ ประกาศประกันค่าแรงขั้นต่ำวันละ ๒๐ บาทในเขตกรุงเทพฯและปริมณฑล ในเดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๗ และ ต่อมา รัฐบาลก็ได้ประกาศใช้ พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๘

การต่อสู้นัดหยุดงานของกรรมกรครั้งนี้ ได้รับการสนับสนุนอย่างดี จากกลุ่มอิสระต่างๆ ในขบวนการ นักศึกษา และองค์การบริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงทำให้ทำให้สมาคมกรรมกรต่างๆ ซึ่งเป็นกรรมกร ภาคเอกชนที่ร่วมการต่อสู้ จัดตั้งองค์กรร่วม คือ ศูนย์ประสานงานกรรมกรแห่งชาติเพื่อประสานงานการต่อสู้ ของกรรมกร โดยมีผู้นำสำคัญคือ นายเทิดภูมิ ใจดี ประธานกลุ่มสหภาพกรรมกรโรงแรม และ นายประสิทธิ์ ไขโย จากสหภาพแรงงานอุตสาหกรรมทอผ้าสมุทรสาคร เป้าหมายของศูนย์ประสานงานกรรมกร นอกจาก จากต่อสู้เพื่อประโยชน์ของชนชั้นกรรมกรแล้ว ยังมุ่งที่จะประสานพลังกับกลุ่มชาวนา และขบวนการนักศึกษา เพื่อสร้างพลังสามประสานขึ้น เป็นพลังทางการเมืองสำคัญ ในการเรียกร้องสิทธิประโยชน์ของประชาชน

นอกเหนือจากกลุ่มสหภาพแรงงานเอกชน ที่นำโดยศูนย์ประสานงานกรรมกร ได้มีกลุ่มสหภาพแรง งานอีกกลุ่มหนึ่งจัดตั้งขึ้นด้วย ซึ่งมาจากสหภาพในกิจการสาธารณูปโภคของรัฐ ได้แก่ สหภาพของพนักงาน การไฟฟ้า การประปา องค์การโทรศัพท์ โรงงานยาสูบ คลังสินค้า ท่าเรือ เป็นต้น หลังจากที่ได้มีการใช้ พรบ. แรงงานสัมพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๘ กลุ่มสหภาพแรงงานส่วนนี้ ได้รวมกันสหภาพแรงงานกลาง เรียกว่า กลุ่มสหภาพแรงงานแห่งประเทศไทย มีผู้นำคือ นายไพศาล ธวัชชัยนันท์ ประธานสหภาพการไฟฟ้านครหลวง และ นาย

อารมณ พงศ์พจน์ จากสหภาพประปานครหลวง กลุ่มนี้เป็นแกนกลางในการจัดงานวันกรรมกร ที่สวนลุมพินี ในวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๘ และต่อมาได้มีบทบาทในการหนุนช่วยการต่อสู้ของกรรมกรเช่นเดียวกัน

ใน พ.ศ.๒๕๑๘ การต่อสู้ของกรรมกรยิ่งแหลมคมมากขึ้น โดยเริ่มจากการเคลื่อนไหวของกรรมกรหญิงโรงงานสแตนดาร์ดคาร์เมนต์ ซึ่งเป็นโรงงานตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปที่ตั้งอยู่ย่านถนนพระรามสี่ ประท้วงนายจ้างที่ไม่ยอมจ่ายค่าจ้างตามกฎหมายแรงงาน ในครั้งนี้ฝ่ายนายจ้างได้ใช้วิธีการแยกสลายกรรมกรเป็นสองส่วน โดยมีส่วนหนึ่งที่ไม่ร่วมการประท้วง และต้องการเข้าทำงาน ในวันที่ ๒๘ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๘ กองกำลังตำรวจภายใต้การนำของ พ.ต.อ.บุษนา วรรณโกวิท ผู้บังคับการตำรวจนครบาลได้ ได้พยายามนำเอากรรมกรส่วนที่เข้าข้างนายจ้างเข้าทำงาน เกิดการปะทะกับฝ่ายกรรมกรที่ต้องการประท้วง ฝ่ายตำรวจตัดสินใจใช้ไม้กระบองเข้าทุบตีกรรมกรที่นัดหยุดงาน ซึ่งล้วนเป็นกรรมกรหญิงทั้งสิ้น ทำให้กรรมกรบาดเจ็บ ๒๘ คน นับเป็นครั้งแรกที่เริ่มมีการใช้วิธีการแยกสลายโดยให้กรรมกรขัดแย้งกันเอง และเป็นครั้งแรกที่ฝ่ายตำรวจใช้ความรุนแรงกับกรรมกร

หลังจากนั้นก็คือการประท้วงของพนักงานโรงแรมดุสิตธานี ซึ่งเคยนัดหยุดงานครั้งที่ ๑ เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๖ เป็นเวลา ๒๓ วัน เพื่อเรียกร้องค่าจ้างแรงงาน ต่อมา ในวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๘ คนงาน ๔๐๐ คนนัดหยุดงานครั้งที่สอง หลังจากที่ยื่นข้อเรียกร้องต่อฝ่ายบริหารแล้ว ไม่ได้รับการตอบสนอง การนัดหยุดงานยืดเยื้อ เพราะฝ่ายเจ้าของโรงแรมไม่ยอมเจรจาและไล่ฝ่ายพนักงานออก ๑๐๕ คน และยังได้ว่าจ้างกลุ่มกะทิงแดง ซึ่งเป็นกลุ่มอันธพาลการเมืองเข้ามาเพื่อคุ้มครองทรัพย์สิน ปรากฏว่าในวันที่ ๒ มิถุนายน นายเทิดภูมิ ใจดี ผู้นำพนักงานดุสิตธานี ถูกลอบยิงแต่ไม่ได้รับอันตราย เหตุการณ์นี้จึงทำให้ฝ่ายศูนย์ประสานงานกรรมกรจัดการชุมนุมประท้วงใหญ่ที่สวนลุมพินีเป็นเวลา ๓ วัน ในที่สุดฝ่ายรัฐบาลได้เข้ามาจัดการปัญหา ข้อเรียกร้องของฝ่ายกรรมกรได้ถูกนำเข้าพิจารณาในคณะกรรมการแรงงานสัมพันธ์ ซึ่งตัดสินใจให้ฝ่ายกรรมกรแพ้ เพราะเป็นการเรียกร้องช้าภายในเวลาไม่ถึง ๑ ปี ซึ่งขัดกับกฎหมายแรงงาน พ.ศ.๒๕๑๘^๖

ต่อมา ในวันที่ ๒๖ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๘ เกิดการนัดหยุดงานของกรรมกรหญิงโรงงานกระเบื้องเคลือบวัฒนาวินิลไทม์ อำเภอกะทู้มูแบน ฝ่ายนายจ้างใช้อันธพาลเข้าคุ้มครองโรงงาน เกิดการปะทะกับฝ่าย

^๖ นภาพร อติวานิชยพงศ์ ขบวนการกรรมกรในฐานะที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ๑๔ ตุลาคม

๒๕๑๖ - ๖ ตุลาคม ๒๕๑๘ ประวัติศาสตร์แรงงานไทย กุสิจิน-๑๔ ตุลาฯ-วิบุรุษกรรมกร. กรุงเทพฯ :

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแรงงานไทย, ๒๕๔๒. : ๑๐๗-๑๐๘.

กรรมกร เป็นเหตุให้ น.ส.สำราญ ค่ำกลั่น กรรมกรหญิงอายุ ๑๕ ปี ถูกยิงเสียชีวิต ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่เกิดความรุนแรงถึงขั้นเสียชีวิตในการนัดหยุดงาน

ตั้งแต่วันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๘ กรรมกรหญิงโรงงานฮารา ตรอกวัดไผ่เงินเริ่มนัดหยุดงาน เพื่อเรียกร้องขอขึ้นค่าแรงและปรับปรุงสวัสดิการ การนัดหยุดงานครั้งนี้ กลายเป็นการต่อสู้ที่ยืดเยื้อและดุเดือดที่สุด เพราะฝ่ายนายจ้างไม่ยอมเจรจาและยังมีคำสั่งไล่นางงานที่ประท้วงออกจากงาน การประท้วงดำเนินไปจนถึงวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๘ กรรมกรได้ยึดโรงงาน และทำการผลิตสินค้าออกมาขาย โดยใช้วัตถุดิบที่เหลืออยู่ และตั้งชื่อโรงงานว่า สามัคคีกรรมกร มีการขอระดมทุนช่วยเหลือ โดยการขายหุ้นให้ประชาชนหุ้นละ ๒๐ บาท ต่อมาในวันที่ ๑๓ มีนาคม พ.ศ.๒๕๑๙ ฝ่ายตำรวจได้บุกเข้ายึดโรงงานคืน และจับนักศึกษาและกรรมกรหลายคนไปคุมขังไว้ในข้อหาผิดกฎหมายโรงงาน อย่างไรก็ตาม การต่อสู้ของกรรมกรหญิงโรงงานฮารา ได้กลายเป็นตำนานแห่งการต่อสู้ของชนชั้นกรรมกรไทย ที่ชี้ให้เห็นจิตใจที่ต่อสู้ของชนชั้นกรรมกร

ในเดือนธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๘ รัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ตัดสินใจจะเลิกจำหน่ายข้าวสารราคาถูกแก่ประชาชน ดังนั้น ในวันที่ ๒ มกราคม พ.ศ.๒๕๑๙ กรรมกรสังกัดสหภาพแรงงานต่างๆ ทั่วประเทศฯ ได้นัดหยุดงานพร้อมกัน เพื่อคัดค้านการยกเลิกการจำหน่ายข้าวสารครั้งนี้ ต่อมามีการชุมนุมใหญ่ของกรรมกรที่ลานพระบรมรูปทรงม้า และกรรมกรเข้าร่วมชุมนุมหลายหมื่นคน ในที่สุด วันที่ ๖ มกราคม รัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ต้องยอมรับข้อเรียกร้อง

วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๙ กรรมกรโรงงานล็กกี้เท็กซ์(ไทย) จำนวนถึง ๕,๐๐๐ คนนัดหยุดงาน เพื่อเรียกร้องให้ปรับค่าจ้างแรงงาน ฝ่ายนายจ้างไม่ยอม และขอให้จับผู้นำการประท้วงในข้อหาผิดกฎหมายแรงงานสัมพันธ์ ในครั้งนี้กรรมกรถูกแบ่งแยกเป็นสองฝ่ายเช่นกัน โดยกรรมกรฝ่ายที่สนับสนุนนายจ้าง ได้รับการคุ้มกันจากตำรวจติดอาวุธครบมือ ให้เข้าทำงานตามปกติ การประท้วงดำเนินต่อมาจนถึงวันที่ ๓ มิถุนายน จึงสามารถตกลงกันได้ และกรรมกรส่วนใหญ่กลับเข้าทำงาน แต่ต่อมา ฝ่ายนายจ้างก็ไม่ได้ปฏิบัติตามสัญญา เพราะไม่ยอมรับผู้นำกรรมกรที่ประท้วงกลับเข้าทำงาน นอกจากนี้ยังไม่ยอมให้สวัสดิการแก่กรรมกรตามที่ตกลงไว้ โดยที่ฝ่ายกรรมกรไม่อาจจะดำเนินการใดๆ ได้ เพราะเกิดกรณี ๖ ตุลาฯ ขึ้นเสียก่อน

๒.๒ การเคลื่อนไหวของชาวนา

สำหรับการตื่นตัวของชาวนาในชนบทเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๖ นั้น เป็นผลสะท้อนมาจากปัญหาความทุกข์ยากที่มีมาช้านาน เนื่องจากโครงสร้างหลักของประเทศยังเป็นภาคชนบท เกษตรกรที่เป็นชาวนาชาวไร่มีมากถึง

๘๐□ % ของประชากร แต่ปรากฏว่าชาวนาส่วนใหญ่ยังคงมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ย่ำแย่ยากจน ปัญหาหลักคือ ชาวนาไม่มีที่ดินทำกิน เพราะถูกเจ้าที่ดินและนายทุนเงินกู้ยืมครีดี และฉ้อโกงไป ข้าวก็ขายไม่ได้ราคา ชาวนา ต้องตกอยู่ภายใต้วัฏจักรแห่งความยากจน ดังนั้น เมื่อเกิดการต่อสู้ในกรณี ๑๔ ตุลาคมแล้ว ฝ่ายนักศึกษา ประชาชนได้รับชัยชนะ ก็ได้สร้างผลสะท้อนแก่ชนชั้นชาวนาอย่างมาก การร้องทุกข์ของชาวนาเพิ่มทวีขึ้นเป็นอย่างมาก โดยมีนิสิตนักศึกษาเป็นสื่อกลางในการติดต่อกับรัฐบาล จนในที่สุดเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ.๒๕๑๗ ชาวไร่ชาวนาจึงได้ตัดสินใจเดินทางเข้ามายังกรุงเทพฯ เพื่อเรียกร้องต่อรัฐบาลให้เร่งแก้ปัญหา ชาวนาที่มาจากชุมนุมมีจำนวนหลายพันคน จากหลายจังหวัดในภาคกลาง เช่น นนทบุรี ปทุมธานี นครสวรรค์ อุทัยธานี นครปฐม สระบุรี ชาวนาเหล่านี้มาชุมนุมที่สนามหลวงแล้วเดินขบวนไปที่ทำเนียบรัฐบาล ยื่นข้อเสนอแก่ รัฐบาล มีสาระสำคัญให้รัฐบาลจัดการให้ชาวนาขายข้าวได้ในตลาดโลก ให้ประกันราคาข้าวแก่ชาวนา ควบคุม การส่งออก ลดค่าพรีเมียมข้าว และควบคุมราคา น้ำมันเชื้อเพลิงและปุ๋ยให้ถูกลง ปรากฏว่า นายกรัฐมนตรี สัญญา ธรรมศักดิ์ รับข้อเสนอ และสัญญาว่าจะหาทางแก้ไข

ต่อมาในระยะปลายเดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๗ ชาวนาจาก ๖ จังหวัด ได้มาร้องเรียนต่อรัฐบาลเป็น ครั้งที่สอง เพื่อให้รัฐบาลช่วยเหลือในเรื่องหนี้สินและที่ดินที่ถูกโกงด้วยวิธีการต่างๆ ดังนั้น ในวันที่ ๔ มิถุนายน รัฐบาลสัญญา ธรรมศักดิ์ ประกาศใช้มาตรา ๑๗ ช่วยเหลือชาวนา และได้ตั้ง คณะกรรมการสอบสวน ตามคำร้องขอของราษฎรต่อความเป็นธรรมในเรื่องหนี้สิน (ก.ส.ส.) โดยมีนายประกอบ หุตะสิงห์ รอง นายกรัฐมนตรี เป็นประธานรับเรื่องร้องทุกข์ แต่ก็ยังไม่อาจแก้ปัญหาได้ ในที่สุดวันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๗ ชาวนาจำนวนมากจากจังหวัดต่างๆ ก็ได้เดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ อีกครั้ง และได้จัดการชุมนุมครั้งใหญ่ที่ ท้องสนามหลวงเช่นเคย โดยร้องเรียนต่อรัฐบาลว่า การมาครั้งนี้จะเป็นครั้งสุดท้าย ถ้าไม่ได้รับความเป็นธรรม จะคืนบัตรประชาชน และลาออกจากการเป็นคนไทย วันที่ ๒ กันยายน ตัวแทนของชาวนาย้ำว่า ถ้ารัฐบาลไม่ ช่วยเหลือจะคืนบัตรประชาชน และจะประกาศตั้งเขตปลดปล่อยตนเอง ห้ามราชการเข้าเกี่ยวข้อง รัฐบาลได้ขู่ว่า ถ้าชาวนาทำเช่นนั้นจะโดนข้อหาบกฏ แต่กระนั้น ตัวแทนชาวนาจาก ๘ จังหวัดก็รวบรวมบัตรประชาชน มากกว่า ๒,๐๐๐ ใบเพื่อคืนให้แก่รัฐบาล

ต่อมาในวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๗ ชาวนาก็ได้จัดการชุมนุมขึ้นอีกครั้งที่ท้องสนามหลวง และ ยื่นข้อเรียกร้อง ๘ ข้อ ชาวนาได้วางยุทธศาสตร์ว่า จะยื่นหนังสือต่อนายกรัฐมนตรีเป็นอันดับแรก และถ้าไม่ ได้ผลจะถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัฐบาลได้รับข้อเสนอ ๖ ข้อ แต่ก็ยังไม่มีมาตรการที่จะ ช่วยเหลือชาวนาอย่างจริงจัง จึงทำให้เกิดการเดินขบวนใหญ่ของชาวนาในวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน จากนั้น

ชวานาก็ได้ข้อสรุปว่าการตั้งตัวแทนแต่ละจังหวัดนั้น มิได้มีอำนาจต่อรอง กับรัฐบาลอย่างแท้จริง จึงได้นำมาสู่การก่อตั้งองค์กรของชวานาขึ้นอย่างเป็นทางการในวันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๗ โดยใช้ชื่อว่า สหพันธ์ชวานาชาวไร่แห่งประเทศไทย โดยมีนายไช่ วั่งตะกู เป็นประธาน

วันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๘ ชวานาภาคเหนือและอีสาน ๒๓ จังหวัด เป็นจำนวนนับพันคน ได้เดินทางมาชุมนุมที่ท้องสนามหลวงอีกครั้ง โดยการนำของสหพันธ์ชวานาชาวไร่แห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นครั้งแรกในสมัยรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ชวานายังคงเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ปัญหาที่ดินทำกิน และให้ช่วยในปัญหาที่ถูกโกงที่ดิน รัฐบาลปฏิเสธไม่ยอมรับข้อเสนอ โดยอ้างว่า ไม่อาจจะบรรจุเรื่องเข้าสภาผู้แทนราษฎรได้ ชวานาจึงวางหรีดประท้วงที่บ้านนายกรัฐมนตรีย่อยสวนพลู และในที่สุดก็ต้องสลายตัวกลับภูมิลำเนาโดยไม่ได้ผลตามข้อเรียกร้อง การเคลื่อนไหวของชวานานั้น มีผลให้รัฐบาลต้องยอมปรับปรุงนโยบายหลายประการ เช่น การตราพระราชบัญญัติการเช่านา พ.ศ.๒๕๑๗ การจัดตั้งองค์การตลาดเพื่อเกษตรกร และการตั้งสำนักงานปฏิรูปที่ดิน ใน พ.ศ.๒๕๑๘ เพื่อหาทางตั้งโครงการปฏิรูปที่ดินแก้ปัญหัชวานา หรือ นโยบายของรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในพ.ศ.๒๕๑๘ ที่ผันเงินไปสู่ชนบทเพื่อสร้างการจ้างงาน เป็นต้น แต่ปรากฏว่าในระยะต่อมา มาตรการเหล่านี้ก็กลายเป็นเพียงมาตรการในการผ่อนปัญหา ไม่มีมาตรการใดที่จะสามารถแก้ปัญหาให้กับชวานาได้อย่างแท้จริง อีกประการหนึ่ง จากการเคลื่อนไหวของชวานาเช่นนี้ ได้สร้างความวิตกอย่างมากต่อชนชั้นนายทุนและชนชั้นปกครอง การตอบโต้กลับกลายเป็นการจับกุมและการตั้งขบวนการลอบสังหารผู้นำชวานา ทำให้สถานการณ์ยิ่งร้ายแรงมากขึ้น

๒.๓ การเคลื่อนไหวของขบวนการประชาชนอื่นๆ

นอกจากกรรมกรและชวานาแล้ว ประชาชนในวงการอื่นๆ ที่ทุกข์ยากเดือดร้อนไม่ว่าจะเป็นพ่อค้าแม่ค้าหาบเร่แผงลอย ประชาชนในสลัม กระเป๋ารดเมิ้ลและพนักงานขับรถ พนักงานรถบริษัทขนส่ง(บขส.) พ่อค้าลอตเตอรี่รายย่อยและคนพิการ พนักงานไทยการ์ด กลุ่มชาวประมง และประชาชนผู้เดือดร้อนกลุ่มอื่นๆ ก็เกิดความตื่นตัวที่จะรู้จักสิทธิของตนเอง ในการร้องเรียนและต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างที่มีการเคลื่อนไหวเป็นขบวนการใหญ่ เช่น

องค์กรครู เริ่มเคลื่อนไหวเมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ.๒๕๑๗ โดยเรียกร้องให้ครูทั้งหลายรวมพลังกันด้านการทุจริตของโรงเรียน และคัดค้านการที่โรงเรียนราษฎร์ได้ครูจำนวนมากออกอย่างไม่เป็นธรรม และได้นำมาซึ่งการตั้งองค์กรครู เช่น สมาคมครูโรงเรียนราษฎร์ สมาคมครูนครหลวง สมาคมครูคาทอลิก และ ศูนย์

พิทักษ์สิทธิครูแห่งประเทศไทย ได้มีการชุมนุมที่กรุงเทพฯ โดยมีครูเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก ผู้ชุมนุมได้ยื่นข้อเรียกร้อง ๖ ข้อต่อ นพ.บุญสม มาร์ติน รัฐมนตรีช่วยว่าการมหาดไทย เรียกร้องให้แก้ปัญหาช่วยให้ครูมีงานทำ วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ครูที่ชุมนุมได้เดินขบวนไปยังลานพระรูปทรงม้า และมีครูกรีดเลือดประท้วงกระทรวงศึกษาธิการ ในที่สุด นพ.บุญสม มาร์ติน รับปากว่าจะช่วยเหลือครูที่ถูกไล่ออกแพะ มีเจตนาจะพิจารณาตนเอง ปรากฏว่าเมื่อมาถึงวันที่ ๑๐ เดือนพฤษภาคม นพ.บุญสม ยังไม่สามารถแก้ปัญหาของครูได้ จึงได้ยื่นใบลาออกจากตำแหน่ง การลาออกของ นพ.บุญสม เป็นชนวนเหตุหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลสัญญา ธรรมศักดิ์ ลาออกทั้งคณะในวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๗ สำหรับปัญหาของครูที่ตกงาน กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศว่าจะแก้โดยจ้างเป็นครูพิเศษ เพื่อสอนในโรงเรียนรัฐบาล ตามแต่ที่จะเห็นสมควร

การเคลื่อนไหวเรียกร้องความเป็นธรรมของกลุ่มพระสงฆ์ เกิดขึ้นเมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ.๒๕๑๘ โดยพระภิกษุสามเณรจากวัดมหาธาตุ และวัดต่างๆ หลายร้อยรูปทั่วประเทศ มาชุมนุมกันที่ลานอโศก วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ มีพระสงฆ์เข้าร่วมการชุมนุมบางรูปก็ต่อสู้ด้วยวิธีอหิงสา คืออดอาหาร ข้อเรียกร้องก็คือ ขอให้ทบทวนพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ที่สร้างระบอบเผด็จการในหมู่สงฆ์ ด้วยการสร้างองค์กรมหาเถรสมาคมมาเป็นเครื่องมือ นอกจากนี้ก็คือการขอความเป็นธรรมแก่อดีตพระพิมลธรรม และอดีตพระศาสนโสภณ ซึ่งถูกจับสึกและถอดสมณศักดิ์ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และถูกคุมขังด้วยข้อหาคอมมิวนิสต์^๗ ในการชุมนุม ได้มีการโจมตีการทำงานของมหาเถรสมาคมอย่างหนัก จนถึงขนาดที่พระสงฆ์หนุ่มรูปหนึ่งนำประท้วงต่อที่ชุมนุมสงฆ์ด้วยคำกล่าวว่า มหาเถรสมาคมจงพินาศ ในที่สุดสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ ซึ่งดำรงตำแหน่งพระสังฆราช ต้องยอมต่อข้อเรียกร้อง เดินทางมาเยือนลานอโศกเมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม และสัญญาว่านิมนต์พระทั้งสองรูปกลับคืนสมณศักดิ์ พระสงฆ์ที่ชุมนุมต่างก็ขอมาต่อการล่วงเกินที่เกิดขึ้นและสลายตัว^๘ ต่อมากลุ่มพระสงฆ์ที่ก้าวหน้าเหล่านี้ ได้จัดตั้งขึ้นเป็นองค์กร เรียกว่า ยุวสงฆ์

การเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมของประชาชนกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ นับเป็นการเปลี่ยนแปลง ที่สำคัญอย่างหนึ่งในประวัติศาสตร์ของประชาชนไทย เพราะเป็นครั้งแรกที่เกิดกระแสการตื่นตัวในการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมของชนชั้นล่างในระดับที่มากเช่นนี้ ผลกระทบอย่างหนึ่งของการต่อสู้ของฝ่ายประชาชน ก็ได้ทำให้

^๗ พระพิมลธรรม เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ ถูกกล่าวหาว่า มีพฤติกรรมเป็นกามวิถถาร และเป็นคอมมิวนิสต์ จึงถูกถอดสมณศักดิ์ จับสึกและจำคุกตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๐๕

^๘ สหธรรมิกที่ลานอโศก ประชาธิปไตย. (๑๕ มกราคม ๒๕๑๘) □: ๕.

เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลบางกลุ่ม นำรูปแบบการต่อสู้ไปใช้เพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มตน เช่น การประท้วงของกลุ่มตำรวจ ซึ่งเกิดขึ้นในวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๘ โดยตำรวจภูธรระดับผู้กองทั่วประเทศ เป็นจำนวนหลายร้อยคนมาชุมนุมกันที่โรงแรมนารายณ์ เพื่อคัดค้านพระราชบัญญัติโอนอำนาจสอบสวนจากเจ้าหน้าที่ตำรวจไปยังพนักงานฝ่ายปกครอง จากนั้น วันที่ ๑๘ สิงหาคม กลุ่มตำรวจในนามของศูนย์กลางตำรวจแห่งประเทศไทย นัดชุมนุมที่ท้องสนามหลวง และเดินขบวนไปที่บ้านนายกรัฐมนตรี มร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ตำรวจจำนวนหนึ่งได้บุกเข้าพังบ้านทำให้ทรัพย์สินเสียหายจำนวนมาก ก่อนจะสลายตัวไป จึงทำให้เจ้าหน้าที่ตำรวจชั้นผู้ใหญ่ต้องขอมาต่อนายกรัฐมนตรี ซึ่งเป็นครั้งแรกที่เกิดเหตุการณ์ลักษณะนี้เช่นกัน

๓ การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษา

ขบวนการต่อสู้ที่เป็นแกนกลางและเคลื่อนไหวอย่างแหลมคมที่สุดก็คือ ขบวนการนักเรียนนักศึกษา อันเป็นผลสืบเนื่องจากการตื่นตัวของนักศึกษาตามมหาวิทยาลัย และนักเรียนตามโรงเรียนต่างๆ ได้มีการขยายตัวอย่างมากขององค์กรเคลื่อนไหวของนักศึกษา ซึ่งส่วนมากก็มักจะขึ้นต้นด้วยคำว่าศูนย์ หรือ แนวร่วม เช่น ศูนย์พิทักษ์สิทธิครูแห่งประเทศไทย ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย แนวร่วมกลุ่มอิสระธรรมศาสตร์ แนวร่วมพิทักษ์ทรัพยากร แนวร่วมนักเรียนอาชีวะแห่งประเทศไทย และยังมีการจัดตั้งองค์กรลักษณะเช่นนี้ในเขตภูมิภาค เช่น แนวร่วมนักศึกษาเชียงใหม่ ศูนย์นิสิตนักศึกษาภาคใต้ ศูนย์นักเรียนนักศึกษาโคราช เป็นต้น แต่การเคลื่อนไหวทั้งหมดของกลุ่มนักเรียนนักศึกษานี้ ถือกันว่า ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ต่อไปจะขอเรียกย่อว่า ศูนย์นิสิต) เป็นแกนกลางของขบวนการ ในฐานะที่เป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญมาตั้งแต่ก่อนกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ และยังเป็นองค์กรประสานงานขององค์กรนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ อีกด้วย

ต่อมา หลังจากกรณี ๑๔ ตุลาคม การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษายังดำเนินต่อไป โดยทิศทางเปลี่ยนจากการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยไปสู่เป้าหมายอันมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการมุ่งไปที่ปัญหาเอกราช นอกจากนี้ก็คือ การเชื่อมประสานการต่อสู้ของกรรมกรและชาวนาเข้าด้วยกัน สร้างพลังสามประสานขึ้น รวมทั้งเป็นผู้สนับสนุนการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมทั่วไป จึงจะขอก้าวถึงบทบาทของขบวนการนักศึกษาในหัวข้อต่อไป

๓.๑ การต่อสู้เพื่อเอกราช

ทิศทางสำคัญอย่างหนึ่งของขบวนการนักศึกษาหลังกรณี ๑๔ ตุลา ก็คือการเคลื่อนไหวเรื่องปัญหาเอกราช โดยการเริ่มต้นด้านอิทธิพลต่างๆ ของสหรัฐอเมริกาที่มีอยู่ในประเทศไทย ปัญหาสืบเนื่องมาจาก สมัยรัฐบาลเผด็จการทหารได้ตกลงทำสัญญาร่วมมือเป็นพันธมิตรกับสหรัฐ ในการก่อการรุกรานเวียดนาม ยอมให้สหรัฐใช้ดินแดนประเทศไทยเป็นฐานทัพในการโจมตีเวียดนาม เพื่อแลกเปลี่ยนกับผลประโยชน์และเงินช่วยเหลือที่ฝ่ายสหรัฐสนองให้ ดังนั้น เมื่อถึง พ.ศ.๒๕๑๖ จึงมีฐานทัพอเมริกาในไทยถึง ๑๒ แห่ง คือ ที่อุตะเถา ตาคลี อุบลราชธานี อุตรธานี นครพนม น้ำพอง สัตหีบ ลพบุรี เชื่อนน้ำพุโขง โคราช และ กาญจนบุรี โดยมีศูนย์บัญชาการใหญ่ และหน่วยจัสแม็ก ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ มีเครื่องบินสหรัฐประจำในไทยถึง ๕๕๐ ลำ เพื่อใช้ในการทิ้งระเบิดในลาว เขมร และ เวียดนาม และมีทหารอเมริกันที่ประจำอยู่ในไทยนับแสนคน สำหรับหน่วยจัสแม็กในไทยก็มีหน้าที่โดยตรงในการส่งกำลังบำรุงให้ทหารอเมริกันในเวียดนาม

การผูกพันเป็นมิตรกับสหรัฐอเมริกา ยังส่งผลต่อนโยบายต่างประเทศของไทย จากการที่รัฐบาลไทยดำเนินรอยตามนโยบายต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาเสมอ และในทางเศรษฐกิจ บริษัทข้ามชาติของอเมริกาก็เข้ามามีส่วนครอบงำเศรษฐกิจไทยอย่างมาก ตั้งแต่สินค้าประจำวัน เช่น น้ำอัดลม ไปจนถึงยางรถยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้า และการขายอาวุธแก่กองทัพไทย นอกจากนี้ก็คือการครอบครองตลาดทรัพยากร คือ น้ำมันดิบ และแร่ธาตุต่างๆ ซึ่งเป็นสินค้านำเข้าและสินค้าส่งออกที่สำคัญของไทย แต่ที่สำคัญไม่น้อยก็คือ การที่ฐานทัพอเมริกาได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเหนือดินแดนไทย เช่น ในวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๖ กองทัพอเมริกาในประเทศไทยก็ใช้กฎอัยการศึกประหารชีวิตนายเทพ แก่นกล้า ซึ่งมีความผิดในข้อหาใช้ปืนยิงนายทหารอเมริกันเสียชีวิต โดยคดีนี้ไม่ได้ผ่านการพิจารณาของศาลไทยแต่อย่างใด

จากกรณีเช่นนี้ แนวคิดของขบวนการนักศึกษาไทยในสมัย ๑๔ ตุลาคม จึงเห็นว่า ประเทศไทยไม่ได้มีเอกราชสมบูรณ์ หากแต่ต้องตกอยู่ในสถานะกึ่งเมืองขึ้น และถูกครอบงำโดยจักรพรรดินิยมอเมริกา ดังนั้น ทิศทางอันสำคัญยิ่งของขบวนการนักศึกษา นั่นก็คือการต่อสู้เพื่อเอกราชสมบูรณ์ ซึ่งก็คือการต่อต้านจักรพรรดินิยมอเมริกา ซึ่งถือเป็นศัตรูสำคัญของประชาชนไทย ความจริง กระแสต่อต้านสหรัฐอเมริกา เริ่มต้นตั้งแต่ก่อนหน้านี้นี้ ดังจะเห็นได้จาก การที่กลุ่มนักศึกษาก้าวหน้าได้ออกหนังสือชื่อ ภัยขาว เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๔ วิพากษ์วิจารณ์บทบาทของสหรัฐอเมริกาในเอเชีย และโดยเฉพาะในสงครามเวียดนาม แต่ในขณะนั้น กระแสการเรียกร้องเอกราช ยังมิได้เป็นกระแสหลัก เมื่อเทียบกับการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย เพื่อคัดค้านรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ที่ยังคงใช้อำนาจเผด็จการ

เมื่อได้รับชัยชนะในกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ขบวนการนักศึกษาจึงมุ่งเน้นเป้าหมายไปยังการรณรงค์เพื่อเอกราชมากขึ้น โดยมุ่งที่จะคัดค้านและต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมของสหรัฐอเมริกา เพื่อจะให้มีการถอนทหารและฐานทัพอเมริกาออกจากประเทศไทย นอกจากนี้ ก็เพื่อการเรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินนโยบายเป็นอิสระทางด้านการต่างประเทศ แทนที่จะใช้นโยบายตามหลังอเมริกาแต่เพียงอย่างเดียว และรวมทั้งขอให้เลิกสิทธิพิเศษต่างๆ แก่ฝ่ายอเมริกา เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลง ๑๔ ตุลาคม ดูเหมือนว่า ฝ่ายรัฐบาลสหรัฐเองก็จะตระหนักเช่นกันว่า สถานการณ์ในไทยอาจไม่เหมือนเดิมในยุคเผด็จการทหาร ดังนั้นในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๖ จึงได้ส่ง นายวิลเลียม อาร์. คินเนอร์ (William R. Kinner) มาเป็นเอกอัครราชทูตประจำประเทศไทยคนใหม่ กลุ่มนักศึกษาได้ออกแถลงการณ์ในวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน มีความตอนหนึ่งว่า

ฉะนั้น ในโอกาสที่นายวิลเลียม อาร์. คินเนอร์ เอกอัครราชทูตอเมริกันคนใหม่ประจำประเทศไทยเดินทางมารับตำแหน่งนี้ เราจึงขอวิงวอนให้ พ่อแม่ พี่น้อง ประชาชนชาวไทย ได้ให้ความสนใจต่อการมาของบุคคลผู้นี้ให้จงดี เพราะประวัติของบุคคลผู้นี้ มีข้อน่าสังเกตหลายประการคือ

๑. เคยรับราชการในกองทัพบกอเมริกันเป็นเวลานาน (จาก ๒๔๘๓-๒๕๐๔)

๒. เคยเป็นผู้อำนวยการสถาบันวิจัยนโยบายต่างประเทศของ PU ซึ่งเป็นหน่วยงานของ CIA โดยตรง

๓. เคยเขียนหนังสือ ร่วมกับกลุ่มที่วางแผนยุทธศาสตร์การปฏิบัติการรบ ในเอเชีย อาคเนย์ ซึ่งทำงานรับใช้กลุ่มนายทุนวอลสตรีท ซึ่งเป็นนักค้าสงคราม^๙

ปัญหาความขัดแย้งเกิดขึ้นอย่างชัดเจนจากกรณีจดหมายปลอม ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ กล่าวคือ เจ้าหน้าที่ขององค์การสืบราชการลับกลางของสหรัฐ(ซี.ไอ.เอ.) ได้ปลอมว่า เป็นจดหมายของ สหายจรัส หรือ นายเปลื้อง วรรณศรี ซึ่งเป็นผู้นำระดับสูงของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ส่งมาถึงรัฐบาลเพื่อขอเจรจาหยุดยิง ทำให้รัฐบาลไทยเตรียมการที่จะเจรจาหยุดยิงกับฝ่ายพรรคคอมมิวนิสต์เป็นเวลา ๑ เดือน ต่อมาในวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ.๒๕๑๗ องค์การซีไอเอ.ยอมรับว่า นั้นเป็นจดหมายปลอมและขอโทษต่อรัฐบาลไทย จากกรณีนี้เอง นายชินทร์ □ สระคำ อดีต ส.ส.ร้อยเอ็ด ได้ร่วมกับ กระบี่ศักดิ์ และยอดธง ทับทิวไม้ เขียนหนังสือเรื่อง เปิดหน้ากากซี.ไอ.เอ. (๒๕๑๗) เพื่อชี้ให้เห็นถึงความชั่วร้ายของซี.ไอ.เอ.ในประเทศ

^๙ แถลงการณ์ของกลุ่มจุฬาฯเสรี พฤศจิกายน ๒๕๑๖.

ต่างๆ รวมทั้งในประเทศไทยด้วย ชวินทร์ย้ำว่า เขาเขียนเรื่องนี้ ด้วยจุดมุ่งหมายในการปกป้อง ผืนแผ่นดินของ คนไทยและชาติไทย และกล่าวด้วยว่า การพิมพ์หนังสือนี้ เป็นอันตรายต่อชีวิตเขามาก แต่เขาก็ตัดสินใจทำ เพราะ ถ้าจะให้ผมเลือกระหว่างการมีชีวิตอยู่อย่างไร้ความหมาย กับการตายเพื่อรักษาสัจจะนั้น ผมเลือกเอา อย่างหลัง¹⁰ อาจจะเป็นด้วยเหตุนี้เอง ที่ทำให้ชวินทร์ สระคำ ถึงแก่กรรมอย่างมีเงื่อนไขด้วยอุบัติเหตุทางรถยนต์ ในวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๑๗

ใน พ.ศ.๒๕๑๗ มีการตีพิมพ์ซ้ำหนังสือเรื่อง โฉมหน้าจักรพรรดินิยม ของมณี สุทรวรรณ ซึ่งได้เขียน ลงในหนังสือ นิติศาสตร์ ฉบับต้อนรับศตวรรษใหม่เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๐ ในบทความนี้ ผู้เขียนได้ใช้ทฤษฎีของวลาดิมีร์ เลนิน เรื่อง จักรพรรดินิยม : ขั้นสูงสุดของทุนนิยม มาเป็นหลักในการวิเคราะห์ โดยชี้ว่า จักรพรรดินิยม ก็คือ ขั้นผูกขาดของระบบทุนนิยม และได้อธิบายให้เห็นว่า สหรัฐอเมริกานั้น ได้เข้ามารุกรานไทยทั้งในทาง การเมือง เศรษฐกิจ และ วัฒนธรรม จึงได้สรุปว่าภารกิจของประชาชนไทยนั้นจะต้อง ร่วมมือกันผนึกกำลังให้ สนิทแน่น เพื่อทำลายจักรพรรดินิยม และปลดปล่อยพันธะ ที่ทำให้ไทยอยู่ในสภาพเมืองขึ้นและกึ่งเมืองขึ้นนี้ และร่วมมือกับกองทัพบกมหาชนคนงานทั่วโลก เพื่อทำลายลัทธิจักรพรรดินิยมระหว่างประเทศนี้เสีย¹¹ นอกจากนี้ ยังได้มีการตีพิมพ์หนังสือเรื่อง อเมริกัน:อันตราย ของ พิรุณ จัตรวนิชกุล ซึ่งได้มีบทความชี้ชัดถึงการแทรกแซง ของสหรัฐอเมริกาในประเทศไทย ปรากฏว่ากระแสกดดันนี้ เหล่านี้ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านนโยบาย เช่นกัน เพราะเมื่อ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เข้ารับตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ.๒๕๑๘ ก็ได้ แถลงนโยบายว่า จะดำเนินการให้มีการถอนทหารและฐานทัพสหรัฐออกจากประเทศไทย ภายใน ๑ ปี ซึ่ง กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญในการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาต่อมา

กรณีสำคัญต่อมา คือการเคลื่อนไหวกรณีมาฆาเวช ซึ่งเกิดขึ้นจากการที่เรือสินค้าชื่อ มาฆาเวช ของ สหรัฐถูกรัฐบาลเขมรแดงยึด ในวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๘ รัฐบาลสหรัฐได้มอบส่งนาวิกโยธิน ๑,๐๐๐ คน เข้ามาที่ฐานทัพพุตะเภา โดยไม่แจ้งให้รัฐบาลไทยทราบ และใช้การปฏิบัติการจากประเทศไทย โจมตีกอง เรือของกัมพูชา บีบให้ทางการกัมพูชาคืนเรือมาฆาเวชให้สหรัฐ ขบวนการนักศึกษาได้นัดชุมนุมครั้งใหญ่ใน วันที่ ๑๗ พฤษภาคม เพื่อประท้วงการที่สหรัฐละเมิดอำนาจอธิปไตยไทยเช่นนั้น จากนั้น ก็ได้มีการเดินขบวน

¹⁰ ชวินทร์ □ สระคำ และ คณะ. เปิดหน้ากากซี.ไอ.เอ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาราชบรรณ, ๒๕๑๗ : คำนำ.

¹¹ มณี สุทรวรรณ และ อารักษ์ เอกราช. โฉมหน้าจักรพรรดินิยม จักรพรรดินิยมทางเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ : แนวร่วมนักศึกษาเชียงใหม่, ๒๕๑๗ : ๑๔๕.

ประท้วงอเมริกา จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ไปที่หน้าสถานทูตสหรัฐที่ถนนวิฑู และชุมนุมกันอยู่ที่นั่น ๓ วัน ในกรณีนี้ รัฐบาลไทยได้แสดงท่าทีแข็งกร้าวกับรัฐบาลสหรัฐเป็นครั้งแรก โดยการออกแถลงการณ์คัดค้านที่สหรัฐละเมิดอธิปไตย ดำเนินการอันไม่เป็นมิตรและเรียกตัวทูตไทยประจำสหรัฐกลับประเทศ จนกระทั่ง รัฐบาลสหรัฐยอมแสดงความเสียใจกับรัฐบาลไทยอย่างเป็นทางการในวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ฝ่ายนักศึกษาจึงได้เดินทางกลับมายังอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยแล้วสลายตัว แต่ได้มีการประกาศว่า จะมีการต่อสู้ต่อไปจนกว่าสหรัฐจะถอนทหารและฐานทัพออกจากไทยทั้งหมด

จากนั้นในวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๘ ก็ได้มีการชุมนุมใหญ่ของฝ่ายนักศึกษาประชาชน เพื่อแสดงมติด้านอเมริกาอีกครั้ง ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่การเคลื่อนไหวต่อต้านจักรพรรดินิยมอเมริกาครั้งใหญ่ที่สุด เกิดขึ้นตั้งแต่วันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ.๒๕๑๘ ซึ่งเป็นวันกำหนดเส้นตายของรัฐบาลไทย ให้สหรัฐถอนทหารและฐานทัพออกจากประเทศไทย ได้มีการชุมนุมใหญ่ต่อต้านอเมริกาที่สนามหลวง ตรงข้ามมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และปรากฏว่า รัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยึดกำหนดให้ฝ่ายสหรัฐอีก ๔ เดือนเพื่อเก็บข้าวของออกจากประเทศ เมื่อนักศึกษาได้ทราบผลเช่นนั้น ก็ได้มีการประณามรัฐบาลว่าไม่จริงใจ และตกลงให้มีการเดินขบวนไปยังสถานทูตอเมริกาในวันรุ่งขึ้น เพื่อกดดันให้ฝ่ายสหรัฐให้ทำตามกำหนดเวลาในครั้งนี้ได้ ดังนั้นในวันที่ ๒๑ มีนาคม จึงมีการเดินขบวนใหญ่ของนักศึกษาประชาชนนับแสนคน จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไปยังสถานทูตสหรัฐที่ถนนวิฑู กรณีนี้ได้กลายเป็นเหตุรุนแรงเมื่อคนร้ายโยนระเบิดใส่ขบวนแถวของประชาชน เมื่อเคลื่อนไปถึงหน้าบริเวณโรงพยาบาลนครสยาม ทำให้มีผู้เสียชีวิต ๔ คน แต่ขบวนของนักศึกษาก็ยังเคลื่อนต่อไปจนถึงหน้าสถานทูตสหรัฐ และนำไปสเตอร์ฟ้า ประกาศเจตนารมณ์ ๒๐ มีนาคม ไปประกาศไว้

ในวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๘ ได้มีการจัดนิทรรศการที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และฝ่ายเอกสารสิ่งพิมพ์ อมร. ได้มีการออกหนังสือชื่อ อเมริกัน อันธพาลโลก นอกจากนี้ ก็ได้มีการการชุมนุมต่อต้านอเมริกาที่ประตูลัทธิธรรมศาสตร์ด้านถนนพระอาทิตย์ เชิงสะพานพระปิ่นเกล้าฯ ซึ่งครั้งนี้เป็นการชุมนุมต่อต้านจักรพรรดินิยมเป็นครั้งสุดท้าย ก่อนที่จะเกิดกรณีนองเลือด ๖ ตุลาฯ เพราะการเคลื่อนไหวในวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ของขบวนการนักศึกษา ไม่ได้ใช้วิธีการชุมนุม แต่ใช้วิธีการส่งนิสิตนักศึกษาราว ๓,๐๐๐ คนจากทุกมหาวิทยาลัยออกเคาะประตูประชาชน เพื่อพูดคุยและรับฟังข้อเสนอของประชาชนต่อกรณีจับไล่จักรพรรดินิยมอเมริกา

ในท้ายที่สุดการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาก็ได้ผลพอสมควร เพราะหลังจาก พ.ศ.๒๕๑๕ สหรัฐก็ถอนทหารและฐานทัพทั้งหมดออกไปจากประเทศไทย หลังจากนั้นอิทธิพลการครอบงำของสหรัฐที่มีต่อไทยก็ลดลง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นการเสื่อมถอยอำนาจของสหรัฐในขอบเขตทั่วโลกอีกด้วย

การต่อต้านจักรพรรดินิยมอเมริกาของขบวนการนักศึกษา ส่วนหนึ่งเป็นอิทธิพลของลัทธิชาตินิยมซึ่งมีการตีความใหม่ เพราะในสายตาของรัฐบาลไทยในระยะก่อนหน้านี้นี้ ศัตรูที่จะรุกรานประเทศไทยนั้น คือ คอมมิวนิสต์ ที่มุ่งจะแทรกซึมบ่อนทำลายความสงบสุขของประเทศไทย ความรักชาตินั้น หมายถึงการที่จะต้องรังเกียจชิงชัง และต่อต้านการรุกรานของคอมมิวนิสต์ ซึ่งโดยนัยมักจะหมายถึงคอมมิวนิสต์จีนและเวียดนามเหนือ ส่วนสหรัฐอเมริกาคือมหามิตรที่มุ่งให้ความช่วยเหลือประเทศไทยให้พ้นจากการรุกรานของคอมมิวนิสต์ ปรากฏว่าขบวนการนักศึกษาลง ๑๔ ตุลาฯ ได้ตีความเสียใหม่ว่า ศัตรูที่รุกรานและครอบงำประเทศไทยอย่างแท้จริงนั้นคือสหรัฐอเมริกา ส่วนคอมมิวนิสต์นั้นเป็นเพียงผีที่ปลุกขึ้นมาสร้างภาพให้ประชาชนหวาดกลัว เพราะไม่ได้ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนเลยว่า มหาอำนาจคอมมิวนิสต์ คือ สหภาพโซเวียตและจีน จะก่อการรุกรานประเทศไทยในทางใด หากในประเทศไทยนี้มีแต่ครอบครองของทหารและฐานทัพอเมริกา รวบรวมว่าประเทศตกอยู่ภายใต้การยึดครอง นอกจากนี้สหรัฐอเมริกาคือผู้ก่อสงครามในอินโดจีน ทำให้ประชาชนผู้บริสุทธิ์เป็นจำนวนมากต้องบาดเจ็บล้มตาย แต่ที่สำคัญก็คือ การครอบงำและรุกรานของสหรัฐอเมริกา ดำรงอยู่ได้ก็ด้วยความร่วมมือของชนชั้นปกครองไทย นั่นเอง ดังที่หนังสือ กุหลาบบานเมื่อปี ร.ศ.๑๙๔ ได้สะท้อนว่า

พฤติกรรมของสหรัฐ ไม่มีอะไรน่าสงสัยอีกต่อไป เขาเป็นอสูรสงคราม-นักปราบปรามประชาชนอเมริกาทำให้เกิดสงครามสู้รบกันอย่างนองเลือดและยืดเยื้อ อเมริกาเข่นฆ่าประชาชนผู้เรียกร้องเอกราช ต้องการสลัดให้หลุดจากแอกการครอบงำของต่างชาติ ไม่รู้จักเท่าไรต่อเท่าไร

ว่าถึงส่วนของประเทศไทยเราเอง อสูรสงครามนักปราบปรามประชาชน ไม่ได้มีแต่เฉพาะหัวโจกใหญ่ อย่างจักรพรรดินิยมอเมริกาเท่านั้น ยังมีพวกชนชั้นปกครอง ที่เป็นตัวแทนของชนชั้นนายทุนใหญ่ และเจ้าที่ดินใหญ่ พวกเขาด้านหนึ่งมีอำนาจอยู่ได้ด้วยการพิทักษ์คำชูของอเมริกา อีกด้านหนึ่งก็ได้ผลตอบแทนจากอเมริกาเป็นเศษดอลลาร์เล็กๆ น้อยๆ ดังนั้นพวกเขาจึงสมคบแนบสนธิเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับอเมริกา

อสุรสงคราม-นักปราบปรามประชาชนทั้งหัวใจและลูกสมุนนี้เหี้ยมโหดมาก ก่อหนี้เลือดไว้กับประชาชนมหาศาล จึงเป็นหน้าที่ของเยาวชนผู้รักชาติรักประชาธิปไตย ทุกคน จะต้องร่วมมือร่วมใจกันกำจัดอสุรสงคราม-นักปราบปรามประชาชนนี้ให้หมดสิ้นไป¹²

๓.๒ การเคลื่อนไหวอื่นๆ ของขบวนการนักศึกษา

นอกเหนือจากการเคลื่อนไหวเพื่อให้ประเทศไทยมีเอกราชสมบูรณ์แล้ว ขบวนการนักศึกษายังได้ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อคัดค้านการปราบปรามของฝ่ายรัฐ เรื่องที่มีความล่อแหลม และเผชิญอำนาจรัฐโดยตรงได้แก่ กรณีบ้านนาทราย และ กรณีถ้ำปลงเขาเผาลงถึงแดง นอกจากนี้ ยังมีการเคลื่อนไหวครั้งที่สำคัญครั้งอื่นๆ ดังจะกล่าวได้คือ

กรณีนาทราย เริ่มจากเมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ.๒๕๑๗ มีการเผาหมู่บ้านนาทราย ที่อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย ซึ่งมีประชากรราว ๑,๕๐๐ คน ทางราชการได้อ้างว่า ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์เป็นผู้เผาหมู่บ้าน แต่ในวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๗ เมื่อ นายธีรยุทธ บุญมี ผู้ประสานงานกลุ่ม ประชาชนเพื่อประชาธิปไตย(ปช.ปช.) ได้นำนายลม กาญจนสาร ผู้ใหญ่บ้านนาทรายมาเปิดเผยเรื่องการเผาหมู่บ้านว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐเองเป็นผู้ปิดล้อมและเผาหมู่บ้าน ทั้งยังสังหารชาวบ้านตายอีก ๓ คน ซึ่งถือว่าเป็นการเหยียบย่ำกฎหมายบ้านเมืองครั้งใหญ่ จากนั้น ก็ได้นำชาวบ้านเข้าพบนายกรัฐมนตรีเพื่อชี้แจงความจริง ในที่สุดผู้ว่าราชการจังหวัดหนองคาย ต้องยอมรับว่าเจ้าหน้าที่เป็นผู้เผาหมู่บ้าน แต่ก็อ้างว่าชาวบ้านเป็นผู้ก่อการร้ายจึงต้องเผา จนกระทั่งในวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ รัฐบาลต้องตั้งกรรมการขึ้นสอบสวนข้อเท็จจริงกรณีนี้ ในขณะที่ฝ่ายนักศึกษาได้นัดชุมนุมที่สนามหลวง และศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ได้ยื่นข้อเรียกร้องแก่รัฐบาล ๓ ข้อ คือ ให้รัฐบาลชดใช้ค่าเสียหายแก่ชาวบ้านนาทราย ให้หาตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษตามขบวนการยุติธรรม และ ให้ยอมรับและเปลี่ยนแปลงนโยบายการปราบปราม

ต่อมา ในวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๗ พล.ท.สายหยุด เกิดผล ผู้อำนวยการ กอ.ปค.(กองอำนวยการป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์) ยอมรับว่า เหตุการณ์ที่บ้านนาทราย เจ้าหน้าที่ทำเกินกว่าเหตุ และทางราชการจะยอมชดใช้ค่าเสียหายและสร้างบ้านให้ใหม่ และจะเลิกใช้นโยบายดาต่อดา ฟันต่อฟันในทางการเมือง

¹² 16 ไพศาล เจิดเจดน์ ความเป็นจริงของสงคราม กุหลาบบานเมื่อปี ร.ศ.๑๙๔. หนังสือประจำปีของโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ๒๕๑๕ : ๕๖.

ผลจากกรณีนี้ ชวินทร์ สระคำ จึงได้เขียนเป็นหนังสือเรื่อง พิชญเพลิงร้ายที่บ้านนาทราย พิมพ์ใน พ.ศ.๒๕๑๗ ก่อนที่จะเสียชีวิตอย่างมีเงื่อนไข

ต่อมาเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๘ ได้มีการเปิดเผยข้อมูลถึงปฏิบัติการทางการทหารของฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐที่จังหวัดพัทลุง เรียกว่า กรณีถล่มเขาเผาลงดังแดง นั่นคือ ในระหว่างปี พ.ศ.๒๕๑๔-๒๕๑๖ ฝ่ายเจ้าหน้าที่ปราบคอมมิวนิสต์ภาคใต้ ใช้นโยบายเหวี่ยงแหล่ล้อมจับกุมประชาชนไปสอบสวนแล้วฆ่ามากกว่าสามพันคน ได้มีการเปิดอภิปรายที่ท้องสนามหลวงโดยศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย และแนวร่วมต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ เปิดเผยข้อเท็จจริงกรณีนี้ในวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๘ และต่อมาในวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ตัวแทนประชาชนพัทลุง ก็เข้าพบและยื่นหนังสือร้องทุกข์ถึง พล.อ.ถนอม กวีสวัสดิ์ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด สำหรับความรุนแรงในกรณีดังแดง รายละเอียดที่ปรากฏคือ

เจ้าหน้าที่ประกอบด้วยทหาร ตำรวจ และ อ.ส. เข้าล้อมหมู่บ้าน...จับบรรดารายรฐที่ต้องสงสัยไปเป็นจำนวนมาก แล้วทำการสอบสวนโดยวิธีการทารุณต่างๆ เช่น สอบสวนแล้วเมื่อไม่รับก็ยิงกรอกหู ใช้หมอนทุบ ตันคอ จับชาวบ้านใส่ถังแดงแล้วเผาทั้งเป็น บางครั้งก็ให้ถือมีดกันคนละเล่มฆ่ากันเอง และมีรายรฐอีกจำนวนมากที่ถูกจับไปแล้วหายสาบสูญไม่ได้กลับบ้าน บางคราวเมื่อมีฝนตกหนักก็มักพบกระโหลกคนกลิ้งลงมาจากเขา ทำให้เชื่อกันว่า รายรฐที่หายไปนั้น ถูกจับขึ้นเฮลิคอปเตอร์แล้วถล่มลงมาจากกลางอากาศ¹³

ในกรณีนี้ ทางฝ่ายกลไกรัฐ ไม่สามารถให้ชัดเจนได้ นอกจากที่ พล.อ.สาวยุทธ เกิดผล ผู้อำนวยการ กอ.รมน.(กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน) ชี้แจงในเบื้องต้นว่า เรื่องนี้ต้องฟังหูไว้หู ผมไม่ขอออกความเห็น แต่ พล.อ.ถนอม กวีสวัสดิ์ ขอมรับว่า เรื่องดังแดงนั้นเกิดขึ้นจริง และจะลาออกจากตำแหน่งใน กอ.รมน. สำหรับรายงานทั้งหมดเกี่ยวกับกรณีดังแดงนี้ เรื่องยศ จันทรศิริ ได้นำมาเรียบเรียงลงในสังคมศาสตร์ปริทัศน์ และวิจารณ์ กอ.รมน.อย่างหนัก¹⁴ ซึ่งสอดคล้องกับกระแสสังคมในขณะนั้นที่ต่อต้าน กอ.รมน.อยู่แล้ว จนถึงขนาดเสนอยุบหน่วยงานเสีย หรือให้ย้ายไปสังกัดมหาดไทย¹⁵ ท้ายที่สุด ในเดือนมีนาคม พ.ศ.๒๕๑๘

¹³ คดีดังแดง บ้านไมลาขอีกครั้งหรือ? ประชาชาติ. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๖๖ (๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘) : ๑๒.

¹⁴ เรื่องยศ จันทรศิริ. ถล่มเขาเผาลงดังแดง สังคมศาสตร์ปริทัศน์. ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๑๘) : ๔๑-๗๑.

¹⁵ กอ.รมน. จะยุบหรือไม่ยุบ ประชาชาติ. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๖๘ (๑๓ มีนาคม ๒๕๑๘) : ๑๑.

พล.อ.สาวยุทธ เกิดผล เองกลับกลายเป็นเป้าหมาย เพราะมีคำสั่งย้ายไปดำรงตำแหน่งอื่น และให้ พล.ต.ภิญโญ วัชรเทศ มารับตำแหน่งผู้อำนวยการ กอ.รมน.แทน

การเคลื่อนไหวสำคัญในระยะปิดภาคฤดูร้อนเดือนมีนาคม-เมษายน พ.ศ.๒๕๑๗ ก็คือ การเข้าร่วมโครงการเผยแพร่ประชาธิปไตย โดยโครงการนี้ได้งบประมาณจากรัฐบาล และศูนย์นิสิตเป็นผู้ผลักดัน ได้มีการรับอาสาสมัครนิสิตศึกษานับพันคน เพื่อออกไปเผยแพร่ประชาธิปไตยในชนบท เพื่อรองรับการเลือกตั้งที่จะมีขึ้น ปรากฏว่า นักศึกษาที่ได้ออกไปสู่ชนบทในครั้งนี้ ได้ไปเรียนรู้ถึงความทุกข์ยากเดือดร้อนที่แท้จริงของประชาชนระดับล่าง จึงก่อให้เกิดความสำนึกที่จะต้องรับผิดชอบ และช่วยแก้ปัญหาของประชาชนมากยิ่งขึ้น โครงการเผยแพร่ประชาธิปไตยครั้งนี้จึงมีส่วนสำคัญยิ่งในการนำนักศึกษาไปประสานกับชาวบ้าน และจะมีส่วนอย่างยิ่งในการหนุนช่วยการต่อสู้ของชาวบ้านในระยะต่อมา นอกจากนี้แล้วก็คือ กลุ่มนักศึกษาส่วนมากที่ออกชนบท ได้ข้อสรุปว่า การเกิดของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ในชนบท เป็นปัญหภายใน ไม่ใช่ปัญหาการแทรกแซงจากภายนอก เพราะโดยมากเกิดจากเจ้าหน้าที่ของรัฐใช้อำนาจข่มเหงราษฎร

จากนั้น เมื่อรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ได้มีการร่างเสร็จเรียบร้อยและผ่านการพิจารณาของที่สองจากสภาผู้แทนราษฎร ขบวนการนักศึกษาได้เปิดการชุมนุมที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๗ เพื่อแสดงความเห็นว่า สภานิติบัญญัติแห่งชาติร่างรัฐธรรมนูญที่ไม่เป็นประชาธิปไตย จึงเรียกร้องให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญใหม่ ใน ๔ ประเด็นคือ ๑. ให้ประชาชนอายุ ๑๘ ปีมีสิทธิในการเลือกตั้ง ๒. ให้ ประชาชนตั้งแต่อายุ ๒๑ ปีขึ้นไปสมัครรับเลือกตั้งได้ ๓. ถัดค้ำ้นการมี ๒ สภา โดยยังคงวุฒิสภาที่มาจากการแต่งตั้ง ๔. การยอมให้ทหารต่างชาติเข้ามาตั้งในประเทศไทยได้ โดยไม่ต้องผ่านสภาผู้แทนราษฎร

การชุมนุมครั้งนี้ ดำเนินไป ๓ วัน ก็สลายตัว หลังจากที่นายกรัฐมนตรีสัญญา ธรรมศักดิ์ ให้มีบันทึกปลอบใจว่า จะช่วยเหลือผลักดัน แม้ว่ารัฐบาลจะไม่มีอำนาจ เพราะถือว่าเป็นเรื่องที่สภาผู้แทนราษฎรจะวินิจฉัยเอง

นอกจากนี้ ก็คือการเคลื่อนไหวกรณี ๕ ขาวนา เริ่มต้นจากเมื่อวันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๘ เมื่อฝ่ายตำรวจภูธร ที่ลำพูน ได้จับผู้นำชาวนาจังหวัดลำพูน ๘ คน และนักศึกษา ๑ คน ด้วยข้อหาว่าลอบวางเพลิงเมือง และทำให้เกิดความวุ่นวายในบ้านเมือง ศูนย์นิสิตได้เรียกประชุมทันที และตกลงเคลื่อนไหวคัดค้านโดยยื่นข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลให้ปล่อยตัวผู้ต้องหา และขอให้รัฐบาลดำเนินจับตัวคนร้ายที่สังหารผู้นำชาวนาในขณะนั้น การชุมนุมประท้วงมีขึ้นในวันที่ ๕ สิงหาคม ทั้งที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ และที่ประตูท่าแพ

เชียงใหม่ รัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ให้คำตอบกับฝ่ายนักศึกษาว่า การจับกุมนั้นดำเนินไปตามหลักฐาน จึงไม่อาจปล่อยตัวได้ ดังนั้น การชุมนุมจึงยืดเยื้อต่อไป ทั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ต่างหยุดเรียนประท้วง ตั้งแต่วันที่ ๖ สิงหาคม เป็นต้นไป การชุมนุมยืดเยื้อมาจนถึงวันที่ ๑๔ สิงหาคม จนเมื่อกรมอัยการสั่งไม่ฟ้องผู้ต้องหา การชุมนุมจึงสลายลง

๔. การเปลี่ยนแปลงในด้านวัฒนธรรม

อิทธิพลของแนวคิดสังคมนิยม ทำให้นักศึกษากลายเป็นแนวทางในการวิพากษ์วัฒนธรรมเก่าด้วยการเสนอคำขวัญ ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน มาหักล้างแนวทางศิลปะแบบเก่า โดยการวิพากษ์ว่า แนวทางศิลปวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่นั้น เป็นศิลปะที่มุ่งรับใช้ชนชั้นปกครองศักดินาและทุนนิยม เพื่อจะมอมเมาให้ประชาชนพรมัวอยู่กับความล้าหลัง และยอมรับการครอบงำของชนชั้นปกครอง ศิลปะแนวใหม่จึงไม่ควรที่จะเป็นเช่นนั้น หากแต่จะต้องเป็นศิลปะที่รับใช้ประชาชน โดยการสะท้อนภาพความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชนคนชั้นล่าง แล้วเสนอทางออกหรือแนวทางการต่อสู้ต่อคนเหล่านั้น กระแสศิลปะเพื่อชีวิตนี้ ได้ส่งผลกระทบอย่างยิ่งต่องานด้านวรรณกรรม ส่วนหนึ่งก็คือการนำเอาวรรณกรรมเพื่อชีวิตเดิมที่เคยตีพิมพ์ในช่วงทศวรรษ ๒๔๕๐ มาตีพิมพ์ซ้ำ ต่อมา ใน พ.ศ.๒๕๑๑ ก็ได้มีการจัดนิทรรศการเสาววรรณคดี โดยสาระคือการนำเอาวรรณคดีทั้งหลาย ที่ถือกันว่าทรงคุณค่ามาวิพากษ์วิจารณ์ให้เห็นด้านที่เป็นวรรณกรรมรับใช้ชนชั้นศักดินา ส่วนนิยายประโลมโลกทั้งหลายก็ถูกวิพากษ์ว่าเป็นวรรณกรรมน้ำเน่า มอมเมา เสนอแต่เรื่องไร้สาระ ดังนั้น ขบวนการนักศึกษาจึงได้พยายามที่จะเสนอรูปแบบใหม่แห่ง วรรณกรรมเพื่อชีวิต เข้าแทนที่ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่มุ่งจะสะท้อนถึงความทุกข์ยาก และการต่อสู้ของประชาชนที่ถูกกดขี่

กระแสวรรณกรรมเพื่อชีวิตเหล่านี้ ส่วนหนึ่งเป็นการรื้อฟื้นกระแสวรรณกรรมเพื่อชีวิตที่เริ่มพัฒนาในทศวรรษที่ ๒๔๕๐ มีการรื้อฟื้นและตีพิมพ์ซ้ำงานเขียนของกลุ่มอักษรสาส์น งานเขียนของจิตร ภูมิศักดิ์และนักเขียนอื่นในสมัยนั้น เช่น การตีพิมพ์งานเรื่อง ข้อคิดจากวรรณคดี ของ อินทรายุทธ(อัศนี พลจันทร) เรื่อง ศิลปวรรณคดีกับชีวิต ของ บรรจง บรรเจิดศิลป์(อุดม สีสุวรรณ) รวมทั้งนวนิยายเพื่อชีวิต เช่น แลไปข้างหน้า ของ ศรีบูรพา ปีสาง และ ความรักของวัลยา ของ เสนีย์ เสาวพงศ์ เมืองนิมิตร ของ ม.ร.ว.นิมิตมงคล นวรัตน์ เป็นต้น แต่กระนั้น กระแสแห่งวัฒนธรรมของยุคหลังกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ก็มีการลักษณะพิเศษของยุคสมัยตนเอง กรณีหนึ่งก็คือ การเกิดการเฟื่องฟูของ นวนิยายและหนังสือเด็กจากจีน โดยมีการพิมพ์เผยแพร่ออกเป็นภาษาไทยจำนวนมาก เช่น พายุ ซึ่งลงพิมพ์เป็นตอนๆ ในนิตยสารเอเชียวิเคราะห้ข่าว ก่อนมีการรวมเล่ม เรื่องอื่น ได้แก่ ตะเกียงแดง รุกหนีอรบได้ เกาอี้เป่า ทหารน้อยจางก่า เดินทัพทางไกลไปกับประธานเหมา เข้า

โรงเรียน หยางกินซือวีรชนอมตะ และหลิวหลาน เป็นต้น ซึ่งลักษณะของทุกเรื่อง จะต้องสะท้อนให้เห็นซึ่งจิตใจที่เสียสละและกล้าหาญของประชาชนจีน ที่อุทิศชีวิตเพื่อชาติ และเพื่อการปฏิวัติเพื่อสร้างสังคมอันดีงามอันเป็นแบบอย่างแก่ชนรุ่นหลัง

ไม่เพียงแต่การรับอิทธิพลจากช่วงทศวรรษ ๒๔๕๐ และการรับอิทธิพลจากจีน กระแสวัฒนธรรมเพื่อชีวิตในสมัย ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ก็ได้ก่อให้เกิดการสร้างวรรณกรรมเพื่อชีวิตแห่งยุคสมัยตนเองเช่นกัน เช่น ได้เกิดการเขียนเรื่องสั้นใหม่ โดยนักเขียนรุ่นใหม่ เช่น สถาพร ศรีสังข์ วัฒน์ วรรณยางกูร นอกจากนี้ ด้านนวนิยาย เช่น พ่อข้าพเจ้าจะยิ้ม ของ สันติ ชูธรรม พิราบแดง ของ สุวัฒน์ วรดิลก ไม้ตัน ของ สุจิตต์ วงษ์เทศ คำปล่อมะกอก ของ วัฒน์ วรรณยางกูร หรือการเกิดงานแปลใหม่ เช่น คนขี้เลื้อย ของ กวาณี ภักฎาจารย์ ซึ่งเป็นนวนิยายเพื่อชีวิตอินเดีย เบ้าหลอมนักปฏิวัติ ของ นิโคล โออฟโตรอฟสกี แต่ที่เฟื่องฟูอย่างมากคือ บทกวีใหม่ที่แต่งโดย รวี โคมพระจันทร์ วิสา คัญทัพ ซึ่งได้มีการรวมเล่มตีพิมพ์ออกเป็นเล่ม

ควบคู่กับการเคลื่อนไหวในวงการวรรณกรรม ก็คือ การวิพากษ์ระบบการศึกษาแบบเก่าว่า เป็นการศึกษาแบบล้าหลัง ไร้ใช้สังคมทุนนิยม และใช้ระบบแพ้คัดออก ซึ่งทำให้ชนชั้นล่าง มีโอกาสเข้าถึงการศึกษาได้ยาก จึงได้มีการจัดนิทรรศการโฉมหน้าการศึกษา และฆ่าแหล่หลักสูตร เมื่อต้นปี พ.ศ.๒๕๑๗ ซึ่งวิพากษ์เนื้อหาการศึกษาแบบเก่า และเสนอให้จัดการศึกษาเพื่อมวลชน ขึ้นแทนที่ ในขณะเดียวกัน ก็มีการพิมพ์หนังสือออกมามากมายเพื่อนำเสนอแนวคิดเช่นนี้ เช่น เรื่อง การศึกษาเพื่อมวลชน ซึ่งเป็นหนังสือรวมบทความพิมพ์ตั้งแต่เดือน มีนาคม พ.ศ.๒๕๑๗ โรงเรียนตายแล้ว ของ ช.เชียวพุ่มพวง พิมพ์ใน พ.ศ.๒๕๑๗ ซึ่งกลายเป็นหนังสือขายดี ผลสะท้อนจากการวิพากษ์แนวทางการศึกษา และการเสนอการศึกษาเพื่อมวลชน ทำให้รัฐบาลต้องยอมรับ และตั้งกรรมการพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๘

ในด้านบทเพลง และดนตรีก็เช่นเดียวกัน เพลงแบบเก่าจะถูกวิจารณ์ว่า เป็นเพลงไม่มีเนื้อหาสาระสะท้อนแต่เรื่องความรักส่วนตัว ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคม ขบวนการนักศึกษาจึงได้ให้กำเนิดเพลงแบบใหม่ ที่เรียกว่า เพลงเพื่อชีวิต ซึ่งเป็นบทเพลงที่สะท้อนชีวิตและความทุกข์ยากของประชาชน ได้เกิดวงดนตรีเพื่อชีวิตขึ้นมาในขบวนการนักศึกษามากมาย วงดนตรีเพื่อชีวิตที่เกิดขึ้นมาเป็นวงแรกก็คือ วงดนตรี ท.เสนและสัญจร ใน พ.ศ.๒๕๑๖ ซึ่งนำโดย สุรชัย จันทิมาธร และเล่นเพลง คนกับควาย ที่แต่งโดย สมคิด สิงสง และเพลงเปิบข้าวที่นำมาจากบทกวีของจิตร ภูมิศักดิ์ วงนี้ต่อมาพัฒนามาเป็นวงดนตรีคาราวาน นอกจากนี้ ก็เช่น วงดนตรีกรรมมาชน ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งส่วนใหญ่ นำเอาเพลงที่จิตร ภูมิศักดิ์แต่งไว้มาร้อง วงดนตรีโคมฉาย และ วงดนตรีลูกทุ่งสังฆกรรม ของนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง วงดนตรีรุรชน ของกลุ่ม

นักศึกษาคูร นอกจากนั้น วงดนตรีที่มีเอกลักษณ์อันน่าสนใจ คือ วงดนตรีต๋นกล้า ซึ่งเป็นวงดนตรีเพื่อชีวิตที่ใช้เครื่องดนตรีไทยบรรเลง เพลงเพื่อชีวิตเหล่านี้ ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากขบวนการนักศึกษา และได้กลายเป็นอาวุธอันสำคัญในการเผยแพร่อุดมการณ์ ตลอดจนปลุกเร้าจิตใจนักศึกษาให้มีความรู้สึกกล้าต่อสู้ เพลงหลายเพลงมีบทบาทอย่างมาก ในการสร้างจิตสำนึกรับใช้ประชาชนและความใฝ่ฝันถึงสังคมใหม่แก่นักศึกษา เช่น เพลงเพื่อมวลชน ที่เสนอให้นักศึกษาปลื้มเพื่อรับใช้ประชาชน เพลงฟ้าใหม่ของ จิตร ภูมิศักดิ์ ก็สะท้อนให้เห็นถึงความหวังต่อสังคมใหม่ที่กำลังจะมาถึง เพลงอเมริกันอันตรายสะท้อนถึงภาระหน้าที่ในการต่อต้านจักรวรรดินิยมอเมริกา เพลงความตายอย่างมีค่าปลุกใจให้นักศึกษากล้าเสียสละเพื่ออุดมการณ์ และ เพลงต้นมะขามสนามหลวง ก็สะท้อนให้เห็นถึงสภาพการเผชิญหน้ากับชนชั้นปกครองที่แหลมคมมากขึ้น ส่วนเพลงอินโดจีน ก็แต่งขึ้นเพื่อสวดศิษย์ชนะของประชาชนอินโดจีน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม กลุ่มชนชั้นนำได้ควบคุมการเผยแพร่เพลงเพื่อชีวิตอย่างยิ่ง โดยไม่ยอมให้เพลงเหล่านี้ได้ออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียง หรือโทรทัศน์เลย ดนตรีเพื่อชีวิตจึงกลายเป็นวัฒนธรรมเฉพาะของขบวนการนักศึกษา จนกระทั่งถึงเวลาเมื่อเกิดกรณี ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๕

ในวงการละครก็เช่นเดียวกัน ละครเพื่อชีวิตซึ่งถือกำเนิดตั้งแต่ก่อนกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ก็คือละครพระจันทร์เสี้ยว ต่อมาก็เกิด วงตะวันเพลิง ของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วงแฉกดาวของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จนถึง พ.ศ.๒๕๑๘ ชมรมศิลปะการละครของทุกมหาวิทยาลัย ก็หันมาจัดแสดงละครเพื่อชีวิตทั้งสิ้น จากนั้น เมื่อมีการจัดนิทรรศการ หรือมีการชุมนุมของนักศึกษาประชาชน ละครเพื่อชีวิต จินตลีลาและงิ้วที่ก้าวหน้า ก็จะกลายเป็นศิลปวัฒนธรรมที่เป็นหัวใจของการแสดงบนเวทีเสมอ

กลุ่มจิตรกรรมและประติมากรรมเพื่อชีวิต ที่พัฒนาขึ้นมาหลังจากกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ก็ก่อให้เกิดการการจัดตั้งกลุ่มแนวร่วมศิลปินแห่งประเทศไทยขึ้น ซึ่งศิลปินฝ่ายก้าวหน้าทั้งหลายได้รวมกันและได้เลือกให้ พนม สุวรรณนาถ เป็นประธานแนวร่วมคนแรก จากนั้น ก็ได้จัดนิทรรศการชื่อ ศิลปวัฒนธรรมทางขึ้น ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๘ เพื่อวิเคราะห์และวิพากษ์ศิลปวัฒนธรรมที่รับใช้ชนชั้นที่กดขี่ และเสนอศิลปวัฒนธรรมใหม่ที่รับใช้ประชาชนต่อมาจิตรกรกลุ่มนี้เขียนภาพสะท้อนถึงปัญหาสังคมการเมืองอย่างชัดเจน ชุติภาพที่เด่นมากคือการแสดงภาพเมื่อครบรอบ ๒ ปี ๑๔ ตุลา เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๘ กลุ่มศิลปินได้วาดภาพคัทเอ้าท์ทางการเมืองเกี่ยวกับการต่อสู้ของประชาชนจำนวน ๔๘ ภาพ ออกแสดงบนเกาะกลางถนนราชดำเนินตลอดสาย ซึ่งเป็นนิทรรศการภาพศิลปะขนาดใหญ่ครั้งแรก และสร้างผลสะท้อนอย่างมากต่อวงการศิลปะในประเทศไทย

๕. การปรับตัวของขบวนการนักศึกษา

กระแสวิพากษ์วัฒนธรรมของขบวนการนักศึกษา ยังก่อให้เกิดการปรับขบวนการภายในด้วย เนื่องจาก กรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ได้สร้างผลสะท้อนให้กับมหาวิทยาลัยต่างๆ จึงทำให้เกิดพรรคนักศึกษาที่ก้าวหน้าในทุกมหาวิทยาลัย และได้มีการขยายงานมวลชนในหมู่นักศึกษา จนหลายพรรคได้รับเลือกตั้งให้เป็น พรรคบริหารมหาวิทยาลัย ในกรณีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นฐานอันมั่นคงของฝ่ายนักศึกษา ก้าวหน้า ที่มีแนวโน้มสนับสนุนการต่อสู้ของประชาชน กลุ่มนักศึกษาที่ก้าวหน้าในมหาวิทยาลัย ได้ร่วมกันตั้ง พรรคนักศึกษาชื่อ พรรคพลังธรรม ตั้งแต่ก่อนกรณี ๑๔ ตุลาฯ และได้ส่ง พีรพล ตรีเกษม ลงสมัครเลือกตั้ง ได้รับชัยชนะมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๖ ต่อมาใน พ.ศ.๒๕๑๗ ได้ส่ง วิจิตร ศรีสังข์ ลงสมัครรับเลือกตั้ง และได้เป็น พรรคบริหารองค์การนักศึกษาต่อมาอีกสมัยหนึ่ง

ส่วนที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง กลุ่มนักศึกษาก้าวหน้าได้ก่อตั้งเป็นพรรคสังคมนิยมใน พ.ศ.๒๕๑๗ แต่ พ่ายแพ้การเลือกตั้งองค์การนักศึกษา แม้ว่าจะคุมเสียงในสภาไว้ได้ โดยพรรคที่ชนะเลือกตั้ง คือ พรรคธรรม ธรรม ซึ่งเป็นฝ่ายกลาง จนถึง เดือนมกราคม พ.ศ.๒๕๑๘ พรรคสังคมนิยมจึงชนะเลือกตั้งทั้งองค์การบริหาร และสภา และ ใน พ.ศ.๒๕๑๙ พรรคสังคมนิยมก็ชนะอีกครั้งหนึ่ง โดยมี มหิทธิ์ ดันบุญเพิ่ม เป็นนายกองค์การ ที่มหาวิทยาลัยมหิดล นักศึกษาฝ่ายก้าวหน้าได้ตั้งพรรคแนวร่วมมหิดลขึ้นมาสมัครรับเลือกตั้ง และได้รับชัยชนะ เช่นเดียวกันที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ได้มีการตั้งพรรคพลัง ซึ่งชนะการเลือกตั้งใน มหาวิทยาลัย สำหรับที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พรรคนักศึกษาที่ก้าวหน้าชื่อ พรรคประชาธิปไตย ชนะการเลือกตั้ง เช่นกัน และ ใน พ.ศ.๒๕๑๙ จาตุรงค์ ฉายแสง ได้รับเลือกเป็นนายกองค์การ

สำหรับที่จุฬาลงกรณ์กลุ่มนักศึกษาก้าวหน้าได้ตั้งพรรคจุฬาประชาชนขึ้น แต่ใน พ.ศ.๒๕๑๘ นั้น พรรคที่ชนะเลือกตั้ง คือ พรรคอิสราธิปไตย ซึ่งเป็นฝ่ายกลาง จนในการเลือกตั้ง พ.ศ.๒๕๑๙ พรรคจุฬา ประชาชนได้รณรงค์แข่งกับพรรคน้องที่จุฬาซึ่งเป็นพรรคฝ่ายขวา และได้รับชัยชนะ เป็นครั้งแรก โดยผลักดัน ให้ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ขึ้นรับตำแหน่งนายกสโมสร นอกจากนี้ก็คือที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งเป็นที่ มั่นของกลุ่มนักศึกษาฝ่ายซ้ายหลัง พรรคนักศึกษาที่ก้าวหน้าคือ พรรครวมพลังสามัคคี ก็ชนะเลือกตั้งเมื่อต้นปี พ.ศ.๒๕๑๙ นอกจากนี้ยังมีการตั้งพรรคนักศึกษาก้าวหน้าในวิทยาลัยครูหลายแห่ง และชนะเลือกตั้งเช่นกัน จึง เป็นที่น่าสังเกตว่า พรรคนักศึกษาฝ่ายก้าวหน้าชนะการเลือกตั้งในทุกมหาวิทยาลัย ใน พ.ศ.๒๕๑๙ สำหรับในระดับโรงเรียนมัธยม แม้ว่าจะไม่มีการเลือกตั้งในลักษณะเช่นนี้ แต่กลุ่มนักเรียนที่ก้าวหน้า ก็ขยายองค์กรของ ตนเองได้อย่างรวดเร็วเช่นเดียวกัน

การขยายอิทธิพลที่ก้าวหน้าของฝ่ายนักศึกษานั้น มีผลกระทบอย่างมากต่อการเสื่อมสลายของระบบ โชคัส ระบบอาวุโส และประเพณีรับน้องอันเหลวไหลของนิสิตนักศึกษา ซึ่งเป็นกระแสของนักศึกษาในระยะ ก่อนกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ มหาวิทยาลัยรามคำแหงซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยเปิด เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกที่ไม่มีการรับน้องเช่นนั้น ต่อมา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็เลิกระบบเช่นนั้นตั้งแต่วันที่ ๑๔ ตุลาคม โดยจะเรียก นักศึกษาใหม่ที่เข้าสู่มหาวิทยาลัยด้วยคำว่า เพื่อนใหม่แทนคำว่าน้องใหม่ และใน พ.ศ.๒๕๑๗ องค์การ นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดการรับเพื่อนใหม่ด้วยการจัดสัมมนาเรื่องปัญหาของประเทศไทยในด้าน ต่างๆ จากนั้นใน พ.ศ.๒๕๑๘ ก็จัดงานรับเพื่อนใหม่ โดยการนำนักศึกษาใหม่ไปฝึกการใช้แรงงานเพื่อให้รู้จัก ชีวิตชีวาที่อำเภอแสวงหา จังหวัดอ่างทอง ต่อมามหาวิทยาลัยวิชาการศึกษา หรือที่เปลี่ยนชื่อมาเป็น มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และเป็นมหาวิทยาลัยที่มีนิสิตที่เป็นผู้ใหญ่เข้ามาเรียนเป็นจำนวนมากในแต่ละ ปี ก็ล้มเลิกการจัดรับน้องใหม่เช่นเดียวกัน ส่วนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในช่วงแรก ได้มีการยกเลิกพิธีรับน้อง ใหม่เป็นบางคณะ คณะอักษรศาสตร์ ครุศาสตร์ และแพทยศาสตร์นั้นเริ่มต้นก่อน จากนั้นคณะอื่นๆ ก็ค่อยเลิก รับน้องตามลำดับ จนถึงปี พ.ศ.๒๕๑๘ คณะวิศวกรรมศาสตร์ก็เป็นคณะสุดท้ายที่เลิกงานรับน้อง หลังจากที่ นิสิตฝ่ายก้าวหน้า ชนะการเลือกตั้งภายในคณะ และในเวลาต่อมามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และขอนแก่นก็เลิกการ รับน้องเช่นกัน คงเหลือแต่เพียงมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่ยังดำรงพิธีรับน้องไว้มากที่สุด แต่กระนั้น ใน พ.ศ. ๒๕๑๘ คณะต่างๆ ในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ก็เลิกรับพิธีรับน้องเช่นกัน เหลือแต่เพียงคณะวนศาสตร์ ที่ ยังคงเป็นคณะสุดท้ายที่คงประเพณีการรับน้องไว้อย่างเคร่งครัด

นอกจากนี้ ประเพณีที่ล้าหลัง ไร้สาระ และฟุ่มเฟือยชนิดต่างๆ ถูกลดจำนวนลงอย่างมาก และมักจะ ไม่ได้รับความสนใจจากนักศึกษาส่วนใหญ่ กิจกรรมที่นักศึกษามหาวิทยาลัยต่างๆ จัดทำในช่วงนี้ จะ เปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่มีสาระ เช่นการจัดนิทรรศการเผยแพร่ความรู้ที่ก้าวหน้า ให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชน หรือจัดกิจกรรมอื่นๆ ที่มีเป้าหมายในการประสานและมุ่งรับใช้ประชาชนระดับล่าง การจัดงานอภิปรายถึง ปัญหาสำคัญของชาติ การตั้งกรรมการขึ้นให้คำปรึกษา หรือรับร้องทุกข์ของประชาชนในด้านต่างๆ งานออก ค่าของนิสิตนักศึกษาก็แปรเปลี่ยนจากงานสร้างถาวรวัตถุเป็นการใช้แรงงาน และดัดแปลงตนเองให้เข้ากับ กรรมกรชนวน การแข่งขันฟุตบอลประเพณีระหว่างมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่ง ถูกยกเลิกไปตั้งแต่หลังกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ได้ถูกรื้อฟื้นมาจัดใหม่อีกครั้งในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๑๘ โดยที่นิสิตนักศึกษา ๒ มหาวิทยาลัย ล้มเลิกรูปแบบกิจกรรมที่ล้าหลังทั้งหมด และริเริ่มใช้กิจกรรมที่ เป็นประโยชน์แทน เช่น การไปทำความสะอาดวัดในตอนเช้า และการสอดแทรกเนื้อหาที่ก้าวหน้าลงไปใน

จัดขบวนพาเหรด จึงทำให้ฟุตบอลประเพณี พ.ศ.๒๕๑๕ มีรูปแบบที่แตกต่างจากงานที่จัดในปีก่อนหน้านี้อย่างสิ้นเชิง

ด้านศูนย์นิสิตที่มีสถานะเป็นแกนนำการเคลื่อนไหวนั้น ในช่วงแรกหลังกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ เกิดความขัดแย้งภายใน เนื่องจากนักศึกษากลุ่มอิสระจำนวนหนึ่ง ไม่พอใจการทำงานของคณะกรรมการศูนย์นิสิต ที่นำโดย สมบัติ ธำรงธัญวงศ์ ดังนั้น ในการประชุม วันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๖ คณะกรรมการศูนย์นิสิต ได้ถูกชักฟอกอย่างหนัก จากนั้น กลุ่มนักศึกษาส่วนหนึ่ง จึงได้แยกตัวออกมาตั้งเป็นกลุ่มธรรมศาสตร์เสรี โดย เสกสรรค์ ประเสริฐกุล เป็นผู้นำ การแยกตัวดังกล่าวก็ด้วยเหตุผลว่าจะให้มีความคล่องตัวในการทำงานมากขึ้น โดยคำแถลงกลุ่มธรรมศาสตร์เสรีอธิบายลักษณะการทำงานของกลุ่มว่า ...ดำเนินงานเหมือนศูนย์กลางนิสิตนักศึกษา แต่โครงสร้างในการทำงานเป็นอิสระกว่า...มีนโยบายที่จะให้ความรู้ด้านประชาธิปไตยแก่ประชาชนเป็นสำคัญ รวมทั้งเร่งรื้อนักเรียน นิสิต นักศึกษาให้สนใจต่อปัญหาบ้านเมืองอย่างจริงจัง รับผิดชอบ ต่อสังคม และต่อต้านความฟุ้งเฟ้อ (ประชาธิปไตย, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๖ : ๑).

ผลจากความขัดแย้ง ทำให้กรรมการชุดของสมบัติ ธำรงธัญวงศ์ ลาออกเมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๖ แต่ปรากฏว่าในการเลือกตั้งวันที่ ๖ ธันวาคม ชุดของ สมบัติ ธำรงธัญวงศ์ ได้รับเลือกตั้งกลับมาอีก จึงทำให้ความขัดแย้งดำรงอยู่ต่อไป กลุ่มธรรมศาสตร์เสรี จึงได้เป็นแกนรวมกลุ่มนักศึกษาก้าวหน้าอีกกลุ่มหนึ่ง ตั้งเป็นสหพันธ์นักศึกษาเสรีแห่งประเทศไทย มีองค์กรนำที่แตกต่างไปจากศูนย์นิสิต นอกจากนี้กลุ่มของ ชีรยุทธ บุญมี ก็แยกตัวไปตั้งกลุ่มชื่อ ประชาชนเพื่อประชาธิปไตย(ปช.ปช.) เคลื่อนไหวเป็นอิสระเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ก็ยังถือได้ว่า ขบวนการนักศึกษายังเป็นเอกภาพในแง่ของเป้าหมาย ที่มุ่งจะต่อสู้เพื่อให้สังคมไทยเป็นเอกราชอย่างแท้จริง เพียงแต่ว่าผลจากความแตกแยกในองค์กร ทำให้ศูนย์นิสิตสูญเสียบทบาทนำในช่วงปี พ.ศ.๒๕๑๗ เพราะองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยต่างๆ ยังไม่ได้เป็นเอกภาพกัน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ กรณีครบรอบปี ๑๔ ตุลาคม เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๗ กลุ่มอิสระ ๑๓ กลุ่มนำโดยองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้จัดงานมหกรรมการเมืองที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปรากฏว่าศูนย์นิสิตไม่เข้าร่วมการจัดงานครั้งนี้ จากนั้นต่อมา ในการเคลื่อนไหวขับไล่จอมพลถนอม กิตติขจรครั้งแรก หลังจากที่ถูกจอมพลถนอมลอบกลับเข้ามาในประเทศไทยเมื่อวันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๗ โดยอ้างว่าจะมาเยี่ยมพ่อที่ป่วยหนัก นักศึกษาได้จัดการชุมนุมใหญ่เรียกร้องให้มีการจับกุมและดำเนินคดีจอมพลถนอม การเคลื่อนไหวครั้งนี้ ศูนย์นิสิตซึ่ง ช่างทอง โอภาสศิริวิทย์ รักษาการเลขาธิการ ตัดสินใจไม่เข้าร่วมการเคลื่อนไหว ดังนั้น องค์กร

นักศึกษาฝ่ายก้าวหน้าต่างๆ ๒๓ กลุ่ม จึงได้จัดตั้งกันขึ้นเป็นแนวร่วมต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ¹⁶ โดยมี สุธรรม แสงประทุม เป็นเลขาธิการ การเคลื่อนไหวครั้งนี้ ทำให้จอมพลถนอมต้องหนีออกนอกประเทศอีกครั้งในวันที่ ๒๕ ธันวาคม นั้นเอง ต่อมา คำณูญ สิทธิสมาน จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้เข้ามารักษาการตำแหน่ง เลขาธิการศูนย์นิสิต ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ.๒๕๑๘ แต่การนำของศูนย์นิสิตก็ยังไม่เป็นเอกภาพ จนถึงเมื่อ เดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๕๑๘ เมื่อพรรคนักศึกษาฝ่ายก้าวหน้าชนะการเลือกตั้งในมหาวิทยาลัยต่างๆ เป็นส่วนข้าง มาก และสามารถผลักดันให้ เกรียงกมล เลหาไพโรจน์ นิสิตคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เข้ารับ ตำแหน่งเลขาธิการศูนย์นิสิต จึงทำให้การนำในขบวนการเป็นเอกภาพกันมากที่สุด และถือได้ว่า กลุ่มนักศึกษา ก้าวหน้ามีบทบาทนำในขบวนการนักศึกษาอย่างชัดเจน ปรากฏว่า ในระหว่างปี พ.ศ.๒๕๑๗ ได้เกิดความ ขัดแย้งในขบวนการ เนื่องจากกระแสการวิพากษ์ลัทธิแก้ผืน บัวอ่อน กรณีนี้เกิดขึ้นจากการที่วิจิตร ศรีสังข์ ได้ ตีพิมพ์หนังสือเรื่อง แนวทาง ๑๔ ตุลาจเจริญ ของ อำนาจ ยุทธวิวัฒน์ เพื่อประกอบนิทรรศการมหกรรม การเมืองในโอกาสครบรอบปี ๑๔ ตุลา เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๗ ชื่ออำนาจ ยุทธวิวัฒน์เป็นนามปากกา ของนายผิน บัวอ่อน อดีตกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ที่หันมาทำงานให้กับฝ่ายอำนาจ รัฐ และพยายามขยายการจัดตั้งของฝ่ายตนเข้ามาในขบวนการนักศึกษา ข้อเสนอในหนังสือเล่มนี้ ได้ก่อให้เกิด ความขัดแย้งอย่างมาก เพราะในส่วนนำของพรรคพลังธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เห็นว่าข้อเสนอดังกล่าว ไม่ถูกต้อง เพราะเชิดชูแนวทาง ๑๔ ตุลาคม อันจะนำมาซึ่งการลุกขึ้นสู้ในเมือง และจะเป็นการง่ายแก่ชนชั้น ปกครองในการปราบปราม กลุ่มนักศึกษาก้าวหน้าในพรรคพลังธรรมได้นำเสนอว่า สิ่งที่จะต้องเชิดชู คือ เจตนารมณ์ ๑๔ ตุลา ที่รักประชาธิปไตย และ จิตใจ ๑๔ ตุลาที่กล้าเสียสละ ยิ่งกว่าที่จะเชิดชูแนวทาง ๑๔ ตุลา ดังนั้น จึงได้มีการนำเอาหนังสือแนวทาง ๑๔ ตุลาจเจริญ มาเผาทิ้ง และได้มีการออกหนังสือชื่อ ศึกษา ๑๔ ตุลา และวิพากษ์ลัทธิลัทธิไทย ของครุฑใหม่ ออกมาตอบโต้ โดยมีการวิพากษ์ผิน บัวอ่อนว่า เป็น นักปล้น ทฤษฎี และเป็นหัวโจกลัทธิแก้¹⁷ของไทย

¹⁶ คำประกาศจัดตั้งแนวร่วมต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ วันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๑๗ อธิปไตย. (๑๔-๒๑ มกราคม ๒๕๑๘) : ๗.

¹⁷ ลัทธิแก้ (Revisionism) เป็นคำที่ฝ่ายสังคมนิยมลัทธิมาร์กซ์ ใช้เรียกแนวทางที่เบี่ยงเบนจากแนวทาง หลัก โดยความหมายก็คือ แนวทางที่แก้ลัทธิมาร์กซ์นั่นเอง

การวิวาทะในขบวนการนักศึกษาคครั้งนี้เป็นครั้งสำคัญ ที่จะก่อให้เกิดผลคือความแตกแยก เพราะ นักศึกษาอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับฝ่ายนำนักศึกษาที่วิพากษ์ผิน บัวอ่อน ได้แยกตัวไปตั้งพรรคนักศึกษาใหม่ ชื่อ พรรคแนวประชา ในการเลือกตั้งภายในของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ.๒๕๑๘ จึง กลายเป็นการแข่งขันระหว่างพรรคแนวประชาฝ่ายหนึ่ง กับพรรคพลังธรรม ซึ่งสามารถสร้างแนวร่วมสามัคคี กับพรรคยูงทอง เป็นอีกฝ่ายหนึ่ง พรรคแนวประชาได้เสนอคำขวัญเพื่อจูงใจนักศึกษาว่า 'ไม่นำไม่ตามใคร เรา จะไปพร้อมๆ กัน' ซึ่งแสดงนัยถึงการวิจารณ์พรรคพลังธรรมว่า เอาแต่เคลื่อนไหวภายนอกมากเกินไป จนไม่ สนใจนักศึกษาส่วนใหญ่ ปรากฏว่าฝ่ายพรรคพลังธรรม-ยูงทองได้ใช้ยุทธวิธีเคาะประตูนักศึกษา ด้วยแบ่งกลุ่ม ย่อยไปพูดคุยกับนักศึกษา จึงทำให้ฝ่ายพรรคพลังธรรมยังคงชนะการเลือกตั้ง แต่กระนั้นในการเลือกตั้งครั้ง ต่อมาเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ.๒๕๑๙ พรรคแนวประชาได้สละแนวทางของผิน บัวอ่อน และกลับมาสามัคคีกับ พรรคพลังธรรมอีกครั้ง พรรคทั้งสามจึงส่งคนสมัครรับเลือกตั้งร่วมกัน แข่งกับกลุ่มฝ่ายขวาซึ่งตั้งพรรคโคม ขึ้นมา ปรากฏว่าแนวร่วม ๓ พรรคได้รับชัยชนะอย่างท่วมท้น โดย พิเชียร อำนาจจรประเสริฐ ได้เข้ารับ ตำแหน่งนายกองค์การนักศึกษา

กรณีความขัดแย้งและกระแสวิพากษ์แนวทางของผิน บัวอ่อนนี้ น่าจะเป็นประจักษ์พยานที่ชี้ให้เห็นว่า อิทธิพลของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ได้แผ่เข้ามาในขบวนการนักศึกษาแล้ว เพราะปรากฏว่า กระแสผลักดันการวิพากษ์ผิน บัวอ่อน ส่วนหนึ่งมาจากกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์ ใน พ.ศ.๒๕๑๘ มีการตีพิมพ์หนังสือเรื่อง ได้ลัทธิแก้ไทยและวิจารณ์แห่งวิจารณ์ ของ อุทิศ ประสานสภา ซึ่งเป็นนามปากกาของ อัสนี พลจันทร หรือ นายผี กรรมการกลางพรรค ซึ่งเป็นหนังสือที่วิพากษ์แนวทางของผิน บัวอ่อน อย่างหนัก ต่อมา ผิน บัวอ่อน ก็เขียนหนังสือตอบโต้ ในชื่อว่า วิพากษ์นายผี วิจารณ์ข้อเสนอของอุทิศ ประสานสภา ถึง ๑๑ ข้อ และท้ายที่สุด ก็ได้เสนอหนังสือ เรื่อง การต่อสู้สองแนวทาง เพื่อชี้แจงให้เห็นความแตกต่างของแนวทาง ของเขา และแนวทางของพรรคคอมมิวนิสต์ ดังนั้น ในทัศนะของผิน บัวอ่อน มิได้ถือว่าเขาต่อสู้อยู่กับ ขบวนการนักศึกษา แต่กำลังสู้กับฝ่ายนำของพรรคคอมมิวนิสต์ ผลแห่งการวิวาทะนี้ ท้ายที่สุดต้องถือว่า ฝ่าย ของผิน บัวอ่อน พ่ายแพ้ กลับกลายเป็นว่า ขบวนการนักศึกษาได้รับรู้ และยอมรับแนวทางของพรรค คอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยมากขึ้น นั่นคือแนวทางการต่อสู้ในชนบทและใช้ชนบทล้อมเมือง ใน หนังสือพิมพ์อริปไตย ของศูนย์นิสิตในปี พ.ศ.๒๕๑๘ ได้ลงบทความอีกหลายครั้ง กล่าวถึงความชัดเจนใน แนวทางการต่อสู้เช่นนี้ เช่นเรื่อง บทความของ วิจารณ์ญาณ เรื่อง แนวทางปฏิบัติหรือแนวทางปฏิรูป ในอริปไตย (๒๘-๓๑ มีนาคม ๒๕๑๘) ชี้ว่า การต่อสู้โดยใช้แนวทางปฏิรูป แนวทางอหิงสา และการต่อสู้ทางรัฐสภา ต่างก็

ไม่อาจแก้ปัญหาของสังคมได้ มีแต่จะต้องเข้าร่วมการปฏิวัติของประชาชนเท่านั้น จึงจะสร้างประเทศไทยใหม่ได้อย่างแท้จริง¹⁸

อิทธิพลของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เผยแพร่เข้ามาในขบวนการนักศึกษาโดยผ่านลูกหลานของผู้ปฏิบัติงานของพรรคที่เข้ามาเป็นนิสิตนักศึกษา แต่ต่อมาหลังกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ เกิดการขยายตัวของแนวคิดสังคมนิยม การขยายตัวขององค์กรพรรคในขบวนการนักศึกษาจึงเป็นไปอย่างรวดเร็ว เนื่องจากขบวนการนักศึกษาเริ่มเห็นชอบกับแนวทางสังคมนิยมมากขึ้นทุกที และเชื่อมั่นว่านี่เป็นแนวทางที่จะแก้ปัญหาของประเทศไทย การยอมรับพรรคคอมมิวนิสต์เป็นผลจากความเชื่อที่ว่า พรรคเป็นองค์กรจัดตั้งของฝ่ายสังคมนิยมอย่างแท้จริง และมีเกียรติประวัติการต่อสู้มาตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๘๕ จึงสามารถเป็นองค์กรที่นำการสร้างสังคมใหม่ให้เป็นจริงได้¹⁹ นอกจากนี้ วิทูลเสียงประชาชนแห่งประเทศไทย(สปท.)ของพรรคคอมมิวนิสต์ยังเป็นกระบอกเสียงที่เสนอและวิเคราะห์สถานการณ์ด้วยทฤษฎีสังคมนิยมอย่างมั่นคงที่สุด นอกจากนี้ การใช้ความรุนแรงปราบปรามของฝ่ายกลไกรัฐ เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ผลักดันให้ผู้ปฏิบัติงานจำนวนไม่น้อย ยอมรับพรรคคอมมิวนิสต์มากยิ่งขึ้น ในฐานะทางเลือกใหม่ที่แตกต่างไปจากรัฐบาลปฏิกิริยา แต่ในด้านของตัวบุคคลนั้น ปรากฏว่าฝ่ายนำของพรรคคอมมิวนิสต์นั้นอยู่ไกลเกินไป ที่จะเข้าใจและชี้นำสถานการณ์แห่งการต่อสู้ของขบวนการนักศึกษาได้ จึงกลายเป็นว่าคนของขบวนการศึกษานั้นเอง ที่เข้าไปมีบทบาทภายในองค์กรของพรรคคอมมิวนิสต์มากขึ้น โดยเฉพาะสาขาของพรรคคอมมิวนิสต์ในเมือง และคนเหล่านี้จะเป็นคนที่มีบทบาท

¹⁸ คณินนิตย์ ตั้งใจตรง ความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมของขบวนการนักศึกษาไทย ระหว่าง พ.ศ.๒๕๑๖-๒๕๑๘ วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐ : ๑๔๐.

¹⁹ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยนั้นก่อตั้งเมื่อ พ.ศ.๒๔๘๕ โดยมีเป้าหมายเฉพาะหน้าในการต่อต้านการรุกรานของญี่ปุ่น และรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ที่ร่วมมือกับญี่ปุ่น ต่อมาเมื่อสงครามเอเซียจบลงแล้ว พรรคคอมมิวนิสต์ก็ได้เคลื่อนไหวในหมู่ปัญญาชนและกรรมกร โดยเป้าหมายที่จะให้มีการปฏิวัติสังคมนิยมในประเทศไทย แต่ปรากฏว่าหลังการออกพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ พ.ศ.๒๔๙๕ ทำให้สถานะของพรรคไม่ได้รับการยอมรับจากทางการ พรรคคอมมิวนิสต์จึงต้องกลายเป็นพรรคเคลื่อนไหวใต้ดิน ในสมัยเผด็จการของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มีการจับผู้นำสำคัญของพรรค คือ รวม วงษ์พันธ์ ไปประหารชีวิต พรรคคอมมิวนิสต์จึงตัดสินใจ ตั้งกองกำลังอาวุธ และก่อการลุกขึ้นสู้ในชนบทตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๐๘ เป็นต้นมา

ชั้นนำในขบวนการนักศึกษา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง องค์การพรรคคอมมิวนิสต์นั้นเป็นเพียงผู้นำในเชิงแนวคิดทางยุทธศาสตร์ แต่คนของขบวนการนักศึกษาเองที่เป็นฝ่ายกำหนดแนวทางการต่อสู้

เมื่อปลายปี พ.ศ.๒๕๑๘ กระแสการปฏิวัติวัฒนธรรมในขบวนการนักศึกษา ได้ครอบคลุมไปถึงการสร้างประเพณีและวัฒนธรรมใหม่ในกรอบเดิม โดยเริ่มจากการจัดงานลอยกระทงรักไทยซึ่งเป็นงานลอยกระทงในรูปแบบใหม่ ไม่มีการประกวดนางนพมาศ แต่เป็นงานที่แสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าของศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน นอกจากนี้ เมื่อปีใหม่ พ.ศ.๒๕๑๙ องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็ได้จัดงานปีใหม่ อรุณแห่งชัย โดยสร้างความหวังให้ปี พ.ศ.๒๕๑๙ เป็นปีแห่งชัยชนะของประชาชน ขณะที่ทางกลุ่มนิสิตที่ก้าวหน้าของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก็จัดงานปีใหม่ชูไทขึ้นเช่นกัน และในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๑๙ นี้เอง งานฟุตบอลประเพณีระหว่างมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก็ถูกนำมาจัดใหม่ โดยสอดแทรกเนื้อหาที่ก้าวหน้าลงไป ต่อมาในเทศกาลสงกรานต์ของ พ.ศ.๒๕๑๙ ขบวนการนักศึกษา ก็จัดงานสงกรานต์เบิกฟ้าประเพณีเพื่อสะท้อนประเพณีใหม่ที่รับใช้ชีวิต รับใช้มวลมหาประชาชน ซึ่งการเคลื่อนไหวเหล่านี้ ได้ก่อให้เกิดโฉมหน้าใหม่ทางวัฒนธรรมของไทยด้วย

ในระหว่างการต่อสู้แหลมคมมากขึ้น และแนวความคิดสังคมนิยมเป็นที่ยอมรับมากขึ้นนั้น นอกจากจะมีการเสนอแนวทางในการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่สังคมนิยม ทั้งในทางยุทธศาสตร์และยุทธวิธีแล้ว ยังได้มีการเสนอหลักเกณฑ์ในการเป็นนักปฏิวัติ เพื่อปรับปรุงขบวนการนักศึกษาให้มีลักษณะปฏิวัติมากยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดการจัดตั้ง และเคลื่อนไหวเพื่อปรับปรุงชีวิตทัศน์ครั้งใหญ่ โดยสาระนั้น การจัดตั้งก็คือการสร้างองค์กรให้เข้มแข็ง มีวินัยและมีจิตใจสู้รบมากขึ้น ส่วนการปรับปรุงชีวิตทัศน์ก็คือ ความพยายามที่จะผลักดันให้ผู้ปฏิบัติงานในขบวนการนั้น จะมีโลกทัศน์ที่ก้าวหน้าอย่างเดียวนั้นไม่พอ จะต้องมีชีวิตทัศน์ที่ก้าวหน้าด้วย ตัวแบบของบุคคลที่ก้าวหน้า และก่อให้เกิดความประทับใจแก่ขบวนการนักศึกษา ก็คือ จิตร ภูมิศักดิ์ ปัญญาชนปฏิวัติ ซึ่งมีลักษณะการใช้ชีวิตที่น่ายกย่อง และเสียสละท่ามกลางการปฏิวัติเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๕ หลังจากกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ชีวิตของเขาถูกนำมาศึกษา นำมากล่าวสวดดี มาแต่งเป็นเพลง ควบคู่กับการเขียนของเขา ที่ตีพิมพ์ออกมาอย่างมากมาย จนสมาคมสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ถึงกับจัดการสัมมนาเกี่ยวกับเรื่องนี้ และตีพิมพ์ออกเป็นหนังสือ ชื่อ จิตร ภูมิศักดิ์ นักรบของคนรุ่นใหม่ (๒๕๑๗)

นอกจากการสร้างบุคคลตัวแบบขึ้นมาแล้ว การปรับปรุงชีวิตทัศน์ยังได้มาจากการศึกษา โดยหนังสือเล่มสำคัญที่ใช้ในการศึกษาเพื่อปรับปรุงชีวิตทัศน์ก็เช่น ชีวิตทัศน์เยาวชน ซึ่งเป็นหนังสือรวบรวมข้อเสนอแนะและการชี้แนะต่อการใช้ชีวิตที่ก้าวหน้าของเยาวชน เสริมทฤษฎี ซึ่งเป็นหนังสือรวบรวมมาจากบทความที่เคยลง

ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์เสียงใหม่ เป็นเรื่องทฤษฎีเกี่ยวกับวิธีคิดวิธีการทำงานของเยาวชนนักศึกษา ศิลธรรม สังคมนิยม ของ อนุช อาภาภิรม ซึ่งเป็นการวางรากฐานให้เห็นว่า โลกสังคมนิยมก็สามารถที่จะมีศีลธรรมได้ และศีลธรรมใหม่นั้นไม่ได้วางรากฐานอยู่ที่ศาลนา ซึ่งเป็นจิตนิยม แต่เป็นศีลธรรมที่วางอยู่บนรากฐานแห่งการเสียสละ และรับใช้ประชาชน พลั้งชีวิต เรียกร้องให้เยาวชนกล้าต่อสู้ กล้าเสียสละเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน เป็นต้น นอกจากนั้น วรรณกรรมจากจีนจำนวนมาก ก็มีลักษณะเสนอทศณะในการคัดแปลงตนเอง เช่นกัน เช่นเรื่องของ นอร์แมน เบธูน นายแพทย์และสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แคนาดา ที่เข้าไปช่วยเหลือการปฏิวัติจีน ในสงครามต่อต้านญี่ปุ่น เป็นแบบอย่างของจิตใจสากลนิยม และเรื่องของจางซือเต๋อ สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์จีนที่เสียสละตนเอง ทำงานทุกชนิดเพื่อการปฏิวัติ และแสดงให้เห็นจิตใจที่เสียสละ²⁰

ในกระแสแห่งการนำเสนอให้มีการปรับปรุงชีวิตชนชั้น ส่วนหนึ่งเรื่องทศณะใหม่ต่อความรัก ก็เป็นที่สนใจไม่น้อย ซึ่งเป็นเพราะนักศึกษาที่ยังเป็นเยาวชนคนหนุ่มสาว มีความอ่อนไหวต่อเรื่องความรักได้ง่าย จึงมีหนังสือที่นำเสนอเกี่ยวกับเรื่องความรักตีพิมพ์ออกมาหลายเล่ม เช่น เรื่อง สารแด่นิด ของ ประสาน พิมพ์ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๗ และกลายเป็นหนังสือที่มีการพิมพ์ซ้ำหลายครั้ง ต่อมา ก็ได้มีการตีพิมพ์เรื่อง บนเส้นทางรัก ของ ลือชัย รังสรรค์ ซึ่งเป็นหนังสือที่เคยตีพิมพ์ตั้งแต่ทศวรรษ ๒๔๕๐ ชีวิตหนุ่มสาว ซึ่งเป็นเอกสารศึกษาทศณะความรักภายในพรรคคอมมิวนิสต์ และ เรื่องที่โด่งดังมากเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕ ก็คือ ทศณะความรักที่ก้าวหน้า ของ อารยา แสงธรรม และ พิทักษ์ ชัยสูงเนิน พิมพ์โดยพรรคจุฬาประชาชน การนำเสนอในเรื่องปัญหาความรักนี้ เกือบทุกเรื่องจะมีเนื้อหาที่คล้ายกัน คือ เสนอให้มองความรักอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ และเรียกร้องให้แปรความรักส่วนตัว มาขึ้นกับผลประโยชน์ของประชาชน หรือขึ้นต่องานปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมที่ดีงามเสียก่อน

๖. ขบวนการทางสังคมอื่น ๆ

ผลจากการเคลื่อนไหวกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ นอกจากจะก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวเพื่อเอกราชประชาธิปไตยและความพยายามในการแก้ไขปัญหของกรรมกรชาวนาแล้ว ยังก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมอื่นๆ ที่น่าสนใจคือ ขบวนการสิทธิสตรี และ ขบวนการสภาพแวดล้อม

²⁰ เรื่องของนอร์แมน เบธูน และ จางซือเต๋อ ตีพิมพ์เป็นภาคผนวกของหนังสือ นิพนธ์ ๕ บทของประธาน เหมมาเจอตง กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ปฏิวัติ ๒๕๑๘.

ขบวนการสิทธิสตรีนั้น เริ่มพัฒนาก่อน ๑๔ ตุลาเล็กน้อย ซึ่งเป็นผลมาจากการคัดค้านการประเวศนางสาวไทยเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕ เหตุผลสำคัญของการคัดค้านคือ ความไม่เหมาะสมในการจัดงานในภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำอย่างมาก เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕ ในขณะที่ประชาชนในภาคเหนือและภาคอีสาน ต้องเผชิญภาวะความอดอยากและหนาวตาย แต่คณะกรรมการจัดงานวชิราวุธ ก็ยังคงจัดให้มีการประกวดนางน้อยหม่มน้อยต่อไป กลุ่มนักศึกษาหญิงจากหลายสถาบันจึงได้รวมตัวกันคัดค้านการประกวดดังกล่าว ซึ่งส่งผลให้การประกวดนางงามต้องถูกยกเลิกไปอีกหลายปี

ผลที่ติดตามมาคือการเกิดของกลุ่มผู้หญิงสถาบันต่างๆ ซึ่งมุ่งจะสร้างองค์กรเพื่อเรียกร้องสิทธิให้สตรีมีความเสมอภาคเท่าเทียมชาย และให้ชายยุติการพิจารณาสตรีในฐานะวัตถุบำเรอความใคร่ ปรากฏว่าตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ชุมนุมนิสิตหญิงคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นำโดย จิรนนท์ พิศรปริชา ได้พิมพ์หนังสือชื่อ ขบวนการดอกไม้อับาน ออกเผยแพร่ ซึ่งเป็นหนังสือรวบรวมทัศนะที่ก้าวหน้าเกี่ยวกับสตรี และปกหลังของหนังสือนี้ได้ตีพิมพ์บทกวี มีใจความว่า

ดอกไม้อับานนามแหลม มิใช่แยมคอยคนชม

บานไว้มือเพื่อสะสม ความอุดมแห่งดินดาน

ดอกไม้ถูกเหยียบย่ำ ความเจ็บช้ำย่ำผาสน

ดอกไม้ใกล้จะบาน เลือดแดงจางลงดอกชู

นอกจากนี้ยังตีพิมพ์บทความเรื่อง อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย ของ จิตร ภูมิศักดิ์ เผยแพร่ไปอย่างกว้างขวาง บทความนี้ ได้วิจารณ์การกดขี่ทางเพศที่เกิดขึ้นในยุคศักดินาและทุนนิยมอย่างรุนแรง และเรียกร้องให้สตรีทั้งหลาย สามัคคีกันต่อสู้เพื่อปลดปล่อยพันธนาการของการกดขี่ทางเพศ บทความของจิตรก้าวไปไกลกว่าการเรียกร้องสิทธิให้แก่สตรีธรรมดา แต่เรียกร้องให้สนใจสตรีด้วยโอกาส ที่ถูกกดขี่อย่างถึงที่สุด นั่นคือกรรมกรหญิง และหญิงบริการโสเภณี ซึ่งเป็นกลุ่มสังคมที่มีฐานะต่ำต้อยที่สุด ต้องขายตัวเป็นสินค้า และสิทธิความเป็นมนุษย์ของตนเองถูกทำลาย บทความของจิตรก่อให้เกิดการตื่นตัวในหมู่สตรีอย่างมาก ในที่สุดกลุ่มสตรีของมหาวิทยาลัยต่างๆ ได้มารวมตัวกันเป็นกลุ่มผู้หญิง ๑๐ สถาบัน และกลายเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวในเรื่องเกี่ยวกับสตรี ซึ่งจะมีประเด็นครอบคลุมตั้งแต่การเรียกร้องให้ปรับปรุงสถานะทางกฎหมายของสตรีให้เสมอภาคกับบุรุษ และการรณรงค์ในเรื่องสิทธิของสตรีระดับล่าง

ผลงานสำคัญอย่างหนึ่ง ของขบวนการนักศึกษาสตรีของสมัยหลัง ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ก็คือ การรณรงค์ให้วันที่ ๘ มีนาคมเป็นวันสตรีสากล ทำให้สังคมไทยได้รู้ความสำคัญของวันนี้เป็นครั้งแรก ด้วยการจัดงานสตรีสากล ๘ มีนาคม เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๘ ในงานนี้ จิรพันธ์ พิตรปรีชา ก็ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับสตรีออกเผยแพร่อีกเล่มหนึ่ง คือ โลกที่สี่ เพื่อสะท้อนถึงฐานะที่ต่ำต้อยของสตรีในสังคม และกระตุ้นให้สตรีเกิดความตื่นตัว สำนึกในสถานะของตนเอง ในระยะนี้เองที่คำขวัญสตรี เสมอภาค สร้างสรรค์เป็นที่แพร่หลายกันทั่วไป ต่อมาในวันสตรีสากล พ.ศ.๒๕๑๙ ก็ได้มีการเผยแพร่หนังสือเรื่อง ปัญหาและแนวทางการต่อสู้ของผู้หญิง ของ ฤดี เริงชัย เป็นต้น

ส่วนขบวนการสิ่งแวดล้อม เริ่มต้นพัฒนาเนื่องมาจากในฤดูแล้งของปี พ.ศ.๒๕๑๖ เกิดเหตุการณ์ครั้งแรกที่แม่น้ำแม่กลองเน่า เพราะผลจากน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดความตระหนักถึงภัยอันเนื่องจากสภาพแวดล้อมที่ถูกทำลาย นักศึกษามหาวิทยาลัยแทบทุกแห่งจึงก่อตั้งชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและสภาพแวดล้อมขึ้น กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสภาพแวดล้อมเหล่านี้ได้มีบทบาทเพิ่มขึ้นอย่างมากหลังจากกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๙ ปรากฏว่า ปัญหาธรรมชาติและสภาพแวดล้อม กลายเป็นกรณีหนึ่งที่นำขบวนการนักศึกษามาปะทะในเรื่องผลประโยชน์กับอเมริกาโดยตรง เพราะปลายปี พ.ศ.๒๕๑๖ นี้เอง ชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติ ทราบว่า กองทัพอากาศไทยได้ขอใช้พื้นที่ในอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ซึ่งเป็นเขตป่าต้นน้ำลำธาร เพื่อสร้างเรดาห์สำหรับสหรัฐอเมริกา ที่จะใช้ในการสอดส่องประเทศจีนและประเทศอินโดจีน นักศึกษาชมรมอนุรักษ์ได้ประมวลว่า การสร้างฐานเรดาห์นี้ เกิดความเสียหายถึง ๕ ประการ คือ ๑. ทำลายแหล่งต้นน้ำลำธาร โดยเฉพาะแหล่งซับน้ำ ๒. ทำลายพืชพันธุ์และธรรมชาติที่สวยงาม ๓. ทำลายป่าไม้ ๔. ทำลายพืชพันธุ์ที่หายาก ๕. ทำลายความสำคัญทางโบราณคดี การประท้วงครั้งนี้ ได้ก่อให้เกิดการจัดตั้งชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติ ๓๗ สถาบัน มีการชุมนุมคัดค้านการก่อสร้างที่เชียงใหม่ ในวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๗ ขณะที่กองทัพอากาศได้อ้างเหตุผลเรื่องความมั่นคงโจมตีว่า กลุ่มนักศึกษาชมรมอนุรักษ์ที่คัดค้าน เป็นพวกที่มีความสัมพันธ์กับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์(ผ.ก.ค.) ในวันที่ ๒๔ มีนาคม กลุ่มนักศึกษาได้ยื่นหนังสือคัดค้านที่สถานทูตสหรัฐ เพื่อส่งคำคัดค้านไปยังประธานาธิบดีริชาร์ด นิกสัน แต่การเคลื่อนไหวครั้งนี้ไม่ประสบผล เพราะมติคณะรัฐมนตรียังคงอนุมัติให้กองทัพอากาศสร้างฐานเรดาห์ได้ตามต้องการ²¹ ข้อสังเกตจากการ

²¹ 26สุรเทพ โลหิตกุล บันทึกการต่อสู้ของชมรมอนุรักษ์ ดอยอินทนนท์ เอกลักษณ์ของชาติที่กำลังถูกทำลาย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, ๒๕๑๗ : ๑-๑๐.

เคลื่อนไหวเรื่องนี้ คือการมองผลประโยชน์ของชาติที่ต่างกันตรงข้ามของคนสองกลุ่ม ขณะที่กองทัพอากาศเห็นว่า การสร้างเรดาห์นั้นเป็นความมั่นคงของชาติ แต่กลุ่มนักศึกษาเห็นว่า การทำลายป่าที่ดอยอินทนนท์นั้น เป็นการทำลายเอกลักษณ์แห่งชาติ

ปัญหาเรื่องทรัพยากร กลายเป็นประเด็นสำคัญต่อมา ที่สะท้อนถึงลักษณะชาตินิยม ในสมัยหลัง ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ปัญหานี้ก็คือกรณีเหมโก ซึ่งสืบเนื่องจากตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๐๖ กลุ่มนายทหารและข้าราชการระดับสูงที่นำโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ตั้งบริษัทธุรกิจชื่อ บริษัทเหมืองแร่บูรพาเศรษฐกิจ เพื่อมาขอรับสัมปทานสำรวจและขุดแร่ในอ่าวไทยเป็นเนื้อที่ถึง ๑๐๑,๗๒๔ ไร่ ซึ่งเป็นเรื่องผิดกฎหมาย แต่กรมทรัพยากรธรณี ก็อนุมัติประทานบัตรให้ ต่อมา ใน พ.ศ.๒๕๑๑ บริษัทนี้ไม่มีความสามารถที่จะขุดแร่ได้ จึงได้ร่วมมือกับบริษัทยูนิยอนคาร์ไบน์ของสหรัฐ ตั้งบริษัทชื่อไทยแลนด์เอ็กพลอเรชั่นแอนด์ไมนิง หรือ เหมโก(TEMCO) และรับโอนกรรมสิทธิ์ในการทำเหมืองแร่ในทะเล มาจากบริษัทบูรพาเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการตัดสิทธิ์การทำเหมืองแร่ในทะเลของบริษัทรายย่อยทั้งหมด ในระยะต่อมาบริษัทบูรพาเศรษฐกิจก็ยุบตัวลง ผู้ถือหุ้นบริษัทเหมโก กลายเป็นบริษัทต่างประเทศทั้งหมด ดังนั้นขบวนการนักศึกษาจึงได้ต่อสู้เคลื่อนไหวให้รัฐบาลเลิกประทานบัตรของบริษัทเหมโก และให้นำตัวข้าราชการที่คบคิดกับบริษัทกระทำผิดกฎหมายมาลงโทษ โดยการต่อสู้ขึ้นสู่กระแสสูงเมื่อต้นปี พ.ศ.๒๕๑๘ โดยมีการชุมนุมใหญ่ของนักศึกษาประชาชนเพื่อคัดค้านสัมปทานเหมโกที่สนามหลวงในวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๘ จนในที่สุดรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ต้องยอมถอนประทานบัตรของบริษัทในวันที่ ๑๗ เมษายน ปีเดียวกันนั้น

โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำมาบประชัน จังหวัดชลบุรี เป็นอีกกรณีหนึ่งที่เกิดปัญหา จากการที่กรมชลประทานจะสร้างอ่างเก็บน้ำ ซึ่งจะทำให้น้ำท่วมเนื้อที่นาของชาวบ้านจำนวนหลายหมู่บ้าน ทำให้ราษฎรเดือดร้อนกว่า ๒,๐๐๐ ครอบครัว และน้ำในโครงการนี้ ก็มีได้นำมาใช้เพื่อการชลประทาน แต่เป็นไปเพื่อเพื่อหล่อเลี้ยงเมืองพัทยา ซึ่งกำลังจะมีการสร้างโรงแรมขึ้นมาอีกหลายแห่ง ตลอดจนมีโครงการสนามกอล์ฟริมอ่างเก็บน้ำ ดังนั้น ในวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๗ ชาวบ้านมาบประชันเดินทางเข้ามาประท้วงในกรุงเทพฯ และได้ขอเข้าพบนายกรัฐมนตรี เพื่อชี้แจงความจริง กลุ่มนักศึกษาชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติ ได้มีส่วนสำคัญอย่างมากในการช่วยประสานงานให้แก่ชาวบ้าน และได้ออกบอร์ดชี้แจงถึงปัญหาของการสร้างอ่างเก็บน้ำมาบประชัน หลังจากนั้น ชาวบ้านได้เข้ามาชุมนุมอีกหลายครั้ง และผลของการรณรงค์ทำให้กรมชลประทานต้อง

ระงับโครงการไประยะหนึ่ง²² แต่ปรากฏว่า ในวันที่ ๑๑ สิงหาคม นายเมตตา อุดมเหล่า ผู้นำชานาแห่งมาบ ประชันกลับถูกคนร้ายสังหารชีวิต โดยไม่สามารถที่จะจับคนร้ายได้

ในด้านปัญหาป่าไม้ ชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติหลายสถาบัน ได้พยายามรณรงค์ให้มีการรักษาป่าไม้ของ ชาติ ในระยะแรกตั้งชมรมอนุรักษ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๖ การรณรงค์ของนักศึกษา จะเป็นการร่วมมือกับกรมป่าไม้ เพื่อขับไล่ชาวบ้านออกจากพื้นที่ป่า แต่หลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของฝ่ายนักศึกษา ได้มีการ เปลี่ยนการมองปัญหา เพราะนักศึกษาชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติ เริ่มไม่เห็นด้วยที่ว่าชาวบ้านเป็นต้นการทำลายป่า และการขับไล่ชาวบ้านจากป่าจะเป็นการแก้ปัญหา เพราะความจริงแล้วป่าไม้ที่ถูกตัดทำลายจำนวนมาก เป็น ผลผลิตจากระบบทุนนิยม เพราะชนชั้นนายทุนต้องการไม้ปริมาณมากไปจำหน่าย ในขณะที่ชาวบ้านต้องการ เพียงที่ทำกินเล็กน้อย การทำลายป่ามิได้มีปริมาณมากนัก และถ้ามีการให้การศึกษาที่ดี ชาวบ้านจะช่วยรักษาป่า ด้วยซ้ำ ความขัดแย้งระหว่างนักศึกษากับฝ่ายกรมป่าไม้ จะเห็นได้ชัด เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕ ในกรณีเขาสอยดาว จังหวัดจันทบุรี ส่วนที่ภูเขี้ยว จังหวัดชัยภูมิ เป็นความขัดแย้งระหว่างนักศึกษากับการไฟฟ้า ที่รับผิดชอบในการ สร้างเขื่อนจุฬาภรณ์ เพราะฝ่ายนักศึกษาหันไปให้การสนับสนุนแก่ชาวบ้าน ซึ่งถูกกล่าวหาว่าบุกรุกป่า

นอกเหนือจากนั้น กลุ่มนักศึกษาอนุรักษ์ธรรมชาติ ยังได้ทำการรณรงค์อีกหลายประเด็น เช่น การ คัดค้านการตั้งโรงไฟฟ้าปรมาณู ในประเทศไทย ที่มีโครงการจะตั้งขึ้นที่อ่าวไผ่ และการคัดค้านการตั้ง โรงงานปิโตรเคมี ซึ่งจะก่อให้เกิดการทำลายสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติอย่างมาก และได้เริ่มมีการตั้งกลุ่ม เพื่อศึกษาผลกระทบของการสร้างเขื่อนที่ทำลายสภาพแวดล้อม การรณรงค์ เรื่องอากาศเสีย น้ำในแม่น้ำลำ คลองเน่าเสีย และแม้กระทั่งการผลักดันให้มีการปลูกต้นไม้ในกรุงเทพฯ ให้มากขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการเผยแพร่ หนังสือเรื่องการวิจัยเพื่อขยายชาติ ซึ่งเปิดเผยให้เห็นว่า จักรพรรดินิยมอเมริกา ร่วมมือกับกลุ่มผู้นำของไทยใน การทำลายป่าไม้แห่งชาติอย่างไรนับตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๕๓ เป็นต้นมา และได้เสนอว่า จักรวรรดินิยมอเมริกาเป็น ศัตรูตัวใหญ่และสำคัญที่สุดของการอนุรักษ์ธรรมชาติ ผู้ที่รักธรรมชาติ รักความเป็นธรรม รักประชาชน ทั้งหลาย ต้องต่อสู้ต่อไปจนกว่าประชาชนจะมีเอกราช และประชาธิปไตยอย่างแท้จริง²³ ปรากฏว่าการรณรงค์

²² ปรากฏว่าหลังเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๕ ทางกรมชลประทานได้รื้อฟื้นโครงการ ขับไล่ชาวบ้านจาก พื้นที่ และสร้างอ่างเก็บน้ำจนสำเร็จ

²³ รัก เอกราช การวิจัยเพื่อขยายชาติ. กรุงเทพฯ : ไพบูลย์การพิมพ์, ๒๕๑๕ : ๓๑.

ของนักศึกษาอนุรักษ์ธรรมชาติมักไม่ค่อยได้ผล หากแต่เริ่มมีการโต้แย้งแล้วว่า กลุ่มนักศึกษาเหล่านี้ ต่อต้านการพัฒนาประเทศมากเกินไป และมีแนวโน้มที่จะเป็นคอมมิวนิสต์

ท่ามกลางความตระหนักต่อปัญหาสังคมในหลายด้าน องค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้พัฒนาขึ้นมาในระบอบนี้ ด้วย โดยองค์กรพัฒนาเอกชนต้องถือว่า เริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๐ เมื่อ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ตั้งมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย และพัฒนาต่อมา จากการที่ ประทีป อึ้งทรงธรรม เข้าไปสอนหนังสือในชุมชนแออัด ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๕ แนวความคิดหลักในการพัฒนาขององค์กรเอกชน ก็คือการตระหนักและยอมรับว่าสังคมสมัยใหม่นั้นมีปัญหาที่เกิดขึ้นได้หลายด้าน และมีความสลับซับซ้อนมากกว่าที่องค์กรของรัฐ เช่น กรมประชาสงเคราะห์ จะบริหารหรือจัดการได้หมด นักศึกษา ประชาชนหรือปัญญาชนที่สนใจหรือมีส่วนรับรู้ ก็มีสิทธิที่จะเข้าช่วยเหลือแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง ดังนั้น องค์กรอาสาพัฒนาชนบท และและองค์กรสลัม เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนอย่างแรกๆ ที่ก่อตั้งขึ้น และจะขยายตัวไปสู่องค์กรพัฒนาในลักษณะอื่นๆ ต่อมา

๕. การต่อต้าน กวาดล้าง และปราบปราม

การเคลื่อนไหวสนับสนุนการต่อสู้ของกรรมกรชาวนา และคนยากจน การมุ่งที่จะเรียกร้องเอกราช สมบูรณ์โดยคัดค้านการคงอยู่ของทหารและฐานทัพในประเทศไทย การขยายตัวของอุดมการณ์สังคมนิยมและการเกิดของพรรคการเมืองแนวทางสังคมนิยมที่ต่อสู้ทางรัฐสภา ที่เสนอคำขวัญให้ประชาชนเป็นใหญ่ในแผ่นดิน ตลอดจนถึงการเกิดกระแสวิพากษ์สังคมและวัฒนธรรมในด้านต่างๆ ที่ดำเนินการโดยขบวนการนักศึกษาเป็นแกนกลางได้ก่อให้เกิดความวิตกอย่างมาก ในหมู่ผู้มีอำนาจและกลุ่มอนุรักษ์นิยม ที่มีความหวาดกลัวว่าผลประโยชน์ของตนจะต้องถูกกระทบกระเทือน และยิ่งเกิดการปฏิบัติไปสู่สังคมนิยมในประเทศกัมพูชา และเวียดนาม เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๑๘ และการปฏิบัติในลาวเมื่อเดือนธันวาคมปีเดียวกัน อันนำมาสู่การยกเลิกสถาบันกษัตริย์ในลาว ยิ่งก่อให้เกิดความวิตกอย่างยิ่งว่า จะเกิดการเปลี่ยนแปลงในทำนองเดียวกันในประเทศไทย

แต่แทนที่ชนชั้นนำไทยจะหันมาแก้ปัญหาสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองให้เป็นธรรมมากขึ้น หรือหันมาสร้างประเทศไทยให้มีเอกราช ประชาธิปไตยอย่างแท้จริง กลุ่มอนุรักษ์นิยมและปฏิกิริยากลับเห็นว่าการเคลื่อนไหวเหล่านี้เป็นความวุ่นวาย และใช้ทัศนคติที่คับแคบ โจมตี การเคลื่อนไหวต่อต้านความไม่เป็นธรรมนี้ว่าเป็นการเคลื่อนไหวของคอมมิวนิสต์ รวมทั้งเหมารวมว่า ขบวนการนักศึกษาจะต้องกลายเป็นปีศาจ

คอมมิวนิสต์ไปทั้งหมด นอกจากนี้ ยังมีความเห็นว่า รัฐบาลพลเรือนสมัย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช โอนเงินไปตามเสียงของขบวนการนักศึกษามากเกินไป

ดังนั้น วิธีการแก้ปัญหา จึงได้ใช้ความรุนแรงเข้าจัดการยุติบาทของขบวนการนักศึกษา และนำประเทศกลับคืนสู่เสถียรภาพเช่นเดิม โดยสร้างเงื่อนไขที่จะก่อการรัฐประหาร นำเอารัฐบาลที่เข้มแข็งและปราบปรามคอมมิวนิสต์มาบริหารประเทศแทน วิธีการที่ใช้ต่อขบวนการนักศึกษาก็คือ การแบ่งแยกขบวนการและทำลาย ใช้ความรุนแรงเข้าสกัดกั้น การตั้งองค์กรฝ่ายขวาขึ้นต่อต้านขบวนการนักศึกษา การปิดล้อมทางข่าวสารและใส่ร้ายป้ายสี และท้ายที่สุดก็คือการกวาดล้างปราบปราม และก่อรัฐประหารฟื้นเผด็จการ ซึ่งกระบวนการทั้งหมดนี้เอง ที่นำมาสู่การเกิดเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๙

ความพยายามที่จะกวาดล้างปราบปราม เริ่มตั้งแต่กลางปี พ.ศ.๒๕๑๗ เมื่อกลุ่มปฏิกิริยาต่างๆ เริ่มฟื้นตัวจากการถอยร่นเมื่อ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ จึงเริ่มทำการเคลื่อนไหวต่อต้านพลังฝ่ายก้าวหน้า เหตุการณ์แรกที่เป็นสัญญาณแห่งการปราบปรามก็คือ กรณีพลับพลาไชย ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๗ ขณะที่ฝ่ายขบวนการนักศึกษาจัดเตรียมการเคลื่อนไหวคัดค้านจักรพรรดินิยม ในวันที่ ๔ กรกฎาคม ซึ่งเป็นวันชาติอเมริกัน ได้เกิดเหตุร้ายขึ้นเมื่อคืนวันที่ ๓ กรกฎาคม ซึ่งเริ่มจากการจู่โจมสถานีตำรวจพลับพลาไชย ได้จับกุมคนขับแท็กซี่คนหนึ่งชื่อ นายพูน ลำลือประเสริฐ ซึ่งจอดรถในที่ห้ามจอด ตำรวจได้นำตัวไปยังสถานีตำรวจ ในระหว่างนายพูนได้ตะโกนว่า ตำรวจทำร้ายประชาชน ทำให้ประชาชนที่เห็นเหตุการณ์จึงได้รวมตัวกันประท้วง และล้อมโรงพักตำรวจพลับพลาไชย เหตุการณ์ลุกลามกลายเป็นการปราบปรามประชาชน เมื่อตำรวจได้ยิงใส่ประชาชนที่มาชุมนุม และทางกลุ่มประชาชนก็พยายามตอบโต้ จนลุกลามเป็นการจลาจล เหตุการณ์ยืดเยื้อไปจนถึงวันที่ ๙ กรกฎาคม โดยรัฐบาลได้ประกาศภาวะฉุกเฉินในเขตกรุงเทพฯ มีประชาชนถูกตำรวจยิงเสียชีวิตถึง ๒๗ คน และบาดเจ็บ ๑๒๐ คน เหตุการณ์นี้ทำให้การต่อต้านอเมริกาที่ขบวนการศึกษาดำเนินการไว้ ไม่อาจกระทำได้อีก

จากนั้น มาตรการต่างๆ ที่ใช้กับขบวนการนักศึกษาอย่างเป็นทางการพอจะสรุปได้คือ

๑. การโฆษณาทำลายภาพลักษณ์

ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๗ ขบวนการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อทำลายภาพลักษณ์ของขบวนการนักศึกษา ก็เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเช่น การกล่าวหาว่า นักศึกษาก่อความวุ่นวายในสังคม ขบวนการนักศึกษาเป็นคอมมิวนิสต์ ผู้นำนักศึกษาเป็นญวน รับเงินจากต่างประเทศ ไปฝึกอาวุธที่सानอย และโจมตีการชุมนุมประท้วงและการ

เคลื่อนไหวของฝ่ายนักศึกษาว่า เป็นการใช้กฎหมายอยู่เหนือกฎหมาย หรือ แม้กระทั่งการสร้างข่าวลือทำลายตัวบุคคล เช่น เรื่องเสกสรรค์ ประเสริฐกุล และ ชिरุทธ บุญมี ผู้นำนักศึกษาโง่งเงินศูนย์นิสิตไปใช้ส่วนตัว เป็นต้น โดยเรื่องเหล่านี้ปราศจากหลักฐานอย่างสิ้นเชิง²⁴

นอกจากนี้ ก็คือการลากถ่วงนักศึกษาที่แต่งตัวเรียบง่ายว่า เป็นพวก ๕ ข. คือ ผมขาว กางเกงยีนส์ เสื้อยั๊บบรอนเท้าขาง สะพายย่าม เพื่อจะแสดงให้เห็นว่าพวกนักศึกษาเหล่านี้ เป็นตัวตลกบ้าบอ เพื่อให้ขาดความเชื่อถือในหมู่ประชาชน โดยประยูร จรรย์วงศ์ นักเขียนการ์ตูนประจำหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ เป็นคนที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ภาพลักษณ์เช่นนี้ สำหรับศูนย์นิสิตตั้งแต่พ.ศ.๒๕๑๘ ก็ถูกเสียดสีว่า เป็นศูนย์เถื่อน เพราะไม่มีสถานะหรือมีการจดทะเบียนที่ถูกต้องตามกฎหมาย หรือเป็นศูนย์ สทร. หมายถึงเลือกทุกเรื่อง ซึ่งเป็นการโจมตีการเข้าร่วมสนับสนุนการต่อสู้ของประชาชนว่าเป็นการเลือกนั่นเอง การทำลายภาพลักษณ์ในลักษณะเช่นนี้ ทางราชการได้ใช้กับสหพันธ์ชาวนาชาวไร่เช่นเดียวกัน โดยใช้คำว่า สหพันธ์เถื่อน และเรียกผู้นำสหพันธ์ว่า เป็นผู้ที่อ้างตัวว่าเป็นผู้นำชาวนา²⁵

ในกระบวนการใส่ร้ายป้ายสีนี้ ส่วนหนึ่งน่าจะประสานกับการที่ทางฝ่ายรัฐเอง ได้ส่งคนของรัฐเข้ามาปะปน แล้วสร้างสถานการณ์ให้เกิดจริงเพื่อทำลายภาพลักษณ์ เช่น ในระหว่างที่นักศึกษาก่อการประท้วงกรณีเรือมาชาเกวซ ที่หน้าสถานทูตสหรัฐอเมริกาเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ มีชายไม่ทราบชื่อคนหนึ่ง บุกรเข้าไปในบริเวณที่ฝ่ายนักศึกษานำเอาธงชาติของสหรัฐมาแขวนประท้วง และปีศาจวระตรงชาติสหรัฐ จากนั้นชายผู้นี้ก็หลบหายไป การใช้วิธีการประท้วงเช่นนี้ ไม่ได้ถูกกำหนดอยู่ในแผนการของฝ่ายนักศึกษาเลย และชายผู้กระทำเช่นนั้น ก็มีผู้ปฏิบัติงานในองค์กรนักศึกษาองค์กรใด จึงมีความเป็นไปได้อย่างยิ่งว่าชายผู้นี้ถูกส่งปะปนเข้ามา เพื่อทำให้การประท้วงดูถูกลาม และวิธีการนี้เป็นการทำลายภาพลักษณ์ของนักศึกษา ทำให้ประชาชนไม่เข้าใจและเห็นว่าเป็นวิธีการที่เกินเลย ต่อมาชายผู้นี้ได้ปรากฏตัวอีกหลายครั้งเมื่อมีการเคลื่อนไหว

²⁴ เรื่องเงินศูนย์นิสิต ต่อมา เกรียงกมล เลหาไพโรจน์ เลขานุการศูนย์นิสิต พ.ศ.๒๕๑๘ ได้แถลงว่า เงินศูนย์นิสิต รวม ๒๔ ล้านบาท ใช้จ่ายไปจนถึงเดือนมิถุนายน ๒๕๑๘ เป็นเงิน ๑๐ ล้านบาท จึงเหลือ ๑๔ ล้านบาท ถูกนายบริพัตร เมธาวศน์ อดีตเจ้าหน้าที่การเงินยักยอกไป ๕.๗ แสนบาท ซึ่งทางศูนย์ได้ฟ้องร้องต่อศาลแล้ว

²⁵ ชาวนา : ปากกระบอกปืนจะหันกลับ จตุรัส. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๖ (๑๕ สิงหาคม พงศ.๒๕๑๘) : ๓๓.

ของฝ่ายนักศึกษา และเมื่อคืนวันที่บุญสนอง บุญโยทยานถูกสังหาร โดยเป็นผู้มาคุมศพที่โรงพยาบาลเปาโล เมื่อคืนวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ.๒๕๑๕²⁶

การโฆษณาดังกล่าวนี้ได้แผ่ขยายออกไป ร่วมกับการโฆษณาปลุกกระแสชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และกล่าวหาว่านักศึกษาจะเป็นผู้บ่อนทำลายสถาบันเหล่านี้ ได้มีการแต่งเพลงจำนวนไม่น้อยที่แสดงถึงนัยในการต่อต้านขบวนการนักศึกษา เช่น เพลงรักแผ่นดิน เพลงถามคนไทย ได้มีประโยคสำคัญที่กล่าวในเชิงบริภาษไปถึงเยาวชนนักศึกษาว่า “วิญญาณปู่จะร้องไห้อีกหลานจัญไร” นอกจากนี้ คือ เพลง เราสู้ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานิพนธ์ทำนอง และเนื้อร้องแต่งโดย สมภพ จันทระประภา ก็มีประโยคเน้นว่า “ผู้ที่นี้ ผู้ตรงนี้ ผู้จนตาย จะเป็นคนสุดท้ายก็ลองดู” เพลง ทหารพระนเรศวร มีเนื้อร้องขึ้นต้นว่า “เปรี้ยว เปรี้ยว เป็นเสียงฟ้าฟาด โครมโครมพินาศพังสลด” แต่ที่โด่งดังและโจมตีขบวนการนักศึกษามากที่สุดได้แก่เพลง นักแผ่นดิน ซึ่งแต่งใน พ.ศ.๒๕๑๘ โดย พ.ต.บุญส่ง หักฤทธิ์ศึก และร้องโดย สันติ ลุนเผ่ มีเนื้อร้องขึ้นต้นว่า

คนใดใช้ชื่อไทยอยู่	กายก็ดูเหมือนไทยด้วยกัน
ได้อาศัยโพธิทอง แผ่นดินของราชันย์	แต่ใจมันยังเฝ้าคิดทำลาย
คนใดขย่งปลุกปั้น	ไทยด้วยกันหมายให้แตกทำลาย
ปลุกกระดมมวลชนให้สับสนวุ่นวาย	เพื่อคนไทยแบ่งฝ่ายรบกันเอง
คนใดหลงชนชาติอื่น	ชาติเดียวกันเขายื่นข่มเหง
ได้สินทรัพย์เจือจาน ก็ประหารไทยกันเอง	ที่ชาติอื่นเกรงดังชาติของมัน
(สร้อย) นักแผ่นดิน นักแผ่นดิน นักแผ่นดิน คนเช่นนี้เป็นคนนักแผ่นดิน	

การโฆษณาโจมตีฝ่ายนักศึกษานั้น ส่วนหนึ่งก็อาศัยสื่อมวลชนของรัฐ อันได้แก่ วิทยุ และ โทรทัศน์ ซึ่งในขณะนั้น ส่วนมากยังอยู่ในมือของฝ่ายทหาร ดังนั้น การเริ่มโจมตีและได้กลับฝ่ายนักศึกษา เริ่มเห็นได้ตั้งแต่ต้น พ.ศ.๒๕๑๓ เมื่อเกิดกรณีขัดแย้งเรื่องบ้านนาทราย อีกส่วนหนึ่งก็ได้อาศัยหนังสือพิมพ์ฝ่ายขวา เช่น

²⁶ 31 คดี ดร.บุญสนอง เจื่อนำจากการสอบสวนประชาชนคดี. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑๒๒ (๑๘ มีนาคม ๒๕๑๕): ๘.

หนังสือพิมพ์รายวัน ที่มี นายจรุง รักษาติ เป็นบรรณาธิการ นอกจากนี้ ก็คือ ดาวสยาม ของ นายประสาน มีเพ็อง ศาสตร์ บ้านเมือง ของ นายมานะ แพร่พันธุ์ สยามิทร์ ของ นายประหัด ศ.นาคะนาท และในหลายคอลัมน์ของ หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ โดยเฉพาะสีน้ำ หรือนายมานิตย์ ศรีสาคร นั้น ใช้หน้ากระดาษโจมตีผู้นำศูนย์นิสิต และใส่ร้ายขบวนการนักศึกษาตลอดเวลา ส่วนดาวสยามนั้น เป็นหนังสือพิมพ์ลงข่าวใส่ร้ายและทำลายภาพลักษณ์ ขบวนการนักศึกษาอยู่เสมอ และหลายครั้งถึงกับใช้คำบริภาษอันหยาบคาย จึงถูกฝ่ายนักศึกษาเดินขบวนต่อต้าน และวางหรีดดำหน้าสำนักงานหลายครั้ง สำหรับรายวัน ได้ลงรายชื่อบัญชีคำหมายหัวบุคคลว่า เป็นผู้นำคอมมิวนิสต์จำนวนมาก ซึ่งส่วนมากก็เป็นชื่อผู้นำนักศึกษา ผู้รักความเป็นธรรม และนักการเมืองฝ่ายสังคมนิยม และผมแม้กระทั่ง ผู้ที่ถึงแก่กรรมไปในระยะก่อนหน้านี้อีกแล้ว เช่น จิตร ภูมิศักดิ์ ก็ยังคิดในบัญชีนี้ด้วย

มีบางครั้งที่ชนชั้นนำ ใช้วิธีการสร้างข่าว เช่นในวันที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๘ พ.ต.ท.บุญเลิศ เลิศปริหา รัฐมนตรีช่วยว่าการมหาดไทย ก็ออกมาแถลงทำลายภาพพจน์ว่า มีนักศึกษาปลอมออกไปปลุกปั่นยุยงชาวนา และกรรมกร เพื่อก่อให้เกิดความแตกแยกภายในชาติ ต่อมา ในวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ.๒๕๑๙ หลังจากที่รัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อยู่ในช่วงรัฐบาลรักษาดำรง พ.ต.ท.บุญเลิศ ก็แถลงว่า ได้รับข่าวว่า นักศึกษาจะชุมนุมกันที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แล้วเดินขบวนไปถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้รัฐบาลชุดปัจจุบันลาออก แล้วให้แต่งตั้ง นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นนายกรัฐมนตรี แต่ พ.ต.ท.บุญเลิศ ไม่ได้อธิบายว่า ได้รับข่าวมาจากที่ใด ฝ่ายนักศึกษาธรรมศาสตร์จึงออกแถลงการณ์คัดค้าน และประณามว่า พ.ต.ท.บุญเลิศให้ข่าวอย่างไม่รับผิดชอบ และ นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ ก็ได้ปฏิเสธว่า ข่าวของ พ.ต.ท.บุญเลิศ ไม่เป็นความจริงแต่อย่างใด

ขณะเดียวกันก็มีการปิดกั้นการโฆษณาประชาชนสัมพันธ์ของฝ่ายนักศึกษา มิให้ได้มีโอกาสแสดงข้อเท็จจริงใดๆ แก่ประชาชนเลย ด้วยเหตุนี้เองฝ่ายปฏิกิริยาจึงสามารถทำให้ประชาชนเข้าใจสับสนต่อขบวนการนักศึกษาเป็นอย่างมาก ดังนั้น ฝ่ายนักศึกษาโดยองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงได้จัดทำหนังสือพิมพ์บอร์ดขึ้นมาใช้บอร์ด ๒ แผ่น วางที่หน้าประตูทำพระจันทร์ และหน้าประตูหอประชุมใหญ่ แห่งละแผ่น เพื่อจะได้เผยแพร่ข่าวสารของฝ่ายนักศึกษาสู่ประชาชน โดยมีการเปลี่ยนข่าวอยู่เสมอ ปรากฏว่าใน พ.ศ.๒๕๑๙ กลุ่มอันธพาลการเมืองจะเริ่มคุกคาม และมีการเผาทำลายบอร์ดข่าวของฝ่ายนักศึกษาหลายครั้ง แต่ฝ่ายนักศึกษาก็พยายามทำขึ้นใหม่ เพื่อทำลายการปิดล้อมทางด้านข่าวสาร

การใส่ร้ายป้ายสีว่า นักศึกษาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพเริ่มตั้งแต่พ.ศ.๒๕๑๗ หลังจากวารสารประชา
 ธรรม ของพรรคสังคมนิยม ฉบับเดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ได้ตีพิมพ์บทกลอนบทหนึ่งชื่อ ถึงชาวฟ้า จากข้า
 ชาวดิน แต่งโดย น.ป.น. มีใจความขึ้นต้นว่า

ชาวเอ๋ยชาวเขา	เจ้าอยู่สูงสง่า
เจ้าอยู่บนฟ้า	แต่ข้าอยู่บนดิน
เจ้าอยู่สูงเสียดฟ้า	เจ้าค้าขายฝิ่น
ขุดพลอยขายกิน	ปลูกฝิ่นปลูกกัญชา
ทั้งแบกอาวุธติดบ่า	คุมลาใส่ฝิ่น
มุงหน้าหากิน	ขนฝิ่นขนกัญชา
จึงปล่อยคออยาก	บ่สิมากมีปัญหา
เพราะเจ้ามีเทวดา	คอยมาเยี่ยมมาเยือน
เอาวัวมาแจก	แบกแกะมาสู่
หาหมูมาให้เลี้ยง	เซอะ! หาเสียงเทวดา

หลังจากวารสารนี้เผยแพร่ไปแล้วนานกว่าปี จึงได้เริ่มมีการกระพือข่าวว่า บทกลอนนี้หมิ่นพระบรม
 เดชานุภาพ นายประยูร จรรย์วงศ์ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า ข้าพเจ้ามีความรู้สึกเสียใจที่ว่า ในการที่พระเจ้าอยู่หัวเสด็จ
 ไปพระราชทานสัตว์เลี้ยงต่างๆ แก่ราษฎรนั้น มีผู้เข้าใจว่าพระองค์ไปหาเสียง²⁷ จากนั้นในเดือนตุลาคม พ.ศ.
 ๒๕๑๗ หนังสือพิมพ์ต่างๆ จึงได้มีการตีพิมพ์โหมประโคมว่า นักศึกษาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ในที่สุดในวัน
 ที่ ๒๖ ตุลาคม ทางกรมตำรวจก็จับกุม นายประเดิม ดำรงเจริญ บรรณาธิการสังคมนิยม เป็นจำเลยในข้อหา
 หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ แต่ในที่สุด ศาลก็ได้ตัดสินให้ยกฟ้องคดีนี้ ทำให้การใช้เรื่องหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ
 เป็นเครื่องมือ ยังไม่บรรลุเป้าหมาย

²⁷ รายละเอียดคดีประวัติศาสตร์หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ถึงชาวฟ้า....จากข้าชาวดิน. กรุงเทพฯ : แนวร่วมนัก
 กฎหมายเพื่อประชาชน. ๒๕๑๘ : ๕.

แต่กระนั้น การโจมตีขบวนการนักศึกษา โดยพยายามโยงเข้ากับการล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์ก็ยังมีขึ้นเสมอ ตัวอย่างเช่น กรณีหนังสือพิมพ์สยามศรีรายวัน โดย นายประยัด ศ.นาเคนาถ ได้พาดหัวข่าว โจมตีการจัดงานฟุตบอลประเพณีของจุฬา-ธรรมศาสตร์ ใน พ.ศ.๒๕๑๕ ว่า มีการบรรเลงเพลงปลุกเร้าให้คนล้มกษัตริย์ เพลงที่ถูกหยิบมาใส่รายครั้งนี้คือ เพลงมาร์ช มธก. ซึ่งเอาทำนองเพลงมาซาแยซ ของฝรั่งเศสมาใช้ ฝ่ายนักศึกษาได้ก่อการประท้วงโดยการไปวางหรีดหน้าสำนักพิมพ์ และได้ชี้แจงให้ทราบว่า เพลงนี้เป็นเพลงประจำมหาวิทยาลัยมานานแล้ว และไม่มีความเกี่ยวข้องแต่อย่างใดกับการล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย

๓.๒ การแยกสลายขบวนการนักเรียนอาชีวะ

เนื่องจากการต่อสู้วันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ นักเรียนอาชีวะได้แสดงบทบาทสำคัญอย่างมากในการต่อสู้ ทำให้ชนชั้นนำมีความวิตกอย่างมากในพลังของนักเรียนอาชีวะ จึงได้พยายามการแยกสลายพลังนักเรียนอาชีวะออกจากขบวนการนักศึกษา โดยเริ่มจากการส่งนักเรียนอาชีวะฝ่ายขวา เข้าควบคุมศูนย์กลางนักเรียนอาชีวะแห่งประเทศไทย แล้วใช้อำนาจนักเรียนอาชีวะ นี้ในการเคลื่อนไหวที่ต่อต้านฝ่ายขบวนการนักศึกษา ซึ่งความขัดแย้งระหว่างศูนย์กลางนักเรียนอาชีวะกับฝ่ายขบวนการศึกษานั้น เริ่มเห็นชัดตั้งแต่กรณีพลับพลาไชยเป็นต้นมา ที่ศูนย์กลางนักเรียนอาชีวะ ออกแถลงการณ์ไม่เห็นด้วยที่ฝ่ายนักศึกษา จากนั้น ก็มีการเคลื่อนไหวของฝ่ายอาชีวะในทิศทางตรงข้ามอีกหลายครั้ง เช่น ในวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๘ ศูนย์กลางนักเรียนอาชีวะ และ สหพันธ์นักศึกษาครู ได้จัดการชุมนุมที่สวนลุมพินี และเดินขบวนไปยังสถานทูตสหรัฐ เพื่อแสดงการขอบคุณที่ให้ความช่วยเหลือประเทศไทย และได้มีการมอบกระเช้าดอกไม้แก่อุปทูตสหรัฐประจำประเทศไทยด้วย

ต่อมา เมื่อแยกนักเรียนอาชีวะออกจากนักศึกษาแล้ว ก็จัดตั้งกลุ่มนักเรียนอาชีวะอันธพาลกลุ่มหนึ่งขึ้นเป็นกลุ่มกระทิงแดง เพื่อใช้เป็นแกนกลางในการก่อวินาศกรรมขบวนการนักศึกษาด้วยอาวุธ ใช้ความเหี้ยมโหดรุนแรงต่อต้านการต่อสู้ด้วยสันติวิธีของขบวนการนักศึกษา กลุ่มกระทิงแดง ก่อตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๗ ในระหว่างที่ขบวนการศึกษากำลังเคลื่อนไหวเรื่องการเรียกร้องให้แก้รัฐธรรมนูญ ให้ประชาชนอายุ ๑๘ ปี มีสิทธิเลือกตั้ง ส่วนมากประกอบด้วยอันธพาลในคราบนักเรียนอาชีวะ ได้รับการสนับสนุนและจัดตั้ง จากเจ้าหน้าที่อาวุโสในกองทัพ ให้เป็นกองกำลังอาวุธปฏิบัติการหรืออันธพาลการเมืองที่อยู่เหนือกฎหมาย ผู้มีบทบาทสำคัญที่สุด จนได้รับการกล่าวขวัญว่าเป็นเจ้าพ่อกระทิงแดง คือ พ.อ.สุดสาย หัสดิน ซึ่งยืนยันว่า จะต้องตั้งกองกำลังขึ้นมาเพื่อต่อต้านฝ่ายนักศึกษา เพราะฝ่ายนักศึกษาพยายามเปลี่ยนทิศทางของ

ประเทศประเทศจึงตกอยู่ในภาวะคอมมิวนิสต์แทรกแซง รัฐบาลก็อ่อนแอ พ.อ.สุดสาข ได้เปรียบเทียบกับ นักศึกษามหาวิทยาลัยก็เหมือนหัว นักเรียนอาชีวะก็เหมือนแขนขา จะต้องตัดแขนขาออกจากหัวเสียก่อน ส่วน กำลังที่มีบทบาทสำคัญได้แก่ สุชาติ ประไพหอม เถลิ้มชัย มัจฉากล้า และสมศักดิ์ ขวัญมงคล เป็นต้น สำหรับ ที่มาของชื่อกลุ่ม สมศักดิ์ ขวัญมงคล หัวหน้าฝ่ายกำลังพล ได้อธิบายว่า ไอ้การที่เราตั้งชื่อกลุ่มกระต๊องแดงขึ้นมา นี้ เพราะว่าเราไม่รู้ว่าจะใช้ชื่ออะไรดี ทุกคนเห็นว่าชื่อ กระต๊องแดงนี้ดี เพราะกระต๊องแดงเป็นสัตว์ป่า สัตว์ อนุรักษ์ สัตว์สงวน²⁸

กลุ่มกระต๊องแดงนั้น เป็นกองกำลังกบฏที่ทั้งนี้เพราะสามารถออกมาให้สัมภาษณ์ว่า จะสังหารใคร ต่อใคร และยังก่อการปะทะเปิดกลางเมืองได้โดยไม่ถูกจับกุม เช่นตั้งแต่วันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๗ เมื่อ จอมพลถนอม กิตติขจร กลับเข้ามาในประเทศไทยครั้งแรก กระต๊องแดงก็ออกแถลงการคัดค้าน โดยอ้างว่า การ ต่อต้านจอมพลถนอมนั้น เป็นการก่อการไม่สงบ แต่ในที่สุด ฝ่ายกระต๊องแดงกลับประชิดพลาศดึกนั้บลิบลูกที่ สนามหลวง เพื่อให้ประชาชนแตกตื่น

ในวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๘ นายเผด็จ ดวงดี ซึ่งเป็นที่ปรึกษาของกระต๊องแดง ก็เปิดเผย หลักการทำงานของกระต๊องแดงว่า ...จำเป็นต้องใช้ระเบิดเป็นเครื่องมือสำคัญ เพื่อรักษาระบอบประชาธิปไตย ให้อยู่ในประเทศไทยต่อไป²⁹ นอกจากนี้ยังมีหลักฐานว่ากระต๊องแดงยังได้รับการสนับสนุนจากทางราชการ อีกด้วยเช่น กระต๊องแดงจะมีวิทยุวอล์กกี-ทอล์กกี ของตำรวจไว้เพื่อติดต่อสื่อสารกัน และใช้รถตำรวจรวมทั้งส เตชั่น เวกอนวิ่งไปรอบเมือง เมื่อกระต๊องแดงขวางระเบิดพลาศดึกเข้าไ้้นักศึกษาหลายครั้ง ถึงแม้ว่าจะมีตำรวจ อยู่ใกล้ก็มิได้ใส่ใจ รวมทั้งในกรณี ๒๐ มีนาคม พ.ศ.๒๕๑๘ ที่ นายสุชาติ ประไพหอม ผู้นำกระต๊องแดงประกาศ ตั้งแนวร่วมต่อต้านจักรวรรดินิยมคอมมิวนิสต์ และประกาศให้ไม่ให้ประชาชนใช้ถนนราชดำเนิน ถ้าไม่เชื่อจะ ไม่รับรองความปลอดภัย³⁰ และเมื่อฝ่ายนักศึกษานัดชุมนุมที่หน้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็มีสมาชิกกระต๊องแดงมาโยนระเบิดก่อนกวน ต่อมาในวันที่ ๒๑ มีนาคม กระต๊องแดงขนอาวุธสงครามประเภทระเบิดกลางกรุง มาตั้งไว้ที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยอย่างเปิดเผย เพื่อป้องกันไม่ให้ขบวนนักศึกษาประชาชน ที่กำลังเคลื่อนไป

²⁸ สัมภาษณ์สมศักดิ์ ขวัญมงคล จตุรัส ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๕๗ (๑๐ สิงหาคม ๒๕๑๘) : ๒๕.

²⁹ สยามจดหมายเหตุ ปีที่ ๑ (๒๕๑๘) : ๑๕๒.

³⁰ 35 เอเชียวิเคราะห้ข่าว. ฉบับที่ ๑๑๖ (๑๗-๒๓ มีนาคม ๒๕๑๘) : ๕.

ยังสถานทูตอเมริกาผ่าน ฝ่ายนักศึกษาต้องอ้อมออกไปทางบางลำภู เพื่อหลีกเลี่ยงที่จะผ่านบริเวณราชดำเนิน อันทำให้กระตังแดงไม่อาจจะหาเหตุปะทะได้ ปรากฏว่าในระยะสองปีเศษๆ ที่กระตังแดงปฏิบัติการกวณเมือง แทบจะไม่เคยถูกตำรวจจับกุม หรือถ้าถูกจับกุมก็จะได้รับการปล่อยตัวอย่างไม่น่าเชื่อ จนถึงกรณี ๖ ตุลาคม

๓.๓ การตั้งกลุ่มพลังฝ่ายขวอื่น ๆ

นอกเหนือจากการจัดตั้งกลุ่มกระตังแดง ก็ยังมีการจัดตั้งกลุ่มพลังฝ่ายปฏิริยาต่างๆ เพิ่มเติมอีกมาก โดยมีเป้าหมายร่วมกันในการทำลายขบวนการนักศึกษา กลุ่มต่างๆ เหล่านี้ มีจำนวนมาก และได้รับการสนับสนุนอันดีจากอำนาจและกลไกของรัฐในขณะนั้น ที่สามารถระบุชื่อได้ เช่น กลุ่มนวพล ชมรมอาชีวะเสรี กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน กลุ่มเพชรไทย กลุ่มช้างดำ กลุ่มพิทักษ์ไทย สหพันธ์นักศึกษากรุแห่งประเทศไทย กลุ่มแนวร่วมรักชาติ กลุ่มประชาชนผู้รักชาติ กลุ่มแนวร่วมต่อต้านเผด็จการทุกรูปแบบ ขบวนการปฏิรูปแห่งชาติ สหพันธ์ครูอาชีวะ กลุ่มกรรมกรเสรี กลุ่มค่างควาไทย กลุ่มกล้วยไม้ไทย กลุ่มวิหคสายฟ้า กลุ่มสหภาพแรงงานเอกชน ชมรมแม่บ้าน ฯลฯ ซึ่งจะยกตัวอย่างองค์กรที่สำคัญมากกล่าวถึงดังนี้

๓.๓.๑ กลุ่มนวพล

กลุ่มนี้ก่อตั้งขึ้นในเดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๗ โดยความหมายของชื่อกลุ่ม แปลความได้ว่า กำลังใหม่ ตามรูปแบบการก่อตั้ง หรืออีกในความหมายหนึ่งคือ พลังเก่า อันหมายถึงพลังของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ อันเป็นราชการปัจจุบัน³¹ ผู้ก่อตั้งคือกลุ่มทหารในกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) เช่น พล.อ.วัลลภ โรจนวิสุทธิ อดีตเจ้ากรมข่าวทหาร พล.อ.สายหยุด เกิดผล เสนาธิการ กอ.รมน. เป็นต้น พล.อ.วัลลภ ได้อธิบายเหตุผลในการตั้งนวพลว่า ชาตินจะอยู่รอดได้ด้วยสถาบันวัดกับวัง จึงต้องระดมประชาชนเพื่อป้องกันสองสถาบันหลักนี้ พล.อ.วัลลภ ได้กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อให้กำลังใจแก่ฝ่ายนวพลว่า ทรงมีพระราชดำริห่วงใยสถานการณ์ทางการเมืองที่เป็นอยู่ และเคยมีกระแสพระราชดำรัสกับบรรดาผู้ที่เข้าเฝ้าใกล้ชิดเป็นการส่วนพระองค์ นับตั้งแต่พณมเปญและไซ่ง่อนตกอยู่ในมือของคอมมิวนิสต์ว่า ไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้น พระองค์จะไม่เสด็จออกจากประเทศไทยเป็นอันขาด³²

³¹ นวพล...เร่ออกมาจากขวา ประชาชาติ. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๕๐ (๗ สิงหาคม ๒๕๑๘) : ๓๐.

³² ๓๗ เรื่องเดียวกัน.

ผู้นำสำคัญอื่นๆ ของนวพลนั้นได้แก่ พลโท สรรพ พัทธกุล ซึ่งเป็นองคมนตรี เป็นอดีตแม่ทัพภาคที่ ๓ และเป็นผู้ที่ใกล้ชิดเบื้องยุคลบาทอย่างยิ่ง พลโทสรรพได้เป็นนวพลอันดับแรก หรือหมายเลข ๐๐๑ นอกจากนี้ได้แก่นายวัฒนา เขียววิมล ปัญญาชนจากอเมริกา ซึ่งเป็นวิทยากรประจำ และเป็นผู้ประสานงานองค์การ นายวัฒนาได้อธิบายว่า นวพลคือพลังใหม่ ๓ ประการ คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์^{๓๓} จากนั้นก็คือ พระภิกษุกิตติวุฒโฑ ผู้ซึ่งประกาศต่อสาธารณชน ในเดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๕๑๕ ว่า การฆ่าคอมมิวนิสต์ไม่บาป โดยให้เหตุผลว่า ใครก็ตามที่ทำลายชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ นั้นถือว่าเป็นมาร มิใช่มนุษย์ การฆ่ามารจึงไม่บาป หากแต่เป็นภาระหน้าที่ที่คนไทยจะต้องกระทำ การฆ่าถ้าเป็นการฆ่าเพื่อประเทศชาติ แม้จะได้บาปจากการฆ่า แต่ก็ได้รับบุญจากการป้องกันชาติให้พ้นจากศัตรู จากนั้นก็เปรียบเทียบว่า การฆ่าคอมมิวนิสต์ ก็เหมือนการฆ่าปลาฉวยพระ^{๓๔}

นวพลตั้งเป้าที่จะดำเนินการอยู่ในกลุ่มข้าราชการระดับท้องถิ่น และในหมู่นักธุรกิจเป็นส่วนใหญ่ โดยยืนยันเป้าหมายและนโยบายที่จะปราบปรามฝ่ายซ้ายโดยเฉพาะ จึงโฆษณาตนเองว่าเป็นองค์กรต่อต้านคอมมิวนิสต์เพื่อธำรงไว้ซึ่ง ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และความรู้สึกต่อต้านคอมมิวนิสต์นั้นมีมากจนกระทั่งฝ่ายนวพลได้ออกแถลงการณ์ในวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๘ โจมตี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ว่าเป็นคอมมิวนิสต์ เพราะเดินทางไปเปิดความสัมพันธ์กับสาธารณรัฐประชาชนจีน เป็นที่ทราบกันต่อมาว่า กลุ่มนวพลได้รับการสนับสนุนทางการเงินและวัสดุอุปกรณ์จากบางส่วนในกองทัพบก และกรมตำรวจ และอย่างน้อยก็ได้รับการสนับสนุนเป็นส่วนตัว ปรากฏว่านวพลประสบความสำเร็จอย่างมาก ในการสร้างองค์กรและขยายสมาชิก ผู้ดำเนินงานของนวพลก็ใช้วิธีการชุมนุมประชาชนเพื่อรวบรวมเสียงสนับสนุน โดยเรียกร้องให้เกิดความรักชาติ และต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างหือหาว ในการดำเนินการ นวพลใช้โครงสร้างการจัดตั้งแบบกลุ่มย่อยตามแบบคอมมิวนิสต์ ผู้นำที่ส่อแววดีจะถูกคัดเลือกเข้ารับการฝึกอบรมทางการเมืองในระดับจิตวิทยา จนถึงปลายปี พ.ศ.๒๕๑๘ นวพลอ้างว่ามีสมาชิกปฏิบัติการกว่าล้านคน แม้ตัวเลขนี้จะเกินจริงอยู่บ้าง แต่ก็เห็นได้ว่านวพลได้กลายเป็นองค์กรฝ่ายขวาที่ใหญ่โต และมีอิทธิพลมาก

ในการเลือกตั้งเมื่อวันที่ ๔ เมษายน พ.ศ.๒๕๑๕ กลุ่มนวพลได้จัดตั้งพรรคการเมืองลงสมัครแข่งขันด้วย คือพรรคธรรมาธิปัตย์ โดยมี นายเมธี กำเพ็ชร เป็นหัวหน้าพรรค โดยใช้คำขวัญที่ล้อคำขวัญของพรรค

^{๓๓} สัมภาษณ์ วัฒนา เขียววิมล จตุรัส. ปีที่ ๑ ฉบับ ๑๐ (๑๖ กันยายน ๒๕๑๘) : ๒๕.

^{๓๔} สัมภาษณ์ กิตติวุฒโฑภิกขุ จตุรัส. ปีที่ ๒ ฉบับ ๕๑ (๒๕ มิถุนายน ๒๕๑๕) : ๒๘-๓๒.

สังคมนิยมว่า เมื่อท้องนาสีทองผ่องอำไพ ประชาชนไทยจะมีข้าวกิน แต่ปรากฏว่าพรรคนี้นี้ ไม่ประสบความสำเร็จมากนักในการเลือกตั้งที่มีขึ้น

ลูกเสือชาวบ้าน

บุคคลที่มีบทบาทในการก่อตั้งคือ พล.ต.ต.สมควร หริกุล ผู้กำกับตำรวจชายแดนเขต ๔ ร่วมมือกับข้าราชการท้องถิ่นอีกหลายคน ได้จัดการอบรมลูกเสือชาวบ้านรุ่นที่ ๑ เมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๔ ที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ต่อมา พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ จรัสโรมรัน รองผู้บัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน ก็ได้เข้าร่วมผลักดัน จุดมุ่งหมายเริ่มแรกของการจัดตั้งลูกเสือชาวบ้านก็คือ การสร้างความสามัคคีในหมู่ข้าราชการและประชาชน เพื่อให้ประชาชนช่วยส่งข่าวและรวบรวมข้อมูลให้กับทางราชการเกี่ยวกับคอมมิวนิสต์ ต่อมาใน พ.ศ.๒๕๑๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินี ก็ได้รับกิจการลูกเสือชาวบ้านไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์ และโปรดเกล้าฯให้สมุหราชองครักษ์ ทำหนังสือถึงกระทรวงมหาดไทย ตามหนังสือของกรมราชองครักษ์ที่ กห.๐๒๐๔/๒๔๗๗ ลงวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๕ ให้แจ้งให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัด สนับสนุนกิจการลูกเสือชาวบ้าน โดยให้ความร่วมมือกับตำรวจตระเวนชายแดน และต่อมายังได้พระราชทานผ้าพันคอลูกเสือ วอกเกิล(ปลอกรัดผ้าพันคอ) และ หน้าเสือ แก่ลูกเสือชาวบ้านที่สำเร็จการอบรมทุกคน ทั้งยังเสด็จไปพระราชรงลูกเสือด้วยพระองค์เองเสมอ³⁵

ดังนั้น ในระยะหลัง ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ กิจการลูกเสือชาวบ้านจึงขยายตัวอย่างมาก และมีนายทหารและนักการเมืองสำคัญเข้าร่วมหลายคน เช่น พล.ต.ชาติชาย ชุณหะวัณ ซึ่งเป็นผู้ตรวจการลูกเสือชาวบ้าน นายธรรมบุญ เทียนเงิน เป็นผู้อำนวยการลูกเสือชาวบ้านพระนคร จนถึง พ.ศ.๒๕๑๘ ลูกเสือชาวบ้านทั่วประเทศจึงมีจำนวนหลายล้านคน มีทั้งเด็กผู้ใหญ่จนถึงคนชรา ส่วนมากแล้วจะถูกปลูกให้ยึดมั่นอยู่กับชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และกระหายจะกวาดล้างคอมมิวนิสต์หรือผู้ที่ที่คิดว่าเป็นคอมมิวนิสต์ จากรายงานของกระทรวงมหาดไทยในวันที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๑๘ ระบุว่า มีผู้รับการอบรมลูกเสือชาวบ้านไปแล้ว ๒,๗๕๔ รุ่น เป็นจำนวน ๕.๑ แสนคน และยังแจ้งด้วยว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งกับเจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่

³⁵ พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ จรัสโรมรัน กำเนิดลูกเสือชาวบ้าน ใน ลูกเสือ ๔ แผ่นดิน. กรุงเทพฯ : หนังสือพิมพ์ร่วมข่าว, : ๔๕๗-๔๕๘.

ของกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดนว่า ถ้าฝึกรบสมาชิกลูกเสือชาวบ้านได้ถึง ๕ ล้านคน บ้านเมืองของเราจะสงบเรียบร้อยมากขึ้น³⁶

ด้วยเหตุนี้ในกรณี ๖ ตุลาคม เมื่อถูกปลุกว่านักศึกษาเป็นคอมมิวนิสต์ และหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ลูกเสือชาวบ้านก็กลายเป็นกำลังสำคัญที่ร่วมชุมนุมต่อต้านนักศึกษาที่พระบรมรูปทรงม้า เมื่อเย็นวันที่ ๕ ตุลาคม จากนั้น เมื่อเช้ามืดวันที่ ๖ ตุลาคม ลูกเสือชาวบ้านนำโดย พล.ต.ต.เจริญฤทธิ์ จารัสโรมรัน และ นายธรรมบุญ เทียนเงินก็ร่วมกับองค์กรฝ่ายขวากลุ่มอื่น เคลื่อนมายังท้องสนามหลวงในบริเวณตรงข้ามกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ลูกเสือชาวบ้านจึงกลายเป็นกองกำลังหนึ่งที่มีส่วนร่วมในการปราบปรามขบวนการนักศึกษา และลูกเสือชาวบ้านยังคงชุมนุมอยู่จนถึงเวลาเย็นวันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๕ จึงได้สลายก่อนการรัฐประหารเพียงเล็กน้อย

๓ ชมรมวิทยุเสรี

เป็นกลุ่มสถานีวิทยุของทหาร ได้ร่วมประสานงานกันโดยมีสถานีวิทยุยานเกราะเป็นแกนกลางตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๔ และมี พันโท อุทาร์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา นายอาคม มกรานนท์ และ นายอุทิศ นาคสวัสดิ์ เป็นโฆษกสำคัญ ชมรมวิทยุเสรีนี้มีบทบาทอย่างมากในการเผยแพร่ทัศนะโจมตีขบวนการนักศึกษา โดยออกรายการประจำวันชื่อ เพื่อแผ่นดินไทย โจมตีและประณามขบวนการนักศึกษาว่าเป็นคอมมิวนิสต์แทบทุกวัน และก็จะโจมตีมายังรัฐบาลพลเรือนด้วยว่าอ่อนแอ ไม่มีมาตรการเด็ดขาด ทำให้คอมมิวนิสต์เหิมเกริม หรือหลายครั้งก็วิจารณ์โจมตีการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมนิยมในประเทศเพื่อนบ้าน และปลุกให้คนไทยขึ้นมาต่อต้านแนวโน้มนั้น นอกจากนั้นก็ยังเป็นแกนกลางในการประสานงานอย่างเปิดเผย ในการปราบปรามนักศึกษา และบางครั้งก็มีลักษณะชี้นำการก่อการต่อต้านนักศึกษา ทั้งที่เป็นสื่อมวลชนของรัฐโดยตรง

ตัวอย่างที่ชัดเจนก็คือกรณีกระทิงแดงบุกรุกเพชรบูรณ์ ในวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๔ โดยฝ่ายกระทิงแดงและกลุ่มศูนย์กลางนักเรียนอาชีวะอ้างว่า ระหว่างที่มีการชุมนุมที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในกรณีจับกุม ๕ ผู้นำชาวนาและนักศึกษา เมื่อต้นเดือนสิงหาคม นั้น มีนักศึกษาวิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพฯคนหนึ่งซึ่งเป็นฝ่ายอาชีวะถูกนักศึกษาทำร้าย กระทิงแดงจึงต้องยกพวกมาแก้แค้น เป็นที่น่าแปลกใจที่วิทยุยานเกราะได้ออกข่าวเรื่องนี้ล่วงหน้า โดยอธิบายว่า กระทิงแดงต้องเพชรบูรณ์ เพื่อเป็นการตัดไม้ข้ามนาม แต่ไม่มี

³⁶ รายงานการประชุม คณะกรรมการณรงค์สนับสนุนกิจการลูกเสือชาวบ้าน ครั้งที่ ๑/๒๕๑๕ วันพุธที่ ๒

เจ้าหน้าที่ตำรวจมาป้องกันรักษารัฐธรรมนูญแต่อย่างใด นอกจากนี้ พ.ท.อุทรา สนิทวงศ์ ซึ่งเป็นโฆษกได้ออกอากาศในเชิงชี้นำ และฝ่ายกระตือรือร้นก็ปฏิบัติตาม ดังเช่นการออกข่าวว่า ฝ่ายนักเรียนอาชีวะนั้นควบคุมสถานการณ์ในรัฐธรรมนูญไว้ได้แล้ว และจะส่งหน่วยจู่โจมไปยังศูนย์นักเรียน ที่มหาวิทยาลัยมหิดล จะโจมตีโรงเรียนช่างกลพระรามหก และพรรคสังคมนิยมมหาวิทยาลัยรามคำแหง แต่ต่อมาก็ออกประกาศว่า ได้สืบทราบว่าการจู่โจมดังกล่าวได้ยกเลิกแล้ว ดังนั้น วิทยูนิเวอร์ซิตีจึงมีลักษณะคล้ายศูนย์บัญชาการในการปฏิบัติงานครั้งนี้ ซึ่งทำให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เสียหายอย่างมาก ทรัพย์สินถูกปล้นสะดม และอาคารสถานที่ถูกทำลายหลายแห่ง แต่ทางมหาวิทยาลัย ได้ประกาศให้ฝ่ายนักศึกษาออกจากมหาวิทยาลัยให้หมดเสีย ก่อนที่กระตือรือร้นจะมาถึง จึงเลี่ยงความเสียหายไปได้อย่างมาก นายเสน่ห์ จามริก รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้กล่าวในเรื่องนี้ว่า ความเสียหายด้านวัตถุไม่เท่าไร แต่ความเสียหายด้านจิตใจนั้นมากมายกว่า³⁷

เหตุการณ์อีกครั้งหนึ่งก็คือ ก่อนหน้าที่ฝ่ายนักศึกษากำลังจะเคลื่อนไหวด้านอเมริกาในวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ.๒๕๑๕ กระตือรือร้นได้ประกาศล่วงหน้าในวันที่ ๑๕ มีนาคม ว่า ในวันที่ ๒๐ มีนาคม ขอให้ นักเรียนอาชีวะทุกคนเตรียมพร้อมกันอยู่ในโรงเรียน คอยฟังคำสั่งจากสถานีวิทยุยานเกราะ หากสถานีวิทยุแห่งนี้สั่งให้ไปรวมกันที่ใด ก็ให้ประธานนักเรียนสั่งนักเรียนไปรวมกันที่นั่น ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่วิทยุยานเกราะจะมีบทบาทสำคัญอีกครั้ง ในการชักนำกลุ่มฝ่ายขวาอื่นๆ ในการเคลื่อนไหวด้านนักศึกษาในวันที่ ๕-๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๕ อันนำมาซึ่งกรณี ๖ ตุลาฯ

ชมรมแม่บ้าน

ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕ เพื่อโจมตีขบวนการนักศึกษาที่เคลื่อนไหวด้านฐานทัพอเมริกาโดยตรง โดยมี ทมยันตี หรือนางวิมล ศิริไพบูลย์ (เจียมเจริญ) เป็นแกนสำคัญ และรวมเอาภรรยาข้าราชการ ภรรยานายพล และแม่บ้านจำนวนมาก เข้าเป็นสมาชิก บทบาทที่เด่นชัดของชมรมแม่บ้าน คือการปกป้องและแก้ต่างแทนสหรัฐอเมริกา และโจมตีขบวนการนักศึกษาว่าเป็นผู้บ่อนทำลายมิตรประเทศ ในวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ.๒๕๑๕ ชมรมแม่บ้านได้จัดอภิปรายที่โรงพยาบาลสงฆ์ โดยเชิญ นายสมัคร สุนทรเวช ไปกล่าวโจมตีขบวนการนักศึกษา ซึ่งได้นำไปออกอากาศที่สถานีวิทยุยานเกราะ จากนั้นต่อมา ในวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๕ ชมรมแม่บ้านก็จัดการชุมนุมคัดค้านนักศึกษาที่สนามไชย ซึ่งการชุมนุมครั้งนี้ได้รับการโหมประโคมอย่างมาก

³⁷ ปล้นรัฐธรรมนูญ จตุรัส. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๘ (๒ กันยายน ๒๕๑๘) : ๑๖-๑๗.

ทางวิทยุและสื่อมวลชนอื่นๆ เพื่อชักชวนให้ประชาชนมาร่วมชุมนุม ชมรมแม่บ้านได้ตั้งข้อเสนอเรียกร้องให้
 ครงเรดาห์ของอเมริกาไว้ในประเทศไทยต่อไป แทนที่จะเห็นว่าการตั้งเรดาห์ของสหรัฐเป็นการละเมิดอธิปไตย
 ของประเทศ และรุกรานเพื่อนบ้าน ชมรมแม่บ้านชี้แจงว่า

เรดาห์เปรียบเหมือนหนูพิศดาพิพย์ ที่จะคอยสอดส่องหาข่าวความเคลื่อนไหวของศัตรู พวก
 คอมมิวนิสต์จึงไม่ปรารถนาให้มีเรดาห์อยู่ เพราะเท่ากับจะเป็นอุปสรรคขัดขวางในความพยายามที่พวกมันจะจู่
 โจมเข้ายึดครองประเทศไทย มันจึงวางกลอุบาย และดำเนินการจนกระทั่งรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช หลง
 กลและขับไล่ทหารอเมริกัน และให้รื้อถอนเรดาห์ไปด้วย³⁸

นอกจากนี้ยังมีบุคคลหรือกลุ่มการเมืองอื่นๆ ที่มีบทบาทในการทำลายขบวนการนักศึกษาเช่น นาย
 สัมกร สุนทรเวช นายสมบุญ ศิริธร นายส่งสุข ภัคเกษม ซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มปีกขวาของพรรคประชาธิปัตย์ นาย
 ชานินทร์ กรัยวิเชียร นักกฎหมายประจำ กอ.รมน.และผู้เชี่ยวชาญในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ นายดุสิต ศิริวรรณ
 โฆษกสายการโทรทัศน์ สนทนาประชาธิปไตย ซึ่งมีทักษะจัดคับแคบ นอกจากนี้คือ พ.ต.อ.วชิษฐ์ เดช
 กุญชร และ นายสมชัย รักวิจิตร ผู้เขียนหนังสือต่อต้านคอมมิวนิสต์ให้ กอ.รมน. เป็นต้น บุคคลเหล่านี้หลายคน
 ต่อมาได้มีบทบาทสำคัญในรัฐบาลคณะปฏิรูป

บุคคลและองค์กรเหล่านี้ก่อรูปขึ้นเป็นพลังฝ่ายขวา และเป็นหัวหอกโดยตรงที่ต่อสู้กับพลังนักศึกษา
 ด้วยวิธีการต่างๆ และเป็นพลังเปิดเผยที่ทำลายขบวนการนักศึกษา มีการเคลื่อนไหวที่ต่อต้านขบวนการนักศึกษา
 ดังตัวอย่างเช่น

ในระยะเดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๕ ซึ่งเป็นกำหนดเส้นตายที่รัฐบาลกำหนดให้สหรัฐถอนทหารออก
 จากประเทศไทย และเป็นที่คาดหมายว่า ฝ่ายขบวนการนักศึกษาจะเคลื่อนไหวต่อต้านอเมริกาครั้งใหญ่ ตั้งแต่
 ต้นเดือนหนังสือพิมพ์ดาวสยาม ได้ประโคมข่าวเรื่อง แผน ๓ ขั้นตอนของฝ่ายคอมมิวนิสต์ที่จะยึดกรุงเทพฯ
 จากนั้น ชมรมวิทยุเสรีก็รับเอาเรื่องนี้ไปประโคมในหมู่ประชาชน เพื่อให้เกิดความหวาดวิตกว่าคอมมิวนิสต์จะ
 ยึดเมือง และถือโอกาสโจมตีฝ่ายนักศึกษาว่าเป็นเครื่องมือของคอมมิวนิสต์ ในสัปดาห์ต่อมา พ.ท.อุทาร์ สนิท
 วงศ์ ก็ออกวิทยุยานเกราะกล่าวหาว่า ศูนย์นิสิตจะส่งกำลังบุกสถานีวิทยุของตน และเรียกร้องให้มีการชุมนุม
 ประชาชนเพื่อต่อต้านศูนย์นิสิต และต่อมา เมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม องค์กรฝ่ายขวาหลายกลุ่มก็ร่วมกันจัดงาน
 มหกรรมต่อต้านคอมมิวนิสต์และศูนย์นิสิต ที่บริเวณถนนราชดำเนินจนถึงสนามหลวง ในงานนี้มีการปราศรัย

³⁸ แม่บ้านค้านถอนเรดาห์ : แถบออกให้มาก็มา จตุรัส. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๔๗ (๒๕ พฤษภาคม ๒๕๑๕) : ๒๐-๒๑.

โจมตีศูนย์นิติตัวอย่างหยาบคาย และเรียกร้องให้รัฐบาลยึดติด กตป. ถิ่นจากศูนย์นิติ และมีการจัดนิทรรศการ บรรพบุรุษของเรา ที่หน้าตึก กตป.เพื่อเสนอข้อมูลว่า ฝ่ายนิสิตนักศึกษากระทำในสิ่งที่ขัดกับเจตนารมณ์ของ บรรพบุรุษอย่างไร และในวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ที่วังสราญรมย์ มีหน่วยลูกเสือชาวบ้านจากทุกเขตในกรุงเทพฯ และจากจังหวัดใกล้เคียงมาตั้งค่าย จากนั้นในรุ่งขึ้น ลูกเสือชาวบ้านเหล่านี้ ก็เคลื่อนย้ายไปยังพระตำหนัก จิตรลดารโหฐาน ในข้ออ้างว่า เพื่อถวายความอารักขาแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพราะเกรงว่าจะมีพวก นักก่อกบฏ ปรากฏว่า ท้ายที่สุดจึงไปตั้งกำลังร้องรำทำเพลงอยู่ที่บริเวณสวนสัตว์เขาหิน³⁹ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ขบวนการเหล่านี้ พยายามสร้างเรื่องให้เกินเลยเพื่อทำให้เกิดเหตุการณ์ดูสับสนวุ่นวาย และบานปลายไปจาก ประเด็นการเคลื่อนไหวต่อต้านอเมริกาของฝ่ายนักศึกษาอย่างมาก

๓.๓ ความรุนแรงและการลอบสังหาร

นอกเหนือจากการใส่ร้ายป้ายสี ก็คือการใช้มาตรการทำร้ายและสังหารชีวิตโดยตรง โดยตั้งแต่หลัง กรณีพลับพลาไชยเป็นต้นมา การใช้ความรุนแรงในการสังหารฝ่ายนักศึกษาและขบวนการประชาชนเริ่ม ปรากฏชัดเจน ตั้งแต่การสังหาร นายชินทร์ สระคำ และ นายเมตตา เหล่าอุดม ผู้นำขบวนการประชาชนที่ได้ กล่าวถึงไปแล้วนั้น ต่อมา ในวันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๗ นายแสง รุ่งนิรันดร์กุล ผู้นำนักศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง ก็ถูกลอบยิงเสียชีวิตที่บริเวณป้ายรถประจำทางที่ริมถนนพระรามสี่ โดยไม่อาจจะจับ คนร้ายได้

ใน พ.ศ.๒๕๑๘ ได้เกิดการสังหารผู้นำนักศึกษา และกรรมกร เช่น นายสนอง ปัญญาญ ผู้นำกรรมกร เหมโก ถูกยิงเสียชีวิตที่พังงาในวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ.๒๕๑๘ ต่อมา นายนิสิต จิรโสภณ หัวหน้าข่าว หนังสือพิมพ์อิสรปักษ์ ถูกสังหารโดยการปลักตรถไฟเมื่อวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ.๒๕๑๘ ขณะไปทำข่าวการต่อสู้ ของประชาชนจังหวัดนครศรีธรรมราช และอีกกรณีหนึ่งก็คือ นายมานะ อินทสุริยะ ผู้นำนักเรียนโรงเรียนราช สีมาวิทยาลัย ถูกยิงตายขณะออกติดโปสเตอร์ต่อต้านอเมริกาที่จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๘ แต่กระนั้น เป้าหมายในการ สังหารอย่างจริงจัง ก็คือผู้นำขบวนการที่ทำงานให้กับสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ มี การสังหารผู้นำชาวนาถึง ๒๑ ศพ ที่พอรวบรวมได้คือ

๕ เมษายน พ.ศ.๒๕๑๘ นายเชียง ถิ่นมาก ผู้แทนชาวนาสุนทรินทร์ ถูกยิงเสียชีวิต

³⁹ พลึงฝ่ายขวา จะดันเขาไปไหน จตุรัส ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๕๕ (๒๗ กรกฎาคม ๒๕๑๕) : ๑๐-๑๔.

๑๐ เมษายน พ.ศ.๒๕๑๘ นายอ้าย ธงโต ถูกยิงเสียชีวิต

๑๘ เมษายน พ.ศ.๒๕๑๘ นายประเสริฐ โคมอมฤต ถูกยิงเสียชีวิต

๒๑ เมษายน พ.ศ.๒๕๑๘ นายโง้น ลาววงศ์ ผู้นำชานาหมู่บ้านหนองบัวบาน ซึ่งนำชาวบ้านคัดค้านการสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยหลวง อุทยานี ถูกรัดคอและทุบศีรษะเสียชีวิต

๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๘ นายมงคล สุขหนูน ผู้นำชานานครสวรรค์ถูกฆาตกรรม

๒๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๘ นายเกลี้ยง ใหม่เอี่ยม รองประธานสหพันธ์ชานาชาวไร่อำเภอหางัดร ถูกยิงเสียชีวิต

๒๒ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๑๘ นายพุทธ ปงลังกา ผู้นำชานาเชียงรายถูกสังหาร

๓ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๘ นายจา จักรวาล รองประธานสหพันธ์ชานาชาวไร่บ้านดง อำเภอแม่มริม จังหวัดเชียงใหม่ ถูกยิงเสียชีวิต

๑๘ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๘ นายบุญทา โยธา ถูกยิงเสียชีวิตที่ลำพูน

๓๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๘ นายอินตา ศรีบุญเรือง ประธานสหพันธ์ชานาชาวไร่ภาคเหนือถูกยิงเสียชีวิต

๔ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๘ นายสวัสดิ์ ตาถาวรรณ ผู้นำชานาดอยสะเก็ด ถูกยิงเสียชีวิตขณะกลับจากงานศพ นายอินตา ศรีบุญเรือง

๑๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๘ นายพุทธ ทราชคำ ชานาตำบลแม่บอน อำเภอฝาง ถูกจ่อยิงเสียชีวิตในห้องคนไข้ ที่สถานีอนามัยอำเภอฝาง

๒๒ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๘ นายบุญรัตน์ ใจเย็น ผู้นำชานาอำเภอสาร์ภี ถูกคนร้ายลอบยิงเสียชีวิต ขณะเดินอยู่บนถนน

การสังหารผู้นำชานาเหล่านี้ ทางการตำรวจพยายามจะเบี่ยงเบนประเด็นว่า เป็นเรื่องผู้สาวบ้าง เรื่องขัดแย้งผลประโยชน์ส่วนตัวบ้าง ฝ่ายซ้ายฆ่ากันเองบ้าง แต่มิได้พยายามจะจับคนร้ายมาลงโทษ เช่น ในกรณีที่พ่อหลวงอินตา ศรีบุญเรือง ผู้นำชานาภาคเหนือถูกฆ่า ได้มีการปลอมจดหมายเพื่อป้ายสีว่า พ่อหลวงต้องการที่

จะลาออกจากสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ จึงถูกฝ่ายซ้ายจ้างมา แต่กระนั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี ได้ออกรายการพบประชาชนทางสถานีโทรทัศน์ในวันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๘ ยืนยันว่า รัฐบาลไม่มีนโยบายที่จะปราบปรามประชาชน แต่ก็ยอมรับว่า การลอบสังหารผู้นำชาวนานั้น คล้ายมีขบวนการล่ำส้าง⁴⁰

กรณีที่เป็นเหตุการณ์รุนแรงอย่างมากที่สุดก็คือ การชุมนุมประท้วงคำสั่งของกระทรวงมหาดไทย ที่ย้ายนาย ธีรวัช มกรพงศ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดพังงา ไปเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูน ทั้งนี้เพราะนายธีรวัช มกรพงศ์ มีบทบาทสำคัญอย่างมาก ในการสนับสนุนการต่อสู้ของฝ่ายนักศึกษา ในกรณีเหมโก และกรณีอื่นๆ ที่มุ่งพิทักษ์ทรัพยากรของประเทศ จึงถูกกล่าวหาเสมอว่า เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดฝ่ายคอมมิวนิสต์ แต่กระนั้นเมื่อมีคำสั่งย้ายดังกล่าว นักศึกษาประชาชนชาวพังงา จึงชุมนุมประท้วงที่หน้าศาลากลางเพื่อคัดค้านคำสั่งในวันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ.๒๕๑๘ การชุมนุมยืดเยื้อไปจนถึงวันที่ ๑ ตุลาคม ก็เกิดเหตุร้ายเมื่อมีการวางระเบิดกลางที่ชุมนุม ทำให้ประชาชนเสียชีวิต ๑๕ คน และบาดเจ็บ ๑๗ คน

จนถึงปี พ.ศ.๒๕๑๘ การสังหารทางการเมืองก็เกิดขึ้นอย่างเปิดเผยต่อไป เท่าที่พอจะลำดับได้คือ

๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๘ นายปริดา จินดานนท์ นักศึกษามหิดล และนักดนตรีวงดนตรีกรรมาชน ถูกฆาตกรรมด้วยรถชนที่หน้ามหาวิทยาลัย ถนนพระรามหก

๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๘ ได้มีคนร้ายประเบิดที่ทำการพรรคพลังใหม่ในกรุงเทพฯ ปรากฏว่า การประเบิดผิดพลาดเกิดระเบิดขึ้นก่อน ทำให้นายพิพัฒน์ กางกั้น เสียชีวิตในที่เกิดเหตุ และนายประจักษ์ เทพทอง บาดเจ็บสาหัสจนต้องถูกตัดแขน และได้มีการค้นพบบัตรสมาชิกกระทิงแดงในตัวของบุคคลทั้งสอง จึงทำให้มีหลักฐานอย่างชัดเจนว่า กระทิงแดงคือผู้อยู่เบื้องหลังการปฏิบัติการเช่นนี้ แต่ฝ่ายเจ้าหน้าที่ตำรวจ ไม่ได้ดำเนินการอะไรเลยต่อกลุ่มกระทิงแดง ในทางตรงข้าม พล.ต.ประมาณ อติเรกสาร รองนายกรัฐมนตรี ได้แถลงให้ร้ายว่า สงสัยว่าการที่พรรคพลังใหม่ถูกขว้างระเบิดเช่นนี้ จะเป็นการจงใจสร้างสถานการณ์เพื่อหาเสียงหรือไม่ เพราะเมื่อเกิดเหตุระเบิด พรรคพลังใหม่จะได้มีข่าวลงหนังสือพิมพ์

๑๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๘ นายอมเรศ ไชยสะอาด นักศึกษามหิดล ฝ่ายการเงินของศูนย์นิสิตฯ ถูกยิงเสียชีวิต ระหว่างไปออกค่ายที่อำเภอด่านขุนทด นครราชสีมา

⁴⁰ กนก วงษ์ตระหง่าน คู่มือการเมืองไทย ๒๔๗๕-๒๕๒๕ (กทม. : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๕ สังหารนายบุญสนอง บุญโยทยาน เลขธิการพรรคสังคมนิยม โดยคนร้าย
ดักยิง เสียชีวิตที่หน้าประตูบ้าน ขณะกลับจากงานเลี้ยง

๓ มีนาคม พ.ศ.๒๕๑๕ มีคนร้ายวางระเบิดที่โรงเรียนช่างกลพระรามหก ผู้อำนวยการโรงเรียนคือ นาย
คิลกชัย สุนาถฉนิชกุล นั้น ถูกกล่าวมาตั้งแต่ระยะก่อนหน้านี้นี้ว่า เป็นผู้ให้การสนับสนุนต่อฝ่ายขบวนการ
นักศึกษา และเคยถูกลอบยิงได้รับบาดเจ็บเมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๔ คนร้ายที่มาวางระเบิดได้กล่าวว่า
การวางระเบิดมีขึ้นเพื่อตั้งสอนฝ่ายซ้ายให้รู้สำนึก เหตุการณ์นี้ มีผู้เสียชีวิต ๓ คน

๒๑ มีนาคม พ.ศ.๒๕๑๕ มีการขว้างระเบิดใส่ขบวนของนักศึกษาประชาชนที่เดินขบวนต่อต้านฐาน
ทัพอเมริกา ที่บริเวณหน้าโรงภาพยนตร์สยาม มีผู้เสียชีวิต ๔ คน คือ นายกมล แซ่หมี่ นายนิพนธ์ เชษฐากุล
นายแก้ว เหลืองอุดมเลิศ และ นายเชนทร์ เขมะอุดม

๒๔ มีนาคม พ.ศ.๒๕๑๕ ปาระเบิดอีกครั้งที่จังหวัดชัยนาท ในขณะที่นายสมหวัง ศรีชัย ผู้สมัครพรรค
พลังใหม่ กำลังปราศรัยหาเสียงที่วัดหนองจิก อำเภอวัดสิงห์ ในขณะนั้นมีผู้ฟังการปราศรัยอยู่ราว ๒๐๐ คน
ปรากฏว่าระเบิดไม่ถูกนายสมหวัง แต่กลับทำให้ประชาชนที่ฟังการหาเสียงเสียชีวิต ๘ คน บาดเจ็บอีก ๑๐ คน

๑๒ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๑๕ ขณะที่นักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น กำลังตั้งแถวต้อนรับนักศึกษาใหม่
ที่มาจากกรุงเทพฯ มีระเบิดดังขึ้น ทำให้นักศึกษาเสียชีวิต ๑ คน คือ นายไพโรจน์ พงษ์วิริยพงศ์ ๑๘ สิงหาคม
พ.ศ.๒๕๑๕ นายชิต กงเพชร ผู้นำชาวนาทุ่งฟ้าผ่า อำเภอแม่ลาน้อยถูกลอบยิงเสียชีวิต

ความจริงแล้ว กรณีลอบยิงและทำร้ายมีมากกว่านี้ เพราะมีอีกหลายราย ที่มีการลอบยิง หรือปาระเบิด
แต่มีเพียงผู้บาดเจ็บมิได้เกิดการเสียชีวิต ส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะการใช้ความรุนแรงของกลุ่มกระตือรือร้นในด้าน
ป็น ระเบิด ต่อขบวนการนักศึกษาที่เป็นไปอย่างเปิดเผยมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๓ ยิ่งในระยะหลัง การลอบยิงผู้นำ
และนักศึกษา ก็กลายเป็นเหตุการณ์ปกติ และในการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาแทบทุกครั้ง จะต้องมีการ
กระตือรือร้นมาปาระเบิดหรือคุกคาม โดยที่เจ้าหน้าที่ของรัฐไม่เคยจัดการดำเนินการจับกุมแต่อย่างใด กล่าวโดย
สรุปก็คือกลไกของรัฐได้ยินยอมให้ฝ่ายปฏิกิริยาใช้ความรุนแรงนี้ได้ และนอกจากการสังหารชีวิต ยังมีการ
จับกุมนักศึกษาประชาชน ด้วยข้อหาคอมมิวนิสต์เกิดขึ้น เช่น

๒๓ เมษายน พ.ศ.๒๕๑๕ ได้มีการจับกุมนักศึกษาและกรรมกร ๕ คน ที่อ้อมน้อยและสามพรานใน
ข้อหาคอมมิวนิสต์ บุคคลที่ถูกจับนำโดยนายสุภาพ พัฒอ่อง ที่ปรึกษาสหภาพแรงงานอุตสาหกรรมทอผ้า
นางสาว นิภาพรรณ พัฒนาไพบุลย์ และ ผู้นำกรรมกรอื่นๆ

๘ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๕ จับนักเรียน นักศึกษาและชาวนา ๖ คน ที่เชียงใหม่ นำโดย นายพรเลิศ กรองแสง ๔. การก่อกรรม ๖ ตุลาฯ

การคุกคามฝ่ายนักศึกษาเกิดขึ้นอย่างหนักใน พ.ศ.๒๕๑๕ ตั้งแต่ต้นปี การปฏิบัติการดังกล่าวกระทำจนกระทั่งแน่ใจได้ว่า ขบวนการอ่อนกำลังลงมากแล้ว จึงได้มีการนำเอาตัวจอมพลประภาส จารุเสถียร เข้ามาสู่ประเทศเมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๕ ในข้ออ้างของจอมพลประภาสว่า จะเข้ามารักษาตา ฝ่ายนักศึกษาได้เรียกชุมนุมประชาชน เพื่อเรียกร้องให้นำตัว จอมพลประภาสมาลงโทษ ในการประท้วงครั้งนี้ กลุ่มอันธพาลการเมืองก็ก่อวุ่นเช่นเดิม ด้วยการขว้างระเบิดใส่ที่ชุมนุมของฝ่ายนักศึกษา ทำให้มีผู้เสียชีวิต ๒ คน และบาดเจ็บอีก ๓๘ คน แต่ปรากฏว่าเหตุการณ์นี้ กลุ่มชนชั้นนำ ยังไม่มีความพร้อมเพียงพอที่จะก่อการรัฐประหารได้ จึงต้องผลักดันให้จอมพลประภาส เดินทางออกนอกประเทศไปก่อน ในที่สุดจอมพลประภาสยินยอมเดินทางออกไปยังกรุงไทเปอีกครั้งในวันที่ ๒๒ สิงหาคม โดยก่อนออกเดินทาง ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เข้าเฝ้าฯพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอีกด้วย

หลังจากนี้ เริ่มมีข่าวว่า จอมพลถนอม กิตติขจร จะขอกลับเข้าสู่ประเทศไทยอีกครั้ง เนื่องจากบิดาขุนโสภิตบรรณลักษณ์(อำพัน กิตติขจร) ซึ่งมีอายุถึง ๕๐ ปีแล้ว^{๔๑} ตั้งแต่วันที่ ๓ กันยายน พ.ศ.๒๕๑๕ ศูนย์นิติได้เรียกประชุมกลุ่มต่างๆ ๑๖๕ กลุ่ม เพื่อคัดค้านการกลับเข้ามาของจอมพลถนอม กิตติขจร โดยระบุความผิดของจอมพลถนอม ๑๑ ข้อ จากนั้น ในวันที่ ๓ กันยายน ก็มีการอภิปรายที่หอประชุมใหญ่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในหัวข้อทำไมจอมพลถนอมจะกลับมา ซึ่งผู้อภิปรายหลายคนได้สรุปว่า การเข้ามาของจอมพลถนอมส่วนหนึ่งเป็นแผนการที่วางไว้เพื่อจะหาทางก่อการรัฐประหารนั่นเอง อย่างไรก็ตาม คณะรัฐมนตรีของนายกรัฐมนตรี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้มีมติมิให้จอมพลถนอม กิตติขจรกลับเข้าประเทศ

แต่ปรากฏว่า เมื่อถึงวันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๑๕ จอมพลถนอม กิตติขจร ก็กลับเข้าประเทศจนได้ โดยบวชเป็นสามเณรมาจากสิงคโปร์ จากนั้นก็ตรงไปยังวัดบวรนิเวศ เพื่อบวชเป็นภิกษุ โดยมีพระญาณสังวร เป็นองค์อุปัชฌาย์ และเมื่อบวชเรียบร้อยก็ขนานนามว่า สุกิตติขจรโรภิกษุ ในกรณีนี้ วิฑูยานเกราะได้นำคำปราศรัยของจอมพลถนอมมาออกอากาศในวันที่ ๑๕ กันยายน ซึ่งมีสาระสำคัญว่า จอมพลถนอมกลับเข้ามาในประเทศครั้งนี้เพื่อเยี่ยมอาการป่วยของบิดา จึงได้บวชเป็นพระภิกษุตามความประสงค์ของบิดา และไม่มี

^{๔๑} อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพขุนโสภิตบรรณลักษณ์. (อำพัน กิตติขจร) วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๒๓

จุดมุ่งหมายทางการเมืองอย่างใดเลย จากนั้น วิทยุยานเกราะได้ดักเตือนมิให้นักศึกษาก่อความวุ่นวาย มิฉะนั้นแล้วอาจจะต้องมีการประหารสักสามหมื่นคน เพื่อให้ชาติบ้านเมืองรอดพ้นจากภัย⁴²

เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ ขบวนการนักศึกษาที่นำโดยสุนัยนิสิต และแนวร่วมด้านเผด็จการแห่งชาติ ก็เคลื่อนไหวโดยทันที โดยยื่นข้อเสนอดังรัฐบาล แสดงการคัดค้านจอมพลถนอม ที่ใช้ศาสนาบังหน้า ทำให้พระศาสนาหมัวหมอง เรียกร้องให้นำเอาจอมพลถนอมมาขึ้นศาลพิจารณาคดี พร้อมทั้งคัดค้านความพยายามที่จะก่อการรัฐประหาร นอกจากนี้ ขณะที่กลุ่มยุวสงฆ์ ก็ออกคำแถลงคัดค้านสถานะภิกษุของจอมพลถนอม โดยขอให้มหาเถรสมาคมตรวจสอบการบวชครั้งนี้ว่า ถูกต้องตามพระวินัยหรือไม่ และถวายหนังสือต่อสังฆราช ให้สอบสวนพระญาณสังวรด้วย ในฐานะที่ทำการบวชให้แก่ผู้ต้องหาคดีอาญา⁴³ ปรากฏว่าสมเด็จพระสังฆราชยอมรับว่าการบวชนั้นถูกต้อง ส่วนเรื่องขับไล่จอมพลถนอมจากประเทศนั้นเป็นเรื่องทางโลก ที่ทางมหาเถรสมาคมไม่อาจเกี่ยวข้องได้

ต่อมา ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรวันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ.๒๕๑๕ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็ได้เสนอให้มีการประชุมในเรื่องการกลับมาของจอมพลถนอมโดยตรง และได้ลงมติคัดค้านการกลับมาของจอมพลถนอม ให้รัฐบาลดำเนินการเรื่องนี้โดยทันที ปรากฏว่า นายกรัฐมนตรี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ไม่อาจจะจัดการอะไรได้ จึงได้ลาออกจากตำแหน่งกลางสภาผู้แทนราษฎร และในเวลา ๒๑.๓๐ น.วันเดียวกันนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี ก็เสด็จไปที่วัดบวรนิเวศเพื่อสนทนาธรรมกับพระญาณสังวร ซึ่งเคยเป็นพระพี่เลี้ยงเมื่อพระองค์ทรงผนวช ในระหว่างการเยือน คุณหญิงเกษหลง สนิทวงศ์ นางสนองพระโอษฐ์ ได้แถลงว่า สมเด็จพระราชินีให้มาบอกว่า ได้ทราบว่าจะมีคนใจร้ายจะมาเผาวัดบวรนิเวศ จึงทรงมีความห่วงใยอย่างมาก ขอให้ประชาชนช่วยกันดูแลป้องกัน อย่าให้ผู้ใจร้ายมาทำลายวัด⁴⁴

วันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ.๒๕๑๕ นายสมัคร สุนทรเวช รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้แถลงว่า การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จวัดบวรนิเวศกลางดึก แสดงให้เห็นว่า พระองค์ต้องการให้พระถนอม อยู่ในประเทศต่อไป 50 อย่างไรก็ดีตามในคืนวันนั้น ขบวนการนักศึกษาได้ออกคิดโปสเตอร์ต่อต้านจอม

⁴² ประชาชาติ.. (๒๐ กันยายน ๒๕๑๕) : ๑.

⁴³ 48 ประชาชาติ. ๒๒ กันยายน ๒๕๑๕ : ๑.

⁴⁴ ประชาธิปไตย. ๒๔ กันยายน ๒๕๑๕ : ๑.

พลถนนทั่วประเทศ ปรากฏว่านิสิตจุฬาลงกรณ์ที่ออกคิดโปสเตอร์ถูกขยี้จนกระทั่งจำนวนหนึ่งดักทำร้าย และนำเอาโปสเตอร์ที่จะติดนั้นไปทำลาย นอกจากนี้ นายชุมพร ทุมไธย และ นายวิชัย เกษศรีพงศา พนักงานการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค นครปฐม และเป็นสมาชิกแนวร่วมประชาชน ได้ออกคิดโปสเตอร์ต่อต้านจอมพลถนน ถูกคนร้ายฆาตกรรมแล้วนำไปแขวนคอที่ประตูทางเข้าที่ดินจัดสรรบริเวณหมู่บ้าน ๒ ตำบลพระประโทน ปรากฏจากการชันสูตรว่าทั้งสองคนถูกซ้อมและฆ่าอย่างทารุณก่อนที่จะนำศพไปแขวน สันนิษฐานว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจนครปฐมเป็นผู้ลงมือ ซึ่งกรณีนี้ ได้สร้างความสะเทือนใจอย่างมาก ศูนย์นิสิตจึงได้ตั้งข้อเรียกร้องเพิ่มเติมต่อรัฐบาล ให้จับคนร้ายมาลงโทษโดยเร็ว ทางฝ่ายรัฐบาลได้ตั้งให้ พล.ต.ท.ชุมพล โลหะชาละ เป็นผู้ควบคุมคดี

วันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ.๒๕๑๕ กิตติวุฒโทภิกขุ ก็ได้แถลงย้ำว่า การบวชของพระถนนครั้งนี้ ได้กราบบังคมทูลขออนุญาตจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รวมทั้งการขอเข้ามาในเมืองไทยด้วย ดังนั้น พระถนนจึงเป็นผู้บริสุทธิ์^{๔๕} ต่อมา ในวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ.๒๕๑๕ นายส่งสุข ภักเกษม ส.ส.พรรคประชาธิปัตย์ ฝ่ายขวา ได้ออกมาแถลงข่าวใส่ร้ายป้ายสีว่า กลุ่มฝ่ายซ้ายในพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งหมายถึงกลุ่มของนายดำรงคัลลิตพิพัฒน์ และ นายชวน หลีกภัย ได้จ่ายเงินให้แก่ศูนย์นิสิต ๘ แสนบาท โดยผ่านนายสุธรรม แสงประทุม ในกรณีเคลื่อนไหวต่อต้านจอมพลประภาส จารุเสถียร เมื่อเดือนสิงหาคมที่ผ่านมา

การชุมนุมคัดค้านจอมพลถนนของขบวนการนักศึกษา ได้เริ่มขึ้นเมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้ยื่นคำขาดให้รัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช แก้ไขปัญหาเรื่องจอมพลถนน กิตติขจร และให้จับตัวคนร้ายที่ก่อการฆาตกรรม ๒ ช่างไฟฟ้านครปฐมมาลงโทษ และขอให้รัฐบาลจัดกำลังรักษาความปลอดภัยแก่ผู้ชุมนุม ต่อมาศูนย์นิสิตได้ใช้มาตรการรุก คือขอให้รัฐบาลตอบภายใน ๓ วัน

วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๕ ตัวแทนญาติวีรชน ๑๔ ตุลาคม ได้เข้าพบนายกรัฐมนตรี ขอให้ดำเนินการจับจอมพลถนน กิตติขจรจากประเทศไทย และได้เริ่มอดอาหารประท้วงที่หน้าทำเนียบรัฐบาล ในวันเดียวกัน กลุ่มฝ่ายขวา ๑๓ กลุ่ม ได้ร่วมออกแถลงการณ์ว่า

ได้ปรากฏแน่ชัดแล้วว่า ศูนย์นิสิตนักศึกษา สภาแรงงานแห่งประเทศไทย และ นักการเมืองฝ่ายซ้าย ได้ถือเอาพระถนนมาเป็นเงื่อนไขสร้างความไม่สงบขึ้นภายในประเทศชาติ ถึงขั้นจะก่อวินาศกรรมทำลายวัด

^{๔๕} รัฐบาลใหม่กับอำนาจที่แผ่เร้น จตุรัส ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๖๕ (๕ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๕) : ๑๘.

บวรนิเวศวิหาร และลี้มล้างรัฐบาล เรื่องนี้กลุ่มต่างๆ ดังกล่าว ได้ประชุมลงมติว่า ๑. จะร่วมกันปกป้องวัดบวรฯ ทุกวิถีทาง ตามพระราชเสาวนีย์⁴⁶

วันที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๕ กำหนดเวลาเส้นตายที่ศูนย์นิสิตยื่นไว้มาถึง ทางฝ่ายกระทิงแดงได้ตั้งกำลังล้อมวัดบวรนิเวศ โดยอ้างว่า เพื่อป้องกันศาสนสถาน ปรากฏว่าตัวแทนศูนย์นิสิตได้เข้าพบนายกรัฐมนตรี แต่ก็ยังไม่มีอะไรคืบหน้า ดังนั้น จึงได้มีการตกลงให้มีการชุมนุมประชาชนครั้งใหญ่ที่สนามหลวงในเวลาเย็นวันจันทร์ที่ ๔ ตุลาคม

ในเวลากลางวันของวันที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๕ นั้นเอง กลุ่มอิสระ ๒๑ กลุ่มของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้รณรงค์ให้นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์งดสอบ เพื่อร่วมการประท้วงขับไล่จอมพลถนอม ในการรณรงค์งดสอบนี้ ชมรมนาฏศิลป์และการละคร ได้จัดการแสดงละครเรียกร้องให้นักศึกษามีจิตสำนึกในการเข้าร่วมการต่อสู้ โดยมีฉากหนึ่งที่เป็นภาพสะท้อนถึงช่วงไฟฟ้าที่ถูกละทิ้งหรือนครปฐม ปรากฏว่าการรณรงค์ประสบผล จนทำให้มหาวิทยาลัยต้องประกาศเลื่อนการสอบออกไปอย่างไม่มีกำหนด ต่อมาเวลาตั้งแต่ ๑๕.๓๐ น. ได้มีการชุมนุมประชาชนที่สนามหลวง จนกระทั่งเกิดฝนตก และมีแนวโน้มการคุกคามของกลุ่มฝ่ายขวา ในเวลา ๑๕.๓๐ น. ดังนั้นกลุ่มนักศึกษาที่นำการชุมนุม จึงมีมติให้ย้ายเวทีเข้ามาชุมนุมในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อความสะดวกในการรักษาความปลอดภัย และการประท้วงก็ข้ามคืนมาจนถึงวันที่ ๕ ตุลาคม ได้มีการชุมนุมประท้วงจอมพลถนอม เกิดขึ้นในอีกหลายจังหวัด เช่น ที่ เชียงใหม่ ขอนแก่น นครราชสีมา สงขลา เป็นต้น

ชนวนแห่งเหตุร้ายอย่างไม่คาดหมายเกิดขึ้นเมื่อเช้าวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๕ เมื่อหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ ลงภาพการแสดงละครแขวนคอของนักศึกษา เพื่อประกอบข่าวที่ทางการตำรวจแถลงว่า ได้จับกุมคนร้ายในกรณีสังหารช่างไฟฟ้านครปฐมได้แล้ว ซึ่งเป็นตำรวจชั้นผู้น้อย ๕ คน ปรากฏว่าใบหน้าของผู้แสดงของนักศึกษา คือ อภินันท์ บัวหภักดี เมื่อถ่ายภาพออกมาแล้ว มีความคล้ายคลึงกับพระบรมโอรสาธิราชอย่างไม่คาดหมาย เมื่อเกิดการวิพากษ์วิจารณ์ในประเด็นนี้ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ดาวสยาม จึงได้เลือกเอารูปการแสดงละครของนาย อภินันท์ที่มีความคล้ายคลึงกับพระบรมโอรสาธิราชมากที่สุด เพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ประกอบข่าวในหนังสือพิมพ์ฉบับบ่ายวันที่ ๕ ตุลาคม โดยมีการพิมพ์ใหม่อย่างรวดเร็ว แล้วออกเผยแพร่โจมตี

⁴⁶ ประชาชาติ. ๒๕ กันยายน ๒๕๑๕ : ๑.

ขบวนการนักศึกษาว่า จงใจหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ซึ่งเป็นเจตจำนงในการทำลายสถาบันพระมหากษัตริย์ และเป็นส่วนหนึ่งของแผนการของคอมมิวนิสต์

หลังจากนี้สถานีวิทยุทธทหารทุกแห่งก็ออกข่าวเกี่ยวกับกรณีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพนี้ และระดมผู้รักชาติ จำนวนนับพันไปชุมนุมที่ลานพระบรมรูปทรงม้าเพื่อต่อต้านกรณีดังกล่าว โดยเฉพาะกลุ่มพลังฝ่ายขวา เช่น ลูกเสือชาวบ้าน กระทั่งแดง นวพล และกลุ่มฝ่ายขวาวิสระทั้งหลาย จากการอ้างเอาเรื่องการหมิ่นสถาบันพระมหากษัตริย์นี้เอง กลุ่มปฏิกิริยาจึงสามารถระดมประชาชนที่โกรธแค้นเป็นจำนวนมากมาร่วมการชุมนุมได้ โดยประเด็นที่วิद्यุทธยานเกราะเรียกร้อง ก็คือ ให้ทำลายพวกคอมมิวนิสต์ที่อยู่ในธรรมชาติ และประท้วงรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ที่ตั้งรัฐบาลใหม่ โดยไม่ให้ นายสมัคร สุนทรเวช และ นายสมบุญ ศิริธร เข้าร่วมในคณะรัฐมนตรี

เวลาอีกของวันนั้น การชุมนุมของฝ่ายขวา ก็ย้ายสถานที่มายังท้องสนามหลวง ตรงบริเวณฝั่งตรงข้ามธรรมศาสตร์ และได้มีการช่วยประชาชนอย่างหนัก ให้เกลียดชังนักศึกษามากยิ่งขึ้น และเช้าวันที่ ๖ ตุลาคม ฝ่ายเจ้าหน้าที่ตำรวจก็เริ่มยิงอาวุธสงครามใส่ผู้ชุมนุม จากนั้นต่อมา ก็ได้ใช้กองกำลังตำรวจกองปราบ และหน่วยตำรวจตระเวนชายแดน นำการกวาดล้างนักศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้วยอาวุธสงครามเต็มอัตรา นี่คือการปราบปรามใหญ่กรณี ๖ ตุลาคมนั่นเอง

๕. บทบาทของสหรัฐอเมริกา กับ ๖ ตุลาคม

การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษา ได้สั่นคลอนผลประโยชน์ของสหรัฐอเมริกาในประเทศไทย เช่นกัน โดยเฉพาะกรณีการคัดค้านการตั้งฐานทัพในประเทศไทย การต่อต้านการครอบงำทางเศรษฐกิจและการทุจริตทรัพยากรของสหรัฐ รวมทั้งการเปิดโปงโทษกรรมของอเมริกาในส่วนอื่นๆ ของโลก ด้วยเหตุนี้จึงสร้างความไม่พอใจให้กับสหรัฐอเมริกาอย่างมาก ความจริงแล้วตั้งแต่หลัง พ.ศ. ๒๔๙๓ หลังการรัฐประหารของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ประเทศไทยและสหรัฐก็มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันมาก สหรัฐได้เริ่มนำเอาระบบอุปถัมภ์เข้ามาใช้ในประเทศไทย โดยการให้ความช่วยเหลือและคำจูนอำนาจของผู้มีอำนาจในประเทศไทย เช่น การที่องค์การสืบราชการลับ ซีไอเอ. สนับสนุนพล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ และกระทรวงกลาโหมอเมริกาสนับสนุนจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้น ในสมัยจอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร สหรัฐก็ได้ใช้ระบบดังกล่าวคำจูนอำนาจเผด็จการของรัฐบาลนั้นไว้เช่นกัน ซึ่งกลายเป็นความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่างผู้นำทางการเมืองของไทยกับสหรัฐตลอดมา

หลัง ๑๔ ตุลาคม องค์การของอเมริกาเช่น ซีไอเอ. ยังคงมีบทบาทในประเทศไทยอย่างมาก จากการที่ พลเอกสายหยุด เกิดผล ผู้อำนวยการ กอ.รมน. เคยให้สัมภาษณ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๖ ยอมรับว่า ซีไอเอ. ยังมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับกองกำลังตำรวจตระเวนชายแดน และพลโทวิฑูรย์ ยะสวัสดิ์ รองอธิบดีกรมตำรวจให้สัมภาษณ์ว่า ซีไอเอ. กำลังให้ความช่วยเหลือประเทศไทยอย่างจริงจัง และตัวเขาเองยังได้รับรายงานจาก ซีไอเอ. อย่างสม่ำเสมอ แต่ได้กล่าวแตกต่างว่า ซีไอเอ. เป็นหน่วยงานประชาธิปไตย และเกลียดเผด็จการ และเป็นเปิดเผยกันทั่วไปว่า ซีไอเอ. เป็นผู้จ่ายเงินสนับสนุนพลโทวิฑูรย์ ยะสวัสดิ์เป็นหัวหน้าหน่วยเลื่อยพรานซึ่งไปรบในลาวในระยะก่อนหน้านี้

นอกจากนี้ สหรัฐอเมริกายังเป็นผู้สนับสนุนอย่างแข็งขันต่อ กอ.รมน. ของไทย และรวมทั้งเงินทุนในการก่อตั้งนวพลด้วย ในวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๘ นายจอห์น รัสกิน ได้เขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์สตาร์ทริบูน ในเมืองมินิอาโพลิส ในสหรัฐว่า ซีไอเอ. ได้ให้การช่วยเหลือด้านการเงินแก่นวพลและกระหังแดงถึง ๑๒.๕ ล้านดอลลาร์สหรัฐ และสำหรับการช่วยเหลืออย่างเป็นทางการ รัฐบาลสหรัฐก็ยังให้เงินให้เปล่ากับรัฐบาลไทยถึง ๕๖๖ ล้านบาท

ดังนั้น แม้ว่ากรณี ๖ ตุลาคมจะไม่ปรากฏหลักฐานว่า องค์การหรือหน่วยงานใดของสหรัฐอเมริกาจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับการสังหารโหด ส่วนการเกี่ยวข้องทางอ้อมหรือทำทีอย่างลับๆ ของสหรัฐอเมริกาค่อกรณี ๖ ตุลาคมนี้ยังต้องศึกษาต่อไป

๖. กลุ่มทหารหรือคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน

ก่อนหน้านี้ ตั้งแต่เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยึดอำนาจการบริหารประเทศเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๑ ได้เรียกคณะของตนที่ยึดอำนาจว่าคณะปฏิวัติ ด้วยความมุ่งหมายที่จะสร้างเข้าใจว่า การมีการปฏิวัติประเทศไทยให้มุ่งไปสู่ความก้าวหน้า ต่อมาเมื่อ จอมพลถนอม กิตติขจร ยึดอำนาจตนเองเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๔ ก็นำคำว่า คณะปฏิวัติมาใช้อีกครั้ง ดังนั้น เมื่อหลัง ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ คำว่าปฏิวัติจึงเสื่อมค่าแห่งการใช้ลง คณะทหารที่คิดการยึดอำนาจจึงต้องคิดหาคำใหม่ คำว่าปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ก่อนหน้านี้หมายถึง การปรับปรุงการบริหารประเทศในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองแผ่นดิน โดยใช้แนวความคิดและวิธีการแบบตะวันตกมาดำเนินการ ดังนั้น แนวโน้มที่จะมีการรัฐประหารครั้งใหม่ ในนามของคณะปฏิรูปเกิดขึ้นก่อนหน้านี้แล้ว

ในวันเสาร์ที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๘ ก็มีกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยข้าราชการ ทหาร ตำรวจ นักธุรกิจ และผู้นำกรรมกรฝ่ายขวา ได้นัดประชุมที่สโมสรลีลม และตั้งกลุ่มที่ชื่อว่า ขบวนการปฏิรูปแห่งชาติ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในกลุ่มนี้ ก็คือ นายประสิทธิ์ ไชยทองพันธ์ ข้าราชการกรมแรงงาน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งกรรมกรฝ่ายขวา กลุ่มขบวนการปฏิรูปได้แถลงเป้าหมายที่จะต่อต้านคอมมิวนิสต์ โดยโจมตีรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ด้วยว่า เป็นรัฐบาลที่อ่อนเกินไป ปลอมให้คอมมิวนิสต์พ่นพาดแห่นดิน จึงได้เสนอให้มีการเก็บหนังสือฝ่ายสังคมนิยมทั่วประเทศ แต่ปรากฏว่าการสร้างกระแสของขบวนการ ยังไม่ประสบความสำเร็จ แต่กลุ่มขบวนการปฏิรูปยังคงเคลื่อนไหวต่อมา จนกระทั่งถึงวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๙ ก็มีคำว่า สถาปนาปฏิรูป ลงใน นสพ.ไทยรัฐแล้วในคอลัมน์ ได้ฝุ่น จากนั้น การรัฐประหารในวันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ กลุ่มทหารที่ยึดอำนาจจึงเรียกคณะของตนว่า คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน

คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ประกอบด้วย พล.ร.อ.สงัด ชลออยู่ เป็นหัวหน้าคณะ นอกจากนี้ยังมี พล.อ.บุญชัย บำรุงพงศ์ พล.อ.อ.กมล เตชะตุงคะ พล.อ.เสริม ณ นคร และ พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นต้น แต่กลุ่มทหารที่จะนำมาสู่การรัฐประหารนี้มีได้รวมตัวกันในลักษณะเช่นนี้มาก่อน หลังกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ นั้น กลุ่มทหารได้แบ่งออกเป็นกำลังต่างๆ ๓ กลุ่มใหญ่นั้นคือ กลุ่มพล.อ.กฤษณ์ สีวะรา หรือกลุ่มสี่เสา กลุ่มหนึ่ง กลุ่มทหารอำนาจเดิมของจอมพลประภาส จารุเสถียร ซึ่งจะมี พล.ท.ยศ เทพหัสดิน ณ อยุธยา และ พล.อ.ประเสริฐ ธรรมศิริ เป็นแกนอีกกลุ่มหนึ่ง แต่กลุ่มที่สามที่จะมีบทบาทมาก คือ กลุ่มชวยราชครู ซึ่งนำโดย พล.ต.ประมาณ อติเรกสาร หัวหน้าพรรคชาติไทย ร่วมด้วย พล.ต.ชาติชาย ชุณหะวัณ เลขาธิการพรรค และ พล.ต.ศิริ ศิริโยธิน รองหัวหน้าพรรค และมีการเชื่อมประสานเข้ากับข้าราชการทหารตำรวจคนสำคัญ ที่ยังอยู่ในประจำการ เช่น พล.ท.ไพฑูรย์ อิงคตานุวัตร พล.อ.ฉลาด หิรัญศิริ พล.ท.วิฑูรย์ ยะสวัสดิ์ พล.ต.ท.ชุมพล โลหะชาละ เป็นต้น กลุ่มนี้ แสดงบทบาทเป็นปีกขวาของคณะรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ดังในวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๘ พล.ต.ประมาณ เป็นผู้เสนอคำขวัญ ขวาทิมาตชัย เรียกกร้องให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าที่เห็นว่าเป็นฝ่ายขาลูกขึ้นพิมาต ฝ่ายซ้าย คือ ขบวนการนักศึกษา

กลุ่มทหารทั้งสามกลุ่มนี้มีได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนัก แต่กลุ่มที่มีบทบาทสูงที่สุดก็คือกลุ่มพล.อ. กฤษณ์ สีวะรา แต่ พล.อ.กฤษณ์ เกษียณอายุราชการเมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ.๒๕๑๘ พล.ร.อ.สงัด ชลออยู่ ผู้บัญชาการทหารเรือ ได้รับตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดแทน ขณะที่ พล.อ.บุญชัย บำรุงพงศ์ ได้รับตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก สำหรับ พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ได้รับตำแหน่งเสนาธิการทหาร ปรากฏว่าในเดือน เมษายน พ.ศ.๒๕๑๙ พลเอกกฤษณ์ได้ถึงแก่กรรมอย่างมีเงื่อนไข หลังจากที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรี

กลาโหมในรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้เพียงสองสัปดาห์ พล.อ.บุญชัย บำรุงพงศ์ ผู้บัญชาการทหารบก ได้ขึ้นมาจับบทบาทในกลุ่มนี้แทนโดยรับช่วงอำนาจต่อมาจนกระทั่งเกษียณอายุราชการในวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๕ และ พล.อ.เสริม ฌ นคร ได้เข้ารับตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกต่อมา

อย่างไรก็ตาม นายทหารส่วนมากจะมีบทบาทที่ไม่เปิดเผยนัก ในการประกาศตัวเป็นศัตรูกับขบวนการนักศึกษา นอกจากจะเป็นผู้สนับสนุนองค์กรฝ่ายขวาต่างๆ และแสดงบทบาทในการทำลายขบวนการนักศึกษาผ่าน กอ.รมน. ส่วนการสังหารหมู่เมื่อเช้าวันที่ ๖ ตุลาคม ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่ากลุ่มเหล่านี้จะมีส่วนเกี่ยวข้องในการนี้แต่อย่างใด และโดยเฉพาะอย่างยิ่งพล.อ.บุญชัย บำรุงพงศ์ พล.ร.อ.สังัด ชลออยู่ พล.อ.เสริม ฌ นคร และพล.อ.อ.กมล เตชะตุงคะนั้น ไม่น่าที่จะเป็นตัวละครใหญ่ที่เป็นต้นเหตุให้เกิดการสังหารหมู่ครั้งนี้ เพราะถ้าหากว่านายทหารเหล่านี้เป็นแกนกลาง จะสามารถใช้กำลังทัพดำเนินการได้เลย ไม่ต้องใช้กำลังตำรวจกองปราบ และตำรวจตระเวนชายแดนเข้าสังหารนักศึกษาประชาชนอย่างที่ปรากฏ เพราะอำนาจสั่งการเหนือตำรวจตระเวนชายแดน ไม่น่าจะอยู่ในมือนายทหารเหล่านี้ในระบอบนั้น

ในวันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๕ นั้น มีความเป็นไปได้ว่า นายทหารกลุ่มอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งทราบต่อมาเป็น กลุ่มของพลเอกฉัตร หิรัญศิริ และ พล.ท.วิฑูรย์ ยะสวัสดิ์ จะมีส่วนโดยตรงในการปราบปรามนักศึกษา มากกว่า และเตรียมจะก่อการรัฐประหารในเวลาอีก แต่ปรากฏว่า กลุ่มของพล.อ.บุญชัย บำรุงพงศ์ และ พล.ร.อ.สังัด ชลออยู่ ได้ร่วมกันก่อการรัฐประหารยึดอำนาจการปกครองเสียก่อนในตอนหัวค่ำวันนั้นเอง

หลังจากการรัฐประหาร คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ได้แต่งตั้งให้ นายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี นายธานินทร์ ขณะนั้นอายุ ๕๐ ปี ดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาหัวหน้าคณะตุลาการ เป็นบุคคลที่ประชาชนทั่วไปไม่เคยได้ยินชื่อในวงการเมืองมาก่อนเลย นอกจากชื่อเสียงในฐานะที่เป็นวิทยากรต่อต้านคอมมิวนิสต์ และมีแนวคิดทางการเมืองขวาตกขอบ⁴⁷ นายชวน หลีกภัย สมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ ได้เสนอหลักฐานว่า สภาพปฏิรูป ได้มีการเตรียมการมาล่วงหน้า อย่างน้อยตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๕ และรวมทั้งมีการเตรียมตัวบุคคลที่จะมารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีด้วย และมีความเป็นไปได้ว่า บุคคลนั้นก็คือ นายธานินทร์ กรัยวิเชียร นั่นเอง ดังที่ บุญชนะ อัดถาการ ได้อธิบายถึงคำบอกเล่าของ พล.ร.อ.สังัด ชลออยู่ หัวหน้าคณะปฏิรูป ดังมีใจความส่วนหนึ่งว่า

⁴⁷ สุวรรณา เคนเมธารักษ์ การประเมินผลงานรัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๓๐. หน้า ๓๒.

เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ มีข่าวลืออยู่ทั่วไปว่า จะมีทหารติดก่อการปฏิวัติ...เหตุการณ์บ้านเมืองในขณะนั้น ฝ่ายซ้ายกำลังฮึกเหิม และรบกวนความสงบสุขอยู่ทั่วไป จึงได้กราบบังคมทูลขึ้นไปยังในหลวง ซึ่งประทับอยู่ที่ภูพิงคราชนิเวศน์ในขณะนั้น ...คุณสัจด์ จึงได้กราบบังคมทูลให้ทรงทราบสถานการณ์บ้านเมืองว่าเป็นที่น่าวิตก ถ้าปล่อยไปบ้านเมืองอาจจะต้องตกอยู่ในสถานะอย่างเดียวกับลาวและเขมร จึงควรดำเนินการปฏิวัติ... อยากได้พรจากพระโอรสให้ทางทหารดำเนินการได้ตามที่คิดไว้ แต่ในหลวงมิได้รับสั่งตรงๆ คงรับสั่งแต่ว่า ให้คิดเอาเองว่า ควรจะอย่างไรต่อไป

คุณสัจด์เห็นว่า เมื่อไม่รับสั่งตรงๆ ก็คงจะดำเนินการไม่ได้ จึงกราบบังคมทูลว่า ถ้าทางทหารยึดอำนาจการปกครองได้แล้ว..ใครควรจะเป็นนายกรัฐมนตรี... ได้กราบ บังคมทูลชื่อไปประมาณ ๑๕ ชื่อ...แต่ไม่ทรงรับสั่งสนับสนุนผู้ใด ...เมื่อไม่ได้ชื่อนุศล และเวลาก็กว้างเลยไปมากแล้ว คุณสัจด์ก็เตรียมตัวจะกราบบังคมทูลลากลับ แต่ก่อนจะออกจากที่เฝ้าในหลวงได้รับสั่งว่า จะทำอะไรลงไปก็ควรปรึกษานักกฎหมาย คือ คุณธานินทร์ กรัยวิเชียร ผู้พิพากษาศาลฎีกาเสียด้วย คุณสัจด์บอกว่า ไม่เคยรู้จักคุณธานินทร์มาก่อนเลย พอมาถึงกรุงเทพฯ ก็ได้บอกพรรคพวกทางกรุงเทพฯ ให้ทราบ และเชิญคุณธานินทร์มาพบ⁴⁸

บทสรุป ความใฝ่ฝันถึงสังคมใหม่ไม่ใช่ความผิด

จากที่กล่าวมา เราจะเห็นได้ว่า เหตุการณ์ ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๕ เป็นผลผลิตอันสืบเนื่องจากเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ เมื่อขบวนการนักศึกษาได้รับชัยชนะในการต่อสู้ และนำมาซึ่งกระแสการตื่นตัวด้านประชาธิปไตยที่ใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ ซึ่งในกระแสดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดการตื่นตัวอย่างมากของประชาชนกลุ่มต่างๆ การต่อสู้เพื่อสิทธิของประชาชนชนชั้นล่าง ทั้งกรรมกร ชาวนา และ กลุ่มสังคมอื่นๆ เกิดขึ้นเป็นระลอกคลื่น นอกจากนี้ ยังมีกระแสต่อต้านจักรพรรดินิยมอเมริกา รวมทั้งกระแสแห่งการขยายตัวของแนวคิดสังคมนิยม ซึ่งเป็นแนวคิดที่วิพากษ์สังคมเก่า เสนอทางออกใหม่แก่สังคม และนำมาซึ่งการเรียกร้องการปฏิวัติวัฒนธรรม สร้างวัฒนธรรมใหม่ที่รับใช้ประชาชน เป็นต้น ซึ่งเป็นกระแสคลื่นที่ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน

กระแสต่างๆ เหล่านี้ ผ่านเข้ามาในสังคมไทย ซึ่งเคยเป็นสังคมที่มีโครงสร้างแบบอนุรักษนิยม ชนชั้นนำที่กุมอำนาจรัฐนั้น ไม่คุ้นเคยกับประชาธิปไตย ที่จะเปิดให้ประชาชนมีเสรีภาพในการต่อสู้เพื่อสิทธิของ

⁴⁸ บุญชนะ อุตตการ, บันทึกวิเคราะห์ห้วงเวลา ๑๖ นายกรัฐมนตรีไทย. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิศาสตราจารย์บุญชนะ อุตตการ เพื่อการศึกษาและวิจัย), ๒๕๒๖. หน้า ๑๖๑-๑๖๒.

ตนเอง คู่ขนานแต่กับการใช้อำนาจเผด็จการ คุณอำนาจเหนือประชาชนที่ภักดี และว่านอนสอนง่าย เชื่อในสิ่งเดียวกับชนชั้นนำ และปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐ ชนชั้นนำไทยจึงรู้สึกตระหนกและไม่เข้าใจกระแสเช่นนี้ เข้าใจไปว่ากระแสก้าวหน้าเหล่านี้ จะบั่นทอนความมั่นคงของแห่งสถานะของตน ยิ่งกว่านั้น ความรู้สึกไม่มีเสถียรภาพ หวาดวิตกในกระแสการเปลี่ยนแปลงของประเทศเพื่อนบ้าน เกรงว่าขบวนการนักศึกษา จะเป็นตัวการก่อให้เกิดการปฏิวัติในลักษณะเดียวกันในสังคมไทย นำมาซึ่งการวางแผนที่จะหยุดยั้งการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ แต่ชนชั้นนำของไทยนั้นก็ไม่มีบทเรียน ไม่รู้จักการแก้ปัญหาทางการเมืองกับฝ่ายประชาชนอย่างสันติวิธี และทำอย่างอื่นไม่เป็นนอกจากวางแผนรัฐประหาร ดังนั้น จึงได้ใช้วิธีการที่เคยชิน คือใช้ความรุนแรงในการสะกดกันและปราบปราม แล้วสร้างเงื่อนไขในการยึดอำนาจโดยกองทัพ

ดังนั้น แผนการก่อการรัฐประหารและเตรียมการที่จะสังหารนักศึกษานั้น ได้มีการเตรียมการมาตั้งแต่ก่อน อย่างน้อยตั้งแต่กลางปี พ.ศ.๒๕๑๑ เมื่อเกิดกรณีพลับพลาไชย กรณีนี้ ก็ได้เห็นถึงความพร้อมของอำนาจรัฐ ที่จะใช้ความรุนแรงต่อฝ่ายประชาชน หลังจากนั้นก็เริ่มมีการจัดตั้งกองกำลังฝ่ายขวา และกลุ่มอันธพาลการเมืองขึ้น แล้วใช้ความรุนแรงสะกดกันการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษา และได้เกิดการสังหารฝ่ายนักศึกษา นักการเมืองฝ่ายสังคมนิยม และผู้นำชาวนาเกือบตลอดเวลา นอกจากนี้ ก็ได้เริ่มมีการสร้างสถานการณ์ต่างๆ เพื่อหาทางปราบปรามฝ่ายนักศึกษาประชาชน รวมทั้งการปิดล้อมการประชุมสัมพันธของขบวนการนักศึกษา แล้วทำลายภาพลักษณ์ของฝ่ายนักศึกษา และแม้กระทั่งมีการเชื่อมโยงหลายครั้งว่า ฝ่ายนักศึกษามีเป้าหมายจะทำลายสถาบันพระมหากษัตริย์ เพื่อให้ประชาชนรังเกียจชิงชังขบวนการนักศึกษา หรือน้อยก็สับสนไม่เข้าใจสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อจะได้ไม่ให้การสนับสนุนฝ่ายนักศึกษา การกระทำเช่นนี้มิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญแต่มีการวางแผนและกำหนดการล่วงหน้าทั้งสิ้น

หลังจากที่ได้มีการเตรียมการเรียบร้อย ใน พ.ศ.๒๕๑๕ ก็ได้เริ่มมีการวางแผนในรัฐประหาร ในส่วนการปราบปราม ก็ได้มีการเตรียมไว้ก่อนเช่นกัน จึงได้มีการนำเอาจอมพลประภาส จารุเสถียร และจอมพลถนอม กิตติขจร เข้ามาในประเทศตามลำดับ เพื่อสร้างสถานการณ์ปราบปรามและก่อการรัฐประหาร และเงื่อนไขดังกล่าวสมบูรณ์เมื่อเกิดกรณีใส่ร้ายป้ายสีนักศึกษา ในกรณีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช จึงได้ปลุกระดมประชาชนขึ้นมาต่อต้านนักศึกษาในวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๕ และใช้ความรุนแรงของอำนาจรัฐเข้าปราบปรามนักศึกษาประชาชนในเวลาเช้าวันที่ ๖ ตุลาคม และก่อกองการรัฐประหารฟื้นเผด็จการในเย็นวันเดียวกันนั่นเอง

เหตุผลหลัก ในการก่อการสังหารนักศึกษาประชาชนในวันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๙ นั้น ก็คือข้อหาที่ว่า ฝ่ายนักศึกษานั้น หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ และนักศึกษานั้นเป็นคอมมิวนิสต์ ตอบโต้เจ้าหน้าที่ด้วยอาวุธร้ายแรง ดังที่แถลงการณ์ของ คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ชี้แจงไว้ตอนหนึ่งว่า

...ได้มีกลุ่มบุคคลซึ่งประกอบด้วยนิสิตนักศึกษาบางกลุ่ม ได้ทำการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ อันเป็นการเหยียบย่ำจิตใจคนไทยทั้งชาติ โดยเจตจำนงทำลายสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแผนการคอมมิวนิสต์ที่จะเข้ายึดครองประเทศไทย เมื่อเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าจับกุมก็ต่อสู้ด้วยอาวุธอันร้ายแรงที่ใช้ในราชการ สงคราม โดยร่วมมือกับผู้ก่อการร้ายชาวเวียดนาม ต่อสู้เจ้าหน้าที่ตำรวจด้วย ประชาชนและเจ้าหน้าที่ตำรวจได้เสียชีวิตเป็นจำนวนมาก⁴⁹

คำกล่าวหาเรื่องนักศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีอาวุธร้ายแรง และใช้อาวุธดังกล่าวตอบโต้เจ้าหน้าที่ทำให้เจ้าหน้าที่และประชาชนเป็นจำนวนมากเสียชีวิต เป็นเรื่องที่ปราศจากหลักฐานโดยสิ้นเชิง ความจริงนั้นฝ่ายนักศึกษาในธรรมศาสตร์มีเพียงอาวุธป้องกันตัวเพียงเล็กน้อย และแทบมิได้ทำให้เจ้าหน้าที่เสียชีวิตแต่ประการใด ส่วนข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพนั้นเป็นข้อหาใส่ร้ายป้ายสีอย่างแท้จริง เพราะในขณะนั้น ขบวนการนักศึกษากำลังอยู่ในระหว่างรณรงค์ขับไล่จอมพลถนอม กิตติขจร การก่อการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพนั้น ไม่ได้ให้ประโยชน์ใดๆ เลยต่อการดำเนินการกับจอมพลถนอม หรือต่อการเรียกร้องให้นำตัวฆาตกรที่ฆ่าช่างไฟฟ้านครปฐมมาลงโทษ จึงไม่มีเหตุผลใดๆ ที่ขบวนการนักศึกษาจะทำเช่นนั้น และยิ่งกว่านั้น ตลอดเวลาแห่งการเคลื่อนไหวในรอบ ๓ ปี ก็ไม่เคยมีแม้แต่ครั้งเดียว ที่จะมีการเคลื่อนไหวหรือกระทำใดๆ ที่ จะกระทบต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เพียงแต่พยายามเรียกร้องความเป็นธรรมแก่ประชาชนในวงการต่างๆ เท่านั้น ดังนั้น ข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพจึงเป็นเหลวไหลและเกินจริง แต่กระนั้น สมมติว่ามีส่วนใดส่วนหนึ่งของขบวนการนักศึกษา มุ่งจะหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ สิ่งที่ควรทำก็เพียงแค่จับกุมนักศึกษากลุ่มนั้นมาพิจารณาคดีในศาลเพียงเท่านั้น การล้อมปราบและเข่นฆ่านักศึกษาที่กำลังชุมนุมต่อต้านจอมพลถนอม จึงไม่ใช่วิธีการดำเนินการสะสางคดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ และเป็นเครื่องชี้ว่า กลุ่มชนชั้นนำที่ปราบปรามนักศึกษานั้นเอง คือผู้ใช้ กฎหมู่กระทำการเหนือกฎหมายอย่างแท้จริง ส่วนข้อหาคอมมิวนิสต์นั้นก็เป็นเรื่องใส่ร้ายป้ายสีเช่นเดียวกัน จริงอยู่ว่าขบวนการนักศึกษาเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๙ นั้น มีความโน้มแนที่ยอมรับแนวคิดแบบสังคมนิยม

⁴⁹ สยามจดหมายเหตุ ปีที่ ๑ (๒๕๑๙)ง หน้า ๕๕๓. 55 แถลงการณ์ของคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ฉบับที่ ๑. วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙

และมีสายจัดตั้งของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยอยู่ในขบวนการ แต่นั่นก็ไม่ใช่ความชอบธรรมที่จะก่อการเข่นฆ่าสังหารนักศึกษาที่กำลังชุมนุมต่อต้านจอมพลถนอม กิตติขจร ภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพราะเป็นคนละเรื่องกัน อย่างมากนักศึกษาที่อยู่ในสายจัดตั้งของพรรคก็มีเพียงบางส่วนและเป็นส่วนน้อย ขบวนการนักศึกษาทั้งขบวนการ ยังมีความแตกต่างจากพรรคคอมมิวนิสต์อย่างมาก ความจริงความคิดแบบสังคมนิยมหรือแม้กระทั่งคอมมิวนิสต์ ก็มิได้มีอะไรมากไปกว่าอุดมการณ์ชุดหนึ่ง ที่มุ่งจะสร้างสังคมใหม่ ซึ่งเป็นความใฝ่ฝันของเยาวชนคนหนุ่มสาว การคิดหรือใฝ่ฝันถึงสังคมอุดมการณ์ จึงไม่ใช่ความผิดที่จะต้องมาเข่นฆ่ากันกลางเมืองเช่นนี้ หรือแม้กระทั่งจะกวาดล้างสายงานของพรรคคอมมิวนิสต์ในขบวนการนักศึกษา ก็ไม่อาจจะทำได้ด้วยการกวาดล้างเช่นนี้ ถ้าหากเห็นว่าการเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์เป็นการผิดกฎหมาย ก็ควรจะใช่วิธีการหาหลักฐานมาจับกุมคนที่เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์ มาขึ้นศาลพิจารณาคดีตามกฎหมาย การล้อมฆ่านักศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไม่ใช่วิธีการอันถูกต้อง

กรณี ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๙ ยังชี้ให้เห็นด้วยว่า แม้เมืองไทยจะเป็นเมืองพุทธศาสนา แต่เป็นเมืองพุทธที่ไม่มีการฐานอหิงสาธรรม เพราะรัฐและกลไกรัฐในสมัย ๖ ตุลาฯ มีความพร้อมที่จะใช้ความรุนแรงปราบปรามประชาชนตลอดเวลา หากว่าการเคลื่อนไหวที่เอียงไปทางซ้ายของขบวนการนักศึกษาก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง ชนชั้นนำไทยสมัยนั้น ไม่เคยคิดที่จะคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งในสังคมด้วยสันติวิธี โดยใช้อนุมัติปัญหาเป็นเครื่องมือ ดังนั้น บทเรียนที่สังคมไทยจะต้องรับจากกรณี ๖ ตุลาฯ ก็คือฝ่ายรัฐและชนชั้นนำจะต้องไม่แก้ปัญหากับฝ่ายประชาชนด้วยการใช้ความรุนแรงอีกในทุกระดับ นอกจากนั้นจะต้องทำให้สังคมไทยเปิดกว้างทางความคิด โดยยอมรับว่า ความคิดความเชื่อ การเกิดทุนบูชา การมีความใฝ่ฝัน หรืออุดมการณ์ที่แตกต่างกัน จะต้องไม่เป็นสาเหตุในการเข่นฆ่าหรือการยอมรับการเข่นฆ่า เนื่องจากความหฤโหดของกรณี ๖ ตุลาฯ นั้น มิใช่เพียงแต่การเกิดเข่นฆ่า สังหาร แขนงคอ และเผาทั้งเป็นกลางเมืองเท่านั้น แต่ยังอยู่ที่ว่า มีประชาชนจำนวนมากเห็นการเข่นฆ่าเช่นนี้ แล้วยังสามารถปรบมือและร้องเพลงหนักแผ่นดินต่อหน้าความตายของผู้อื่นได้อย่างหน้าชื่นตาบาน การที่สังคมไทยยอมรับความรุนแรงได้ในระดับนี้ เพียงเพราะเข้าใจไปว่า อีกฝ่ายหนึ่งหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ และหากยังไม่มีกรรรูปบทเรียนใดๆ จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเลย ย่อมเป็นเรื่องที่อันตรายอย่างยิ่ง

สุดท้ายนี้ ผู้เขียนยังใคร่ขอย้ำอีกครั้งว่า สังคมไทยควรจะต้องยอมรับว่า ความใฝ่ฝันในสังคมที่งดงาม ไม่ใช่ความผิด การที่ผู้ใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมีอุดมการณ์แบบสังคมนิยม คอมมิวนิสต์ หรืออุดมการณ์อื่นใดที่แตกต่างจากรัฐย่อมเป็นสิทธิเสรีภาพ ซึ่งควรจะให้เกิดและเคารพซึ่งกันและกัน ความตายของ

นักศึกษาประชาชนเมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๕ น่าจะทำให้สังคมไทยตื่นขึ้นมาตระหนักความจริงในข้อนี้ อีกทั้งสังคมไทยควรจะยกย่องผู้เสียสละเหล่านี้ เป็นวีรชน ผู้เป็นแบบอย่างของคนที่เสียสละเพื่ออุดมการณ์ ในการสร้างสรรค์สังคมที่ดีงามอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

กนต์ธีร์ ศุภมงคล ๒๕๒๓. การวิเทศาของไทย. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).

คณินันต์ ตั้งใจตรง ๒๕๓๐. ความคิดในเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมของขบวนการนักศึกษาไทย ระหว่าง พ.ศ.๒๕๑๖-๒๕๑๘. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คำณูญ สิทธิสมาน ๒๕๔๑. ๑๔ ตุลา ฉบับสามัญชน (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สามัญชน).

จรรยาวัจน์ สุวรรณภูสิทธิ์ ๒๕๓๐. การศึกษาบทเพลงเพื่อชีวิตที่เกี่ยวข้องกับขบวนการนักศึกษาช่วง พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๘ วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ชนิดา ชิตบัณฑิต ๒๕๕๐. โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ : การสถาปนาพระราชอำนาจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์).

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ คณะ ๒๕๓๐. จากป่าสู่เมือง : การศึกษาการเปลี่ยนแปลงในอุดมคติของนักศึกษาไทย จากปี ๒๕๑๕ (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ ชำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ ๒๕๔๑. จาก ๑๔ ถึง ๖ ตุลา. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์). ๒๕๔๑.

ณัฐติ สุทธิสงกรม ๒๕๒๒. นายควง อภัยวงศ์กับพรรคประชาธิปัตย์. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์).

ทักษ์ เกลิมเตียรณ ๒๕๒๖. การเมืองระบบพ็อนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๘).

ธงชัย วินิจจะกูล ๒๕๓๕. ความทรงจำกับประวัติศาสตร์บาดแผล กรณีการปราบปรามนองเลือด ๖ ตุลา ๑๕ สารคดี ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑๕๐ (ตุลาคม ๒๕๓๕), หน้า ๑๘๑-๑๘๔.

ธงชัย วินิจจะกูล ๒๕๔๔. บทเรียนจากเหตุการณ์ ๖ ตุลา ซึ่งสังคมไทยไม่ยอมรับรู้ สืบสาน ฉบับที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๔๔. หน้า ๖-๑๑.

ธวัชชัย สุจริตวรกุล ๒๕๒๑, ๒๕๒๒. คดีประวัติศาสตร์ คดี ๖ ตุลา เล่ม ๑-๒ (กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์).

บุญเรือง เนียมหอม ๒๕๑๕. การวิเคราะห์เนื้อหาหนังสือภาษาไทยเกี่ยวกับการเมืองที่จัดพิมพ์ขึ้นตั้งแต่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ถึง ๑๖ มกราคม ๒๕๑๘ วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๕.

ประเสริฐ ปัทมสุคนธ์ ๒๕๑๓. รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (๒๔๗๕-๒๕๑๓). (กรุงเทพฯ : ชุมชนช่าง).

ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ๒๕๒๒. คำให้การของ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ กรณี ๖ ตุลาคม ๒๕๑๕ (กรุงเทพฯ : มูลนิธิ โกมลลิมทอง).

พริทิมย์ เอี่ยมธรรม ๒๕๒๖. ขบวนการประชาธิปไตยที่นำโดยนักศึกษาหลัง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เอเชียปริทัศน์ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๒๖).

พิทยา ว่องกุล ๒๕๔๑. ประชาวิวัฒน์ : ๒๕ ปี ๑๔ ตุลา (กรุงเทพฯ : โครงการวิถีสัน, ๒๕๔๑).

ยุกติ มุกดาวิจิตร ๒๕๓๕. ๖ ตุลา-สัญลักษณ์ของความรุนแรง ความรุนแรงของสัญลักษณ์ รัฐศาสตร์สาร ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๓ (๒๕๓๕), หน้า ๕๐-๖๗.

เริงวี อรุณรุ่ง ๒๕๓๑. เล่าความจริง ขบวนการนักศึกษารวมคำแหงยุคต้น ๒๕๑๔-๒๕๑๕ (กรุงเทพฯ : กลุ่มพิราบขาว มหาวิทยาลัยรามคำแหง).

สรพรม วาสสุรางค์ ไกรกอดดี ๖ ตุลา ปริทัศน์สาร ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ ตุลาคม-พฤศจิกายน ๒๕๒๔.

สมศักดิ์ เจริญธีรสกุล ๒๕๔๔. ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ๖ ตุลาคมเล็ก).

สมศักดิ์ ส่งสัมพันธ์ ๒๕๑๕. นิสิตนักศึกษากับวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตย วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัย การปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๕.

สุราชัย ยิ้มประเสริฐ ๒๕๕๑. แผนชิงชาติไทย. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมานพันธ์).

สุราชัย ยิ้มประเสริฐ ๒๕๔๔. ไกรกอดดี ๖ ตุลา อาชญากรรมรัฐ ในวิกฤตการเปลี่ยนแปลง. (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการรับ ข้อมูลและสืบพยานเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๕).

สุธี ประวัติไท ๒๕๒๔. ประวัติศาสตร์การปฏิวัติเดือนตุลาคม ๒๕๑๖ : บทเสนอว่าด้วยการปฏิวัติยังไม่สิ้น ปาจารย์สาร ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๕ ตุลาคม-พฤศจิกายน ๒๕๒๔, หน้า

สุรพันธ์ ทับสุวรรณ ๒๕๒๓. ความล้มเหลวของประชาธิปไตยในประเทศไทยระหว่าง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ถึง ๖ ตุลาคม ๒๕๑๕ วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัย การปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ปากคำประวัติศาสตร์ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สามัญชน), ๒๕๔๑.

Anderson, Benedict. "Withdrawal symptoms : social and cultural aspects of the October 6 coup" Bulletin of Concerned Asian Scholars vol.9 July-September 1977. pp.13-30.